

BERCSÉNYI MIKLÓS ÉS KÁROLYI SÁNDOR KAPCSOLATA A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a történelem tudományágban

Írta: **Baráth Julianna** okleveles történész

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolája
(történelem programja) keretében

Témavezető: **Dr. Kovács Ágnes**
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200...

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200...

Én Baráth Julianna teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

/Baráth Julianna/

Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor kapcsolata a Rákóczi-szabadságharc idején

Bevezetés	4
I. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor kapcsolatának megítélése a magyar történetírásban	6
II. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor pályafutása 1703 előtt.....	19
III. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor katonai együttműködése	
III.1. A Felvidék megszerzése	25
III.2. Hadjáratok a Dunántúlra	39
III.3. Zsibótól Érsekújvárig	63
IV. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor politikai szerepvállalásának színterei	
IV.1. Az első béketárgyalások	81
IV.2. A szécsényi országgyűlés és az azt követő szenátusi ülések	87
IV.3. Békealkudozások Nagyszombatban	97
IV.4. Az ónodi országgyűlés	99
IV.5. A sárospataki országgyűlés és ami utána következett	105
V. A külpolitikai lehetőségek megítélése	110
VI. A tárgyalások felújítása a Habsburg-házzal és a szatmári béke	117
Összegzés	128
Felhasznált források	138
Felhasznált forráskiadványok	139
Felhasznált irodalom	141

Bevezetés

Napjainkban a Rákóczi – szabadságharc a magyar történelem legnépszerűbb témái közé tartozik. Jóllehet a II. Rákóczi Ferenc felkelésének történetéről megjelent munkák könyvtárnyi anyagot képeznek, a szabadságharcra kapcsolatban máig számos nyitott kérdés, illetve szemléletileg elavult megállapítás, értékelés létezik. Annak ellenére, hogy a korszakra vonatkozó ismereteinknek köszönhetően ezek egy része már megválaszolható, illetve korrigálható. Ilyen, újragondolásra esedékes téma a szabadságharc második emberének, Bercsényi Miklósnak az életrajza is.

Beregszászi magyarként évek óta foglalkoztat a szomszédságban lévő, történelmi Ung vármegye egykori főispánjának egyénisége és főleg a Rákóczi – szabadságharcban játszott szerepe. Bár Thaly Kálmán terjedelmes munkában állított emléket a politikus, hadvezér és diplomata Bercsényinek, a főgenerális portréja aligha tekinthető hitelesnek. Bercsényi modern, újabb forrásokat is hasznosító életrajzának a megírása azonban megítélésem szerint túlfeszítené egy Phd – dolgozat kereteit, ezért szűkítettem a témát egyik legfontosabb személyi kapcsolatának, a Károlyi Sándorral való viszonyának bemutatására.

Szinte minden történész hangsúlyozza, hogy Bercsényi és Károlyi kapcsolatát konfliktusok terhelték, de eddig még nem született erről külön tanulmány. Jelen disszertáció ezt a hiányt igyekszik pótolni oly módon, hogy a konkrét katonai és politikai helyzetek megítélése és a különböző feladatok végrehajtása alapján vizsgálja a kapcsolatukat. A dolgozat ezért nem mellőzheti a hadtörténeti és a politikatörténeti vonatkozásokat.

Arra törekedtem, hogy bemutassam Bercsényi és Károlyi együttműködésének, máskor konfliktusaiknak okait, s egyben azt is láttassam: hogyan hatott egyetértésük vagy annak hiánya a szabadságharc menetére. Az is érdekelt, mit változtatott a szabadságharc az ő egyéniségükön s volt-e a nyolc éves küzdelemnek szerepe abban, hogy a kezdeti lappangó, csak olykor – olykor megnyilvánuló ellenszenv nyílt ellenségeskedéssé fajult a küzdelem végére. Károlyi személyiségének változására azonban jóval több forrás áll rendelkezésünkre, mint Bercsényi esetében.

A disszertáció elsődleges forrásanyagát a missilisek adják. A Rákóczi – szabadságharc levéltárának állagai közül elsősorban Bercsényi Miklós főgenerális kancelláriáját (Magyar Országos Levéltár G 24-es és G 28-as szekció) vizsgáltam meg, amelyben számos kiadatlan, Bercsényihez írt Károlyi – levél található. Ugyanakkor áttekintettem a Károlyi család nemzetségi és főti levéltárában (Magyar Országos Levéltár P 396-os és P 398-as szekció) található,

Bercsényinek Károlyihoz írt leveleit, amelyek nagy részét ugyan Thaly Kálmán 1868-ban a Rákóczi Tár második kötetében közre adta, de napjainkra időszerű volt már ezen iratok felülvizsgálata. A levéltári források közül még a Fejedelmi Kancellária (G 19-es szekció) és a Fejedelmi Tanács (G 17) iratai tartalmaztak a téma szemponjából értékes információkat.

A Rákóczi – szabadságharc levéltárának legnagyobb része forráskiadványként már napvilágot látott. Ezek közül elsősorban az Archivum Rákóczianumot, a Károlyi Oklevéltárat, valamint Károlyi Sándor feleségéhez írt leveleit hasznosítottam. Bercsényi és Károlyi egymással való levelezése elsősorban hivatali információkat tartalmaz, ritkán személyes vonatkozásúak. Az egymásról kialakult véleményüket sokkal inkább a fejedelemhez vagy más, hozzájuk közel álló embernek írott leveleikben nyilvánítják ki.

A 18. század leggyakoribb irodalmi műfaja az emlékirat, a napló és az önéletírás volt. II. Rákóczi Ferenc megkövetelte híveitől a naplóírást. A téma szempontjából elsősorban Károlyi Sándor önéletírását és naplójegyzeteit használtam fel, Bercsényi Miklóstól sajnos hasonló írás nem került elő. A diplomaták és az országgyűlési naplók is felhasználásra kerültek a munkában. Értékes információkat tartalmaztak II. Rákóczi Ferenc emlékiratai valamint a szatmári békéről megjelent okirattárak.

Természetesen az eddig megjelent szakirodalom nagy részét is megpróbáltam áttekinteni. Megvizsgáltam elsősorban a Bercsényire és Károlyira vonatkozó irodalmat, az életrajzokat, a szabadságharc egyes eseményeire vonatkozó tanulmányokat, illetve összefoglaló munkákat.

I. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor kapcsolatának megítélése a magyar történetírásban

A magyar történelem leghosszabb ideig tartó szabadságküzdelmének, a Rákóczi-szabadságharcnak II. Rákóczi Ferenc után a két legmeghatározóbb személyisége Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor volt. Jelentőségük elismerése ellenére a szabadságharcban betöltött szerepüket a történészek többsége számos kritikával illette/illeti, kapcsolatukat pedig a folytonos rivalizálással, szembenállással jellemezte/jellemzi. Bár – mint a bevezetésben is utaltam rá – Bercsényi és Károlyi kapcsolatáról külön munka eddig még nem született, a szabadságharc és annak fontosabb eseményei értékelésekor a történészek többsége véleményt alkotott róla. A terjedelmes irodalmat legcélszerűbb kronológiai sorrendben végigvenni.

A kortársak közül a legfontosabb véleményt maga a fejedelem alkotta róluk. II. Rákóczi Ferenc *Emlékirataiban*, bár külön nem tárgyalta kettejük kapcsolatát, mindkét személyiségről igen sokatmondó és szemléletes jellemrajzot adott. Ezekből arra lehet következtetni, hogy a fejedelem Bercsényi és Károlyi ellentétét alapvetően az erősen eltérő természetükből eredeztette. Bercsényiről megjegyezte: „Az Örök Igazság előtt írom ezeket, s ezért – félretéve minden emberi érzelmet – be kell vallanom, hogy Bercsényi gróf személye, de még inkább szelleme, hajlamai és szokásai nagyon akadályozták a magyar főurak egyetértését.” Őt ismerte az egész ország, s azt gondolták, hogy Rákóczi mögött ő irányít. „Sokan még egy sorban sem akartak állni vele, nemhogy parancsnokságát elismerni. Így hát Bercsényi szelleme, amely nem tudta elviselni az egyenlőséget, a nála alacsonyabbak szemében keménynek és tűrhetetlennek látszott. Bizalmas érintkezésben meggondolatlanul maró és gúnyos volt, komoly dolgokban könnyelmű, a szemrehányásban csípős és megvető. Konokul tisztelte saját véleményét, de többnyire megvetette a másokét. Beszédben ékesszóló volt, cselekvésben tétovázó, kétes esetekben ingadozó, tanácsa, elméjének nagy kiterjedése miatt határozatlan és bizalmatlan volt, szerencsétlen körülmények miatt mindig másokat okolt.” A fejedelemhez „szeretetből és kényszerűségből ragaszkodott,” aki szintén viszonzta barátságát és szeretetét és így nem törődött azzal, hogy mások barátságát is megnyerje, mert „azt hitte, hogy velem együtt elegendő önmagának. Ezért rajtam kívül egész Magyarországon nem volt barátja.”¹

Bercsényi jellemrajzával ellentétben az Emlékiratok Károlyiról rajzolt portréja, annak ellenére, hogy a szatmári békét követően íródott, elismerő. Rákóczi az 1710-es eseményekről szóló részben adott jellemzést Károlyiról, melyben kiemelte, hogy a szabadságharc első éveiben

¹ Emlékiratok, 1979, 61-62.

mindketten bizalmatlanok voltak egymással szemben, s ennek legfőbb oka Bercsényi személye volt. Rákóczi Károlyt tehetségesnek tartotta, akiben minden adottság megvolt arra, hogy jó hadvezérré váljék.²

A szabadságharc után több mint száz évvel, 1859-ben, a *Szalay László* által megírt *Magyarország története* idézte fel ismételten Károlyi és Bercsényi alakját. Bár a befejezetlen műben a szabadságharc utolsó időszakáról nem esik szó, a megírt fejezetekből az tűnik ki, hogy a két hadvezér a hadi dolgokban alapvetően együttműködött. Személyes ellentétüket félretéve engedelmeskedtek Rákóczinak. Ez persze döntően azzal magyarázható, hogy a hadi hierarchiában (is) Bercsényi Károlyi felett állt, aki engedelmességgel tartozott a főgenerálisnak. A politikai kérdésekben azonban más volt a helyzet, e téren jóval gyakrabban mutatkozott meg a köztük lévő véleménykülönbség.³ Szalay munkájában Károlyiról egyértelműen pozitív kép rajzolódik ki, míg Bercsényiről semleges.

Horváth Mihály 1872-ben megjelent kézikönyvének lapjain már kissé más kép tárul elénk. A szerző szerint a két hadvezér ugyan hadi és diplomáciai dolgokban többször együttműködött, de együttműködésük általában sikertelen volt. Főleg azért, mert ritkán értettek egyet a hadivállalkozások kivitelezésében és a külpolitika megítélésében. Miközben Horváth a diplomáciai tárgyalások kapcsán Bercsényi érdemeit emelte ki (sőt túlhangsúlyozta), az ónodi országgyűlést tárgyalva megjegyezte, hogy a legtöbb hadvezéri tulajdonság Károlyiban létezett, aki iránt a fejedelem ekkor még kevés bizalommal viseltetett. A szabadságharcot lezáró szatmári béke értékelésekor pedig kiemelte, hogy Rákóczi nem a béke megkötése miatt volt bosszús Károlyira, hanem mert a békekötés elhamarkodott siettetése által az országot megfosztotta azon előnytől, hogy belefoglaltassék az általános békekötésbe.⁴

A Szalay László és Horváth Mihály által kialakított kedvező Károlyi – képet és a kissé kritikus Bercsényi – képet nem sokkal később *Thaly Kálmán* munkássága módosította. Thaly 1865-ben a Szalay hagyatékában lévő Károlyi Önéletírás kiadásához írt bevezetőjében a szatmári békekötés megítélésénél még elismeréssel szólt annak véghezvivőjéről, Károlyi Sándorról is.⁵ Ám két évtizeddel később, a Bercsényi családról írt munkájában már egyértelműen elmarasztalta Károlyt.⁶ Thaly romantikus történelemszemléletének legfontosabb vonása, hogy nem ismert középutat, műveinek hőseit egyoldalúan, vagy csak pozitívan, vagy csak negatívan ítélte meg. A

² Emlékiratok, 1979, 222-223., Köpeczi, 2004, 152.

³ Szalay, VI. k., 1859, 140.

⁴ Horváth, VI. k., 1872, 622.

⁵ Önéletírás, IV. k., 1865, V.

⁶ Kovács, 1992, 59.

Bercsényi családról írt háromkötetes monográfiájában kialakította Bercsényi vezető szerepének elméletét,⁷ amelynek legsebezhetőbb pontja éppen a Károlyi-kérdés volt. Thaly előtt Bercsényi súlyosabbnak találtatott, mint a vezérő fejedeleme: „Gróf Bercsényi Miklós II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek benső barátja, hív társa és tanácsadója, alteregója, fejedelmi helytartója, főhadvezére, fő diplomatája, első senatora – fogalmazza meg Thaly a maga Bercsényi – képét – a lánglelkű, szikrázó elméjű és vasjellemű szabadsághős, a Rákóczi háború megteremtője, szervezője, fenntartó lelke.”⁸ A harmadik kötet előszavában Thaly a következőképpen vázolta fel, milyen meggondolásból tekintette Bercsényit a szabadságharc tulajdonképpeni vezetőjének: „Bízunk abban, hogy a III. kötetből egészen másként fog ítélni az olvasó Bercsényiről, mint ahogy eddig, az elfogult aulikus irányú, osztrák vagy ezek nyomán tévesen indult, máskülönben jóhiszemű történetírók művei után ítélni vala. Így nevezetesen meg fog győződni arról, hogy nem volt ő az, aki Rákóczit a béküléstől visszatartotta, sőt ellenkezőleg Bercsényi a tisztességes, alkotmányos kiegyezésnek egészen az 1706-iki békealkudozások Bécsből történt erőszakos félbeszakításáig őszinte kívánója s meleg támogatója vala.”⁹ Thaly a III. kötetben 1703 nyarától 1706 őszéig beszéli el a kuruc szabadságharc Bercsényivel kapcsolatos eseményeit. Nem véletlenül. Hiszen az 1706 után következő eseményekkel aligha igazolhatta volna koncepcióját. A monográfia megírása után már nyilvánvaló volt, hogy Thaly Bercsényi – portréja még hozzávetőlegesen sem hiteles, egyrészt túlzásai, másrészt következtetlenségei miatt. A megbékélő Bercsényiről kialakított koncepció része volt, hogy Károlyi Sándort bűnbaknak tette, s elítélte tevékenységét: „Károlyi Sándor ha hazáját nem is, de Rákóczit a leggaládabbul elárulta.”¹⁰

Nem sokkal Thaly monográfiáját követően *Acsády Ignác* foglalt állást *A magyar nemzet történetében* a két hadvezéréről. Jellemezte őket, s bizonyos vonatkozásban kitért kettejük kapcsolatára is. A mozgalom vezetői és hadszervezete című fejezetben mindkettőről kedvező képet alkotott. Bercsényiről megjegyezte, hogy hasonlóan Rákóczihoz ő sem volt katonatermeszt, de előkelő, sokoldalúan művelt és pompaszerető ember volt. Emellett jeles író, szónok, akit Bécs sohasem tudott megvesztegetni. Bercsényi negatív tulajdonságaival kapcsolatban Acsády igen fontos szempontja/jellemvonásra hívta fel a figyelmet, akkor, amikor azt hangsúlyozta, hogy Bercsényi – nehogy az érdemei elhomályosuljanak – az érdemteleneket tolta előtérbe, akik lekötöztették a népet. Míg a nemzeti mozgalom harmadik oszlopáról,

⁷ R. Várkonyi, 1993, 9., R. Várkonyi, 1994, 153.

⁸ R. Várkonyi, 1961, 239.

⁹ Thaly, III. k., 1892, X.

¹⁰ E kijelentést Thaly Csanádos község lakóinak írta, akik Károlyinak, mint a falu megtelepítőjének, szobrot akartak emelni. R. Várkonyi, 1994, 154.

Károlyiról azt írta, hogy sokat írt-olvasott, a munka embere volt, s természetéből adódóan könnyen beletanult a gazdálkodás, a politika és a katonáskodás dolgaiba. Reálpolitikus volt, aki mindig idejében észrevette a viszonyok változását.¹¹ Kettejük kapcsolatáról írva Acsády kiemelte, hogy Bercsényi többször áskálódott Károlyi ellen, sőt nem egyszer Kártevő Sándornak gúnyolta, de elismerte eszét, kitartását, leleményét. Károlyi is többször panaszkodott Bercsényire, de nem gúnyolta, gáncsolta.

A szabadságharcot lezáró szatmári békeszerződést Acsády Károlyi legegényibb művének tartotta, melynek létrehozatala nemcsak töméntelen munkájába került Károlyinak, hanem költségébe is. A békéről egyértelműen elismerően nyilatkozik: „Az egykorúak hálával és megnyugvással üdvözölték a szatmári békét, mely azokra, kik elfogadták, csakugyan egy jobb jövő hajnalát virrasztotta, míg azok, kik nem fogadták el, mindnyájan áldozatul estek a végzetnek. De nemcsak az egykorúak magasztalták, hanem másfél század tapasztalatai igazolták s a magyar genius egyik legszerencsésebb politikai alkotásának tüntették föl Károlyi Sándor művét.”¹²

Márki Sándor II. Rákóczi Ferencről írt háromkötetes monográfiája a szabadságharc történetének máig legrészletesebb leírását adja. A monográfiát a szerző Thaly Kálmánnak ajánlotta, akinek a munkásságát nagyra becsülte. Márki nem tudott szabadulni Thaly hatásától. Művében Thaly Bercsényi – képét hirdette: Bercsényi a forradalom megteremtője, éltető lelke, vezérlő szelleme. Márki szerint Bercsényi valóban egyetlen igazán forradalmi jelleme volt a szabadságharcnak. Egyéniségének nem volt párja az egész felkelésben, már csak azért sem, mert izmos egyéniségét minden tekintetben a fejedelem alá tudta rendelni.¹³

Márki Károlyi – portréja azonban merőben eltérő Thaly álláspontjától. Márki nem ítélte el a szatmári békét, s annak végrehajtóját, Károlyi Sándort. Csak kiegyezőket ismer, nem árulókat. Idővel már Rákóczi sem érzett nagy felindulást Károlyi ellen, mert a történeteket az idő nyomorúságának és a vitézség hanyatlásával járó csüggedésnek, és nem Károlyi hűtlenségének tulajdonította. Igaz barátságukra gondolva, mentségeket keresett számára.¹⁴ A kortársak magasztalták Károlyit, aki megmentette az országot a teljes anyagi tönkrementéstől és megoltalmazta a gazdasági érdekeket. Márki szerint a történelem bebizonyította, hogy Károlyinak volt igaza.

Márki monográfiájában nem tért ki Bercsényi és Károlyi kapcsolatára, de igen fontos, amit álláspontjának említése kapcsán Bercsényi és Károlyi Rákóczival való kapcsolatáról írt. Külön

¹¹ Acsády, VII. k., 1898, 587-589.

¹² Acsády, VII. k., 1898, 684.

¹³ Márki, I. k., 1907, 321.

¹⁴ Márki, III. k., 1910, 222.

fejezetet szentelt Rákóczi és Bercsényi kapcsolatának. Ebben kiemelte, hogy Rákóczi lengyel példára Bercsényinek olyan hatalmat adott a szabadságharc idején, ami rangban rögtön a fejedelem után helyezte őt, amit Bercsényi ki is használt. Sokan rágalmazták, hogy a gróf a hatalomban és a méltóságban Rákóczival egynek tartotta magát. Rákóczi, bár jól ismerte Bercsényi jellembeli hibáit, szinte mindig megvédte főtábornokát a különböző vádaktól, s hangsúlyozta, hogy Bercsényi az ő irányában sosem élt vissza a hatalmával. Károlyi és Rákóczi kapcsolatát elemezve Márki azt emelte ki, hogy Rákóczi csak a háború vége felé ismerte meg Károlyi katonai értékét, de akkor talán a kelleténél is többre becsülte. Úgy hitte, hogy a lehetetlenségből is lehetőt csinál. Képesnek tartotta oly dicsőségre, melynél nagyobbát nem kívánhatott. Azok közé sorolta, akiknek az esze nem a fejükben, hanem a szívükben van.¹⁵

Az idézett szakmunkákat a kortársak lényegében ellenvélemény nélkül vették tudomásul. *Szekfü Gyula* 1913-ban megjelent *A száműzött Rákóczi* című könyve azonban már megjelenése pillanatában nagy vihart kavart, egyrészt témája, másrészt történetiszemlélete, ideológiája és politikai felfogása miatt. A száműzött Rákóczi ürügyén a romantikus nacionalista történetírás képviselői csaptak össze az illúzióoszlatás szükségességét valló „realistákkal.”¹⁶ A Szekfü könyve nyomán kirobbant tudományos, de inkább politikai szenzáció nyomán a vita résztvevői állást foglaltak Károlyi és Bercsényi politikáját illetően is. A Szekfü-féle Bercsényi portré sok szempontból emlékeztet a Thaly által megrajzoltra, ám lényeges különbség annak hangsúlyozása, hogy Bercsényi és Rákóczi között nem volt meg a Thaly által eszményinek tartott egyetértés.¹⁷ Szekfü munkájában egyértelműen elismerően szólt a szatmári békéről, s így annak szerzőjéről, Károlyi Sándorról. A bírálóinak adott válaszában ekképpen foglalta össze véleményét ezen kérdésről: „Nem tehetek róla, ha szeretem azokat a magyarokat, kik vérző kuruc szívvel, letették a fegyvert a szatmári békében, és munkába, verejtékes dologba fogtak, hogy a hosszú harcban elpusztult hazájuk újra felviruljon és élvezze a béke áldásait. Szeretem azt a nemzedéket, mely a modern független magyar királyság alaptörvényét, a *pragmatica sanctio*t létrehozta. ... De a künmaradt kurucokat sem ítélem el.”¹⁸

A száműzött Rákóczi megjelenését követően 1915-ben látott napvilágot *Zayzon Sándor* munkája. A szerző Károlyi békekötését elemezve – közvetve – Bercsényi politikáját is értékelte. Kiemelte, hogy a szatmári béke Károlyi egyéni műve volt. Rákóczi célja ideálisabb és nagyobb volt, mit Károlyié, de a körülmények következtében Károlyié lett a hasznosabb az országra nézve,

¹⁵ Márki, I. k., 1907, 296.

¹⁶ Kovács, 1992, 60.

¹⁷ Szekfü, 1993, 56., R. Várkonyi, 1993, 18., R. Várkonyi, 1994, 155.

¹⁸ Szekfü, 1916, 75., Kovács, 1992, 61.

mert utat mutatott a fegyveres leverés elkerülésére. Az ország gazdaságilag, pénzügyileg, diplomáciailag és katonailag is képtelen volt a hadakozás folytatására. Arra a kérdésre, hogy áruló volt-e Károlyi, Zayzon nemmel felelt. Károlyi hazájával szemben nem volt áruló, sőt a konföderációra tett esküjét sem szegte meg, de Rákóczival szemben nem volt őszinte, több tettét bírálni lehet. A szatmári béke szerinte mindenképpen használt az országnak, áldásos megoldás volt, ahogyan azt Deák szavai is bizonyítják: „A nemzet hálát adhatott volna Istennek, ha 1849-ben Világos helyett egy második szatmári békét köthetett volna.”¹⁹ Zayzon Bercsényiről csak annyit jegyzett meg, hogy Bercsényi mindvégig a leghevesebb kuruc volt, s igen nagy szerepe volt abban, hogy Rákóczit elvonta a Pálffyval való tárgyalásoktól.

A fejedelem halálának kétszázadik évfordulója előtt egy évvel látott napvilágot *Asztalos Miklós II. Rákóczi Ferenc és kora* című munkája, melyben – Bercsényinek és Károlyinak a fejedelemhez való viszonyát elemezve – a szerző a két hadvezér kapcsolatára is utalt. Asztalos Bercsényiről megjegyezte, hogy ő állt legközelebb Rákóczihoz, kettejük levelezése volt a legközvetlenebb, ugyanakkor nem egy ponton lényeges felfogásbeli különbség volt köztük. Más volt mindkettő, mint hadvezér és stratég, más volt, különösen az első években, mindkettő külpolitikai beállítottsága. Károlyi személyiségét a szerző Bercsényi alakjával vetette össze. Kiemelte, hogy Károlyinál, Bercsényitől eltérően a gondolat és kivitel meglehetősen közel járt egymáshoz, s nem volt annyira idegember, mint az előbbi. Károlyinak országos súlya csak akkor lett, amikor a felkelés utolsó éveiben kezébe került a hadsereg feletti parancsnokság.²⁰ Kettejük álláspontja a szabadságharc végén végképp kettévált. Bercsényi mindvégig gyanakvással figyelte Károlyi működését a béketárgyalással kapcsolatosan, aki Rákóczi merev, a megegyezést elutasító álláspontját Bercsényinek tulajdonította. Asztalos a szatmári békéről megjegyezte: „...kétségtelen az is, hogy a szatmári béke, amely Károlyinak a legegényibb műve volt, biztosította a nemzetnek az alapjogait, az ősi alkotmányát és elejét vette a nagyszabású önkényes uralkodói intézkedéseknek. Így legalább annyi érvet lehet mellette felhozni, mint ellene. Azonban az is kétségtelen, – véli a kortárs Cserei Mihályhoz hasonlóan Asztalos – hogy „használt neki (Károlyinak), hogy rebellis volt,”²¹ mert a nagy anyagi érzékkel rendelkező Károlyi már a béketárgyalások alatt alku tárgyává tette a maga anyagi kárpótlását is.”²²

Markó Árpád alezredes, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a fejedelem halálának kétszázadik évfordulójára szintén azzal kívánt Rákóczi nagysága előtt adózni, hogy megírta annak

¹⁹ Zayzon, 1915, 268.

²⁰ Asztalos, 1934, 244.

²¹ Cserei, 1983, 458.

²² Asztalos, 1934, 412.

életét. Markó ezen életrajzában foglalkozott Bercsényi és Károlyi személyiségével, a fejedelemmel való kapcsolatukkal, de külön ő sem tért ki kettejük kapcsolatára. Bercsényiről megjegyezte, hogy a főurak közül gazdagságával és tekintélyével, de legelsősorban eszével magaslott ki. Nagy hatása volt Rákóczi politikai szerepvállalására és kezdetben ő irányította az eseményeket. Később Rákóczi függetlenítette magát tőle, s a szabadságharc végén már terhére volt. Ő állt legközelebb Rákóczihoz, barátságuk a kölcsönös tiszteleten alapult.²³

Markó Károlyit mint hadvezért jellemezte, aki szerinte eszes, kitűnő szervező és gyors ítéletű katona volt, de fegyelmet nem tudott tartani, s a nagy csatákba való beavatkozást kerülte. A fegyelem hiánya természetes következménye volt a Károlyi által elfogadott és követett harcmódnak, ami egyébként Bercsényire is érvényes volt. Ez a tulajdonság voltaképpen összekötő kapocs köztük. A szabadságharc végén Károlyi a fejedelem legfőbb támasza lett, akinek a magyar nép sokat köszönhetett: „Habár ez a béke politikai téren nem volt oly kedvező, mint az, amelyet 1706-ban – a bécsi udvar békehajlandóságának kedvezőbb időpontjában – kötni lehetett volna, Károlyi az adott helyzetben többet valóban nem érhetett el.”²⁴ Markó helyesnek tartotta Rákóczi emigrációját is, amellyel lényegesen megkönnyítette a nemzet békés továbbfejlődésének lehetőségét.

Angyal Dávid 1935-ben, a kegyeletes visszaemlékezés ünnepén, szintén azzal kívánt a fejedelem előtt tisztelegni, hogy a Budapesti Szemle lapjain felelevenítette II. Rákóczi Ferenc pályájának főbb mozzanatait. Vázlatos életrajzában a szabadságharc hadviselésének jellemzésénél találunk utalásokat a két hadvezérre. Angyal szerint a lényeges ellentét Rákóczi és két legbefolyásosabb tábornoka közt abban volt, hogy Bercsényi és Károlyi a könnyűlovasságnak régi magyar harcmódját jobban szerették, mint a nyugati hadviselést, s részletesen jellemzi mindkét tábornok hadviselését. Károlyiról és a szatmári békéről elismerően szólt, kiemelve, hogy Károlyi Rákóczitól eltérően a jelenben élt, ezért kötötte meg a békét. Rákóczit nem a szatmári béke tartalma, melynek lényegét 1712 májusában már kielégítőnek vélte, hanem a hit kényszerítette bujdosásra, hogy Istentől nyert hivatása ellen vét, ha elfogadja a szatmári békét az erdélyi fejedelemség helyreállítása nélkül.²⁵

A reprezentatív, kétkötetes Rákóczi Emlékkönyvben a fejedelem életét ismertetve *Balla Antal* is értékelte Bercsényi és Károlyi tevékenységét, s véleményt mondott a szatmári békéről. Munkájában a szerző kritikusan ítélte meg Bercsényi tevékenységét, míg Károlyival legtöbbször

²³ Markó, 1935, 11.

²⁴ Markó, 1935, 63.

²⁵ Angyal, 1935, 290.

egyértetű. Bercsényi szerint a mozgalom egyik éltető lelke és Rákóczi mellett vezére volt, akit a heveség, sokszor a túlságos önállóság és erős megjegyzések jellemeztek, melyek Rákóczi emberi gyengeségeit sem kímélték. „Az elfogulatlan kritika Bercsényit már kivetkőztette abból a romantikus közből, amelybe őt Thaly és mások öltöztették, de egy szigorú és elfogulatlan bírálója (Markó Árpád) elismeri róla, hogy zseniális ötletei voltak, haditervek, helyzetbírálatok pillanatok alatt születtek meg agyában és javaslatok e téren is éles megfigyelő és ítélőképességről tanúskodnak. Amikor azonban valamelyik haditerv kivételére került sor, a legkisebb akadály előtt megtorpant, szükség nélkül tervet változtatott, tétovázni kezdett, különösen a csaták forgatagában.”²⁶ Ezzel ellentétben Károlyit képzett, jó hadvezérnek tartotta, aki Rákóczi számára megbecsülhetetlen értéket jelentett. Károlyi szerint Rákóczi kedvelt tábornoka és minden kérdésben hű tanácsadója volt.

Bercsényi és Károlyi kapcsolatára Balla a szatmári béke tárgyalásakor tért ki, kiemelve, hogy ekkorra már éles ellentét létezett közöttük, mivel Bercsényi hallani sem akart az udvarral való megegyezésről. Balla valószínűsíti Károlyi azon vádját is, hogy Rákóczit a túl temperamentumos, heves Bercsényi befolyásolta, azért nem akart békülni. A szatmári békéről csak annyit jegyzett meg: „Gyönyörű és megható a fejedelem elvhűsége, páratlan lelkiereje és elhatározása. ... Károlyi Sándor viszont a közvetlen és brutális realitásokat látta. Meg kell békülnünk, míg nem késő, mert különben végünk van – Károlyi hideg, számító, józan esze ezt diktálta.”²⁷ Balla Károlyi hasznos, közérdeket szolgáló politikája mellé Rákóczi rendkívüliségét állította. „Történelmünkben a szatmári békével a fejlődésnek új korszaka kezdődik, a békés munka korszaka. Ezért a béke, melyet a kuruckodó történetírás szégyenletes árulásnak bélyegzett, valóban fordulópontot jelent. Ennek megállapítása nem kisebbítése Rákóczinak, mert a szatmári béke az ő érdeme, az ő küzdelmének eredménye.”²⁸ Fontosnak tartotta kiemelni, hogy a béke megegyezés volt a nemzet és a Habsburg-dinasztia közt, igaz nem győzelem, de mindenképpen siker; amit pedig Károlyi tett, kiegyezés, nem pedig árulás.

Az 1930-as évek második felében *Szekfű Gyula* – akinek történelmi munkássága ekkor teljesedett ki – ismételten hallatta hangját a témában, két munkájában is. A Magyar történet IV. kötetének,²⁹ de kiváltképpen akadémiai székfoglalójának³⁰ középpontjában „mindig a nem-kuruc

²⁶ Balla, 1935, 112.

²⁷ Balla, 1935, 177.

²⁸ Balla, 1935, 197.

²⁹ Szekfű, IV. k., 1935.

³⁰ Szekfű: Károlyi és Bercsényi a szatmári béke előtt (Egy kiadatlan Akadémiai székfoglaló), HK, 1990, 3.sz, 141-149., A Rákóczi-szabadságharc, 2004, 444-453.

oldal magyarságának, nemzeti voltának hangsúlyozása áll.”³¹ Szekfünél Rákóczi a politikai ideál, Károlyi a politikai gyakorlat példaképeként jelenik meg. A történetíró szerint Károlyi, „aki nem tartozott sem a tétovázó, sem a lomha magyarok közé,” képes volt számot vetni a realitásokkal. S bár „kényelmesebb lett volna vakon bízni Bercsényi példájára a muszkában, és valamelyik brigadéros társára vagy ezereskapitányára hagyni a sereg és az ország gondját, ehelyett megkötötte a békét, mely eltörölte az abszolutizmust, helyreállította a régi magyar alkotmány érvényét és biztosította minden kuruc életét és birtokát.”³² Szekfü egyértelműen Bercsényit okolta azért, hogy a fejedelmet elvonta Károlyitól.

Az eddig ismertett véleményekhez képest az ötvenes években lényeges változás következett be. A marxista történetírás megkérdőjelezte és elutasította az elődök által kialakított, alapvetően pozitív Károlyi- és kritikus Bercsényi-képet. A napi politikának alárendelt történetírás „nemzeti” alapon, önkényesen mindenkit megbélyegzett, aki valaha is együttműködött a Habsburg-adminisztrációval. A dogmatikus marxista historiográfia nemcsak a tudományt károsította, hanem a történeti közgondolkodást is.³³

Heckenast Gusztáv 1953-ban megjelent könyvében, noha Bercsényi és Károlyi kapcsolatáról nem formált véleményt, az előbbiről elismerően, az utóbbiról elmarasztalóan nyilatkozott. Károlyit már az 1697. évi tiszaháti szervezkedésben vitt szerepe miatt árulással gyanúsította, s ezt a vádat később, a szabadságharc egyes hadi vállalkozásai kapcsán is megfogalmazta vele szemben. „Nincs ugyan írásos bizonyíték, de Károlyi cselekedetei azt mutatják, hogy már kezdettől fogva legjobb esetben is kétkulacsos volt: úgy harcolt Rákóczi mellett, hogy ezzel a császár szemében is érdemeket szerezzen.”³⁴ A szatmári béke pedig egyértelműen Károlyi árulásának eredménye – vélte. Heckenast ezzel szemben a szécsényi országgyűlés tárgyalásakor felmagasztalta Bercsényit, aki megérdemelte, hogy az ország első szenátora lett, mivel forró hazaszeretet és a nemzetközi politikában való tájékozottság jellemezte. Igaz, a szerző azt is megemlíttette, hogy ő sem volt mentes a főúri osztály számos hibájától.

A Molnár Erik szerkesztette, 1964-ben megjelent *Magyarország történetében R. Várkonyi Ágnes*, bár csak nagyvonalakban foglalkozott a Rákóczi szabadságharccal, figyelemre méltó megállapításokat tett. Kiemelte, hogy a kuruc hadvezetőséget személyes ellentétek bontották meg: a cím- és nyereségelhajzás ádáz ellenségeskedést indított Bercsényi, Forgách és Károlyi

³¹ Glatz, 1980, 193.

³² Szekfü, 1990, 148., Kovács, 1992, 61.

³³ Kovács, 1992, 63.

³⁴ Heckenast, 1953, 39.

között.³⁵ A szatmári békét a Habsburg – ház és az uralkodó osztály kompromisszumának nevezte, amely megerősítette a nemes – jobbágy viszony felbonthatatlanságát. Károlynak a béke gazdasági megerősödésre, számottevő politikai működésre nyitott utat.³⁶

A hetvenes években a történetírásban már mutatkozott némi szemléletváltás. A szatmári béke értékelése vált lényegesen árnyaltabbá. Az 1976-ban Vaján lezajlott tudományos emlékülés résztvevői új szempontokat fogalmaztak meg a Habsburg – házzal való megegyezésről, ami természetesen Bercsényi és Károlyi értékelését is módosította. Az emlékülés résztvevői közül elsősorban *Bánkúti Imre* fogalmazott meg figyelemre méltó megállapítást, amikor határozott nemmel felelt arra a kérdésre, hogy „Áruló volt-e Károlyi Sándor?”. A szerző kiemelte, hogy Károlyi sohasem az érzelmeit követte. Jellemző vonása a hatalmi viszonyok változásának gyors érzékelése volt, akár 1703 nyarára – őszére gondolunk, akár 1711 tavaszára. Lépései a hatalmi viszonyok változásának következményei, nem pedig előidézői voltak. Bánkúti úgy vélte, hogy Károlyi nem valami haladóbb politikát képviselő réteg vagy csoport ellen kötötte meg a szatmári békét, hanem tette az adott magyar társadalmi struktúra következménye volt, amiért csak annyiban felelős, mint osztálya.³⁷ Szintén ez a szemlélet érvényesül Bánkúti öt évvel később megjelent munkájában, amelyben a szatmári békét kompromisszumként értékelte, amely a szabadságharc lezárásának lehetőségei közül a legkedvezőbbnek bizonyult.³⁸

Bánkútitól merőben eltérő álláspontot képviselt *Köpeczi Béla* és *R. Várkonyi Ágnes*, akik a fejedelem születésének háromszázadik évfordulójára, *II. Rákóczi Ferencről* írt monográfiájuk második kiadásában is elmarasztalták Károlyit. Ezzel szemben Bercsényiről megjegyezték, hogy a felkelés tervének megszületésétől kezdve társa volt a fejedelemnek, sokáig a megbékélést szorgalmazta. Rákóczi mellett egyedül ő ismerte ki magát a külpolitika útvesztőiben. Nem volt katonatermesztet, sohasem tudta magát elhatározni, hogy a csatákban milyen állást foglaljon el. A szerzőpáros fontosnak tartotta annak hangsúlyozását is, hogy Rákóczi mindig önállóan döntött a szabadságharc alatt. Elutasítják, hogy Bercsényi bármilyen hatással is lett volna a fejedelemre.

A szerzők szerint a fejedelem nem engedte Károlyit, főleg a szabadságharc kezdetén, közel magához. Általában elégedetlen volt Károlyi katonai tevékenységeivel, mivel a rendiség keretei között élő főúr legtöbbször csak a maga hasznát latolgatta. R. Várkonyi Ágnes a szatmári béke értékelésekor mondott véleményt Károlyiról: „Történelmi fejlődésünk mai távlataiból tekintve vissza 1711-re, úgy látjuk, hogy a Habsburg-dinasztia, a magyarországi rendek, Károlyi és Pálffy

³⁵ R. Várkonyi, I. k., 1964, 310.

³⁶ R. Várkonyi, I. k., 1964, 315.

³⁷ Bánkúti, 1976, 67-70.

³⁸ Bánkúti, 1981, 138-148.

érdeke és nem az ország, még kevésbé a megszületendő magyar polgári nemzet érdeke kívánta meg, hogy 1711. május 1-én a nagymajtényi síkon mintegy tizenkétezer főnyi kuruc hadsereg ... letegye a fegyvert, ... Károlyi a történelmi tények tanúsága szerint elpártolt Rákócziól, megszegte esküjét, többszörösen is keresztezte a fejedelem politikáját. ... A szatmári békét kierőszakoló Pálffy-nak engedve pedig megíúsította Rákóczi koncepcióját, hogy a szabadságharcot az általános európai békébe foglalt államszerződés szintjén fejezhessék be. A szatmári békét tehát a szegénylegény-katonák, tisztek, Rákóczihoz hű nemesek sora s a népi emlékezet joggal tekintette árulásnak.”³⁹

1985-ben *Heckenast Gusztáv* a *Magyarország hadtörténetében* módosította korábbi álláspontját, főleg ami Károlyi megítélését illeti. Károlyi hadakozásának jellemzésekor megjegyezte, hogy Károlyi szeretett kitérni a csata elől, és nagy hadjárat vezetésére változatlanul alkalmatlannak ítélte, de elismerte, hogy portyázóképessége jó volt. Mindig meg tudta találni a hangot a szegénylegényekkel és a jobbágykatonákkal. A kuruc hadvezetőség jellemzésekor pedig kiemelte, hogy a 25 tábornok közül csak ketten kaptak főtábornoki rangot, a szécsényi országgyűlést követően Bercsényi, és már a szabadságharc végén Károlyi, előzőleg mindkettő tábornagy volt. Kinevezésük társadalmi tekintélyük alapján történt, bár volt némi különbség Bercsényi és Károlyi társadalmi elismertetésében! A szatmári békét illetőleg Heckenast kiemelte, hogy az Rákóczi programjához képest megalkuvás volt, de biztosította Magyarország számára a békés fejlődés viszonylag kedvező feltételeit: „Károlyinak tagadhatatlan politikai érdeme, hogy a teljes katonai vereség helyett békeokmánnyal tudta befejezni a szabadságharcot. A politikai kompromisszumot azonban, a nemesség osztályuralmának és a rendi alkotmánynak a régi formák közötti fenntartását csak Rákóczi függetlenségi programja és a kuruc hadsereg hősi harcai kényszeríthették rá a bécsi udvarra.”⁴⁰

A Károlyi – kép módosulása mindenképpen változtatott a Bercsényi – képen is, hiszen a szatmári béke értékelésénél a két személy szembeállítására továbbra is megtörtént. Míg Károlyit egyre többen a reálpolitika, Bercsényit a zsákutcába vezető idealizmus képviselőjének tartják.

Kovács Ágnes *Károlyi Sándorról* írt életrajza újabb fontos állomása a Károlyi – portré alakulásának. A szerző több szempontból és alaposan mérlegelte Károlyi tevékenységét a szabadságharcban és több újszerű megállapítást fogalmazott meg. Az életrajzból az derül ki, hogy a két tábornok kapcsolata a szabadságharc kezdetén még jónak volt mondható. A felvidéki hadjárat idején eredményesen, összhangban hajtották végre a hadműveleteket, amikor pedig az

³⁹ Köpeczi – R. Várkonyi, 1976, 351-352.

⁴⁰ Heckenast, I. k., 1985, 397-398., Kovács, 1992, 64.

1704-es tárgyaláskor Széchényi Pál Bercsényitől egy tárgyalóképes, „józan és ügyes” férfiút kért, az Károlyit jelölte ki a feladatra. Később azonban Bercsényi megváltozott Károlyi irányában, s a dunántúli hadjáratkor már rosszállva beszélt katonai tevékenységéről, többször vádaskodott ellene, sőt szokásához híven ki is gúnyolta. A szabadságharc végén viszonyuk ellenségesé vált. A fejedelemmel együtt Lengyelországban tartózkodó kurucok közül Károlyi Bercsényit tartotta a legártalmasabbnak, mert veszélyeztette a béketárgyalásokat, miközben a küzdelem folytatásának nem voltak meg a feltételei. Ennek alapján Kovács Ágnes úgy értékelte a szatmári békét, hogy „1710 végén – 1711 elején Károlyi politikája volt célravezetőbb, ez teremtett lehetőséget a viszonylagos értékmentésre. Az persze vitathatatlan, hogy a Károlyi által elért eredmények feltételeit a szabadságharc teremtette meg, s hogy a szabadságharcnak Rákóczi volt a vezéregyenysége. Talán éppen ez, és az abszolút tekintélynek elismert fejedelemmel való kényszerű szakítás magyarázza Károlyi „gyanússá” válását. Pedig Károlyi legfeljebb egy olyan programnak lett az „árulója”, amely 1711-ben már csak utópiának tekinthető. A szatmári béke megmentette a nemzetet a katonai vereséggel járó tragikus következményektől, s ezzel a legtöbbet érte el, amit 1711-ben el lehetett érni.”⁴¹ A szerző azt is hangsúlyozta, hogy a szabadságharc s a békekötés, azaz Rákóczi és Károlyi politikája együtt tette lehetővé a Habsburg-abszolutizmus megregulázását, a rendiség megmentését.

Talán a Károlyi – biográfia megjelenése is szerepet játszott abban, hogy *R. Várkonyi Ágnes* az 1989-ben megjelent *Magyarország történetében* némileg módosította korábbi álláspontját. Bercsényiről megjegyezte, hogy a főgenerális kitűnő helyzetfelismerő volt, aki számolt a szociális elégedetlenséggel, de rettegett a végleges tettektől. A hatásos szavak, sziporkázó ötletek mestere volt, de a nehézségek hamar letörték. Míg Károlyi jó gazdasági és politikai érzékkel rendelkezett, ezért a szabadságharc végén olyan békét sikerült kötnie, amely mindkét félnek jó volt. „A szatmári békét a megegyezés körülményeiről tájékozatlan és nem is tájékoztatott tömegek az árulás egyszerű sémájában rögzítették. Károlyi Sándort a konföderációs eskü megszegése miatt árulónak minősítette a népi emlékezet, majd a történelmi fejlemények előrehaladtával az ország belső bajaira magyarázatot keresők időnként bűnbakká növelték alakját, vagy egyedül benne láttatták a reálpolitika megtestesítőjét. Rákóczi személyét viszont ugyanez a felfogás a végletekig vitt harc bajnokának állította be, valójában a fegyveres harc papírmásé-figurájává üresítette.”⁴² *R. Várkonyi Ágnes* a 2003-ban megjelent Rákóczi életrajzában a szatmári békét kompromisszumként

⁴¹ Kovács, 1988, 123.

⁴² R. Várkonyi, I. k., 1989, 250.

értelmezte, azon megállapítással, hogy a békét megelőző tárgyalásokat valójában nem Károlyi és Pálffy, hanem Rákóczi és Savoyai irányította.⁴³

Bercsényivel kapcsolatban *R. Várkonyi Ágnes* két munkájában is kifejtette, hogy a főgenerálisról alkotott kép máig nem egységes a történetírásban, a végletes álláspontok közelítése, az ellentmondások feloldása még várat magára. Az egyik oldal a Thaly Kálmán által kialakított Bercsényi – képpel azonosul, amely szerint Bercsényi a szabadságharc kezdetétől a megbékélésen munkálkodott, maga a szatmári béke is az ő általa lerakott alapokon jött létre. A megbékélő Bercsényi a Monarchia szülötte, a nemesi kuruc romantika virágkorában a rendi szemléletet képviselte. A másik álláspontot Szekfű Gyula alakította ki, aki szerint Bercsényi az örökös rebellis, a béke megátalkodott ellenzője, sőt őt terheli a felelősség, hogy Rákóczi nem fogadta el a szatmári megegyezést. Ezen álláspontot a kuruc – labanc megosztottságból kitörni próbáló polgári liberalizmus képviselte.⁴⁴

⁴³ R. Várkonyi, 2003, 88-89.

⁴⁴ R. Várkonyi, 1993, 8., R. Várkonyi, 1994, 161.

II. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor pályafutása 1703 előtt

A székesi Bercsényi család Erdélyből származik. A 17. században Bercsényi Imre (1590-1639), belekeveredvén egy vallási vitába, Magyarországra volt kénytelen költözni, ahol rövid időn belül jelentős karriert futott be. II. és III. Ferdinánd szívesen alkalmazta hadseregében, sőt diplomáciai megbízásokkal is ellátták. Szolgálataiért birtokadományokban és kitüntetésekben részesült, 1639-ben a bárói méltóságot is megkapta.⁴⁵ Gyermekei közül Bercsényi Miklós (1633-1689) lépett a nyomdokába, aki a dinasztia iránti hűségének és buzgó katolikus voltának köszönhetően tovább növelte a család tekintélyét. Bercsényi Miklós tanulmányait a nagyszombati és a bécsi egyetemen végezte, majd katonai pályára lépett. Érsekújvár parancsnoka lett, 1667-ben kinevezett bányavidéki vicegenerális. Még ugyanezen évben aranysarkantyús vitéz, királyi kamarás és belső titkos tanácsos lett. A rendi szervezkedések és a Thököly Imre vezette felkelés idején megmaradt a Habsburg-uralkodó oldalán.⁴⁶ A török Magyarországról való kiűzésében is aktív szerepet vállalt. Buda 1686-os felszabadításakor tanúsított helytállásáért I. Lipót grófi rangra emelte.⁴⁷ Karrierjéhez nagyban hozzájárult a Rechberg-Rothenlöwen Mária Erzsébet grófnővel kötött házassága is, amelyből egy fiú született, ifj. Bercsényi Miklós.

Ifjabb Bercsényi Miklós 1665. december 6-án⁴⁸ a Brunóc melletti Temetvény várában látta meg a napvilágot. Gyermekezeit katonáskodó apjától távol, édesanyjával szülőhelyén töltötte. 1677-től Nagyszombatban, majd Esterházy Pál nádor udvarában nevelkedett. 1684-ben apjához hasonlóan katonai pályára lépett. A törökellenes harcokban tanúságot tett rátermettségéről. A Habsburg-hadvezetés 1685-ben már vágssellyei kapitánnyá, 1686-ban pedig Szeged főkapitányává nevezte ki. Katonai helytállásáért az uralkodó 1687-ben aranysarkantyús lovag és királyi kamarás címmel tüntette ki, majd 1688-ban, apjához hasonlóan, őt is kinevezte Dunán inneni helyettes főkapitánnyá. 1689 és 1690 között a délvidéki küzdelmekben vett részt.⁴⁹

Gyors hivatali emelkedését vagyonának páratlan gyarapodása is kísérte. 1688-ban feleségül vette a nála tizenegy évvel idősebb, kétszer megözvegyült Homonnai Drugeth Krisztinát, Magyarország egyik legelőkelőbb családjának tagját. Drugeth Krisztina két házassága révén szerzett tekintélyes vagyona mellett a férfiágon kihaló Drugeth család birtokainak várományosa is volt. Drugeth Krisztina 1691-ben, második gyermekük születésekor váratlanul meghalt.

⁴⁵ Thaly, I. k., 1885, 339-342.

⁴⁶ Zachar, 1987, 13.

⁴⁷ Thaly, I. k., 1885, 343-345.

⁴⁸ Thaly, 1895, 135-136., Zachar, 1987, 16., Bánkúti szerint Bercsényi 1665 szeptemberében vagy októberében született. Bánkúti, 1991, 10.

⁴⁹ Bánkúti, 1991, 10-11.

Bercsényi gyermekei gyámjaként megszerezte a Drugeth – örökséget. Ennek eredményeként 1691. augusztus 30-án I. Lipót kinevezte Ung vármegye örökös főispánjává. A kinevezés indokai között hűséges szolgálatait, mindenekelőtt Buda visszafoglalásában és a törökkel vívott más ütközetekben tanúsított vitézsége és a várható jövőbeli érdemei szerepeltek.⁵⁰

Bercsényi 1691-től formálisan még Szeged főkapitánya volt, de ténylegesen visszavonult, mivel összeütközésbe került az ott állomásozó reguláris császári – királyi csapatok generális-főstrázsamesterével. Idejét a Drugeth – örökség megváltásakor jelentősen eladósodott birtokok igazgatásával, valamint főispáni teendőkkel töltötte. Bercsényi mint földbirtokos nem a takarékos, tervszerű gazdálkodásáról volt híres, hanem fényűző, pazar nagyúri életmódjáról.⁵¹ 1695-ben, anyagi problémái megoldása és a társadalmi létrán való további emelkedés végett újabb házasságot kötött. Feleségül vette gróf Csáky Krisztinát, aki öröksége révén szintén tekintélyes vagyonnal rendelkezett.⁵² Bercsényi két házassága révén rokonságba került az ország szinte valamennyi arisztokrata családjával, sőt a század végére az ország egyik legnagyobb birtokú főura lett.

1696-ban, a katonai terhek és kihágások miatt a 13 felső – magyarországi vármegye tanácskozást tartott, ahol elhatározták, hogy követet küldenek Bécsbe, aki ott felterjeszti panaszait. A tanácskozáson több személy neve is felmerült, de a választás végül Bercsényire esett.⁵³ Bercsényi az udvarnál apja és saját hűségéért volt kedvelt és tiszteletben álló ember, míg a megyék, különösen a felső-magyarországiak előtt lelkes magyarsága, aktivitása és ékesszólása miatt volt népszerű.⁵⁴ Bécsben Bercsényi végigjárta a legmagasabb rangú vezetőket, emlékiratban ismertette a megyék gondjait. I. Lipót azonban többszöri kérésére sem volt hajlandó csökkenteni a vármegyék terheit, s a felterjesztett emlékiratból is csak a polgári tartományi főhadbiztosi állás megalakítását engedélyezte.

Az uralkodó 1697-ben három tartományi főhadbiztost nevezett ki az országba. A rendek javaslata alapján a felső-magyarországi és tiszántúli részek főhadbiztosa Bercsényi lett, aki hivatali székhelyét Eperjesre tette. Bercsényinek főhadbiztosként az volt a feladata, hogy a császári katonaság kihágásait megakadályozza, s betartassa velük a rájuk vonatkozó hadi szabályzatot. Ez nehéz feladat volt, mivel a német katonák nem akartak tudni a tartományi

⁵⁰ Thaly, II. k., 1887, 60.

⁵¹ Baráth, 2006, 81.

⁵² Drugeth Krisztinához hasonlóan Csáky Krisztina is idősebb volt Bercsényinél és kétszeres özvegy gróf Erdődy Sándor horvát bán és gróf Draskovich Miklós országbíró után. A feleségével kapott mintegy 100 000 forint értékű hozomány újabb lehetőséget biztosított Bercsényi számára a birtokgyarapításra. Bánkúti, 1991, 11.

⁵³ Gálócsy, 2000, 38.

⁵⁴ A lehetséges követek neve között Károlyi Sándoré is felmerült. Thaly, II. k., 1887, 116.

hadbiztosságról, tovább sanyargatták a népet. Bercsényi a német katonák visszaélései miatt többször felterjesztést tett az udvari kancelláriához, de hiába. Bécsben állandó áskálódás folyt ellene.

Bercsényi főhadbiztosként ismerte meg Károlyit is, mivel állandó kapcsolatot tartott fenn a kerületébe tartozó nemesekkel. Egy ízben a szatmári főispán a német katonaság által elszenvedett megaláztatásának orvoslását kérte Bercsényitől. A szatmári német várparancsnok ugyanis Károlyit családjával együtt bezáratta várkastélyába, s szabadon bocsátásukért 600 forint kifizetését kérte. Bercsényi az ügyet végül azzal oldotta meg, hogy a német várparancsnok feljebbvalójától rendeletet eszközölt ki, amely szerint a commendanst „árestomba vetette, melyben tíz napig volt,” mindaddig, míg a megsértett Károlyit „levelében meg nem követte” és a rá kirótt pénzbírságot tudomásul nem vette.⁵⁵

Mint ismert, az adóterhekre, a hadsereg magatartására a köznép részéről az 1697-es hegyaljai felkelés volt a válasz. A mozgalom hátterében valójában a török uralom restaurációjának szándéka húzódott meg, de a résztvevők többsége erről mit sem tudott.⁵⁶ A felkelés külpolitikai vonatkozásai miatt a császári csapatok mellett a megyék nemessége is részt vett a szervezkedés felszámolásában. Az eseményekben fontos szerepe volt Bercsényinek is, akinek sikerült még a csapatok megindulása előtt az udvartól kegyelmi pátenst kieszközölni azok számára, akik önként megadták magukat. Bercsényiék a felkelés gyors leverésével elhárították a török Magyarországra való jövetelének lehetőségét és megakadályozták, hogy a fokozatosan pórlázadásba sodródott megmozdulást császári megtorlás kövesse. A hegyaljai felkelés azonban semmit sem változtatott a német katonaság viselkedésén, amiért Bercsényi, lelkiismereti válságba kerülve, még 1697-ben lemondott főhadbiztosi állásáról.⁵⁷

Bercsényi főhadbiztosként meggyőződött arról, hogy szép szóval a bécsi udvarnál semmit sem érhetnek el, ezért 1697-98 telén csatlakozott a Bécs beolvasztó politikájával elégedetlen magyar nemesekhez. Ekkor találkozott Eperjesen II. Rákóczi Ferencsel is. Ezzel egy életre szóló barátság vette kezdetét, amely kölcsönös szimpátiára és bizalomra épült. Vadászgatásaikon sokat beszélgettek. Bercsényi a külföldön nevelkedett Rákóczit igyekezett megismertetni a hazai valósággal és erősítette benne történelmi hivatását. Többször kifejtette, hogy fejedelmi házának és őseinek tekintélyére támaszkodva egyedül az ő személye képes összefogni a sok szertehúzó, felszabadító tervezetést és a külföldi hatalmak előtt is kellő nyomatékkal képviselni a

⁵⁵ Önéletírás, IV. k., 1865, 46-48., Thaly II. k., 1887, 150.

⁵⁶ Kárpáthy – Kravjanszky, HK, 1935, 319., Seres, 2000, 213., R. Várkonyi, 2000, 32.

⁵⁷ Zachar, 1987, 25.

magyarság érdekeit.⁵⁸ Rákóczi egyre inkább magáévá tette Bercsényi érvelését, amelyben nyilván szerepet játszottak saját tapasztalatai, családjának az udvarral való konfliktusai is.

A spanyol örökösödési háborút kihasználva, Franciaországot szemelték ki szövetségesnek céljaik eléréséhez. A szervezkedés azonban még a tervezgetés szintjén elakadt. Bécs hírt szerzett a történetekről és a leszámolás mellett döntött. Letartóztatások kezdődtek.⁵⁹ Bercsényinek Rákóczival ellentétben sikerült Lengyelországba menekülni, ahol előbb egyedül, majd Rákóczi bécsújhelyi szökését követően, együtt munkálkodtak a felkelés megindításán. Bécs a leleplezett nemesi szervezkedőket felségsértés vádja alapján fej- és jószágvesztésre ítélte, ám végrehajtásra nem került sor.

Rákócziék szervezkedésével párhuzamosan a Tiszaháton egy népi (kuruc) mozgalom is kibontakozott, amely utat talált a Lengyelországban bujdosó főúrhoz. A szervezkedők három küldöttséget is indítottak Rákóczihoz, aki 1703. május 6-án kötelezte el magát a hazatérés és a tervezett felkelés vezetése mellett. A felkelők 1703. május 21 – 22-én Tarpán, Váriban és Beregszászon bontottak zászlót, június 16-án pedig már Rákóczi is átlépte az országhatárt. Bercsényi Varsóban pénzt és csapatokat szerezve július 1-jén érkezett zsoldosokkal Zavadkára.⁶⁰

Bercsényi a szabadságharc kirobbanásakor országosan elismert, komoly katonai múlttal és tapasztalattal rendelkező főúr volt, aki jól ismerte a hazai viszonyokat. Tekintélyénél fogva mert közeledni Rákóczihoz és meghatározó szerepet játszott abban, hogy az ifjú fejedelmi sarj aktívan bekapcsolódott a magyar politikai életbe. A szabadságharc kirobbanásakor már Rákóczi legbizalmasabb barátja volt, ezért nem meglepő, hogy Rákóczi őt nevezte ki első tábornokának és rábízta a hadsereg megszervezését.

Károlyi Sándor az egyik legrégebbi magyar nemzetségből származik. A család a 15. század végén a jómódú középbirtokos réteghez tartozott, akiknek nevük mellett már a tekintélyes nemest jelző egregius (vitézlő) cím is fel volt tüntetve. A Károlyiak, birtokaiknak fekvése miatt, mind a királyi hatalommal, mind az erdélyi fejedelemséggel jó viszonyt igyekeztek fenntartani, többször kérte fel a két fél közvetítésre őket, főleg vallásügyi kérdésekben. II. Mátyás 1609-ben Károlyi Mihályt (1585 – 1626) hadi és udvari szolgálataiért valamint a család katolikus hitre térítéséért bárói címmel ruházta fel. Ferdinánd pedig 1622-ben szolgálatai jutalmaként a Szatmár megyei főispánságot adományozta neki, amelyben Bethlen Gábor is megerősítette. Károlyi László (1614

⁵⁸ Vallomások, 1979, 62-61., Markó, MSz, 1935 okt., 115.

⁵⁹ Köpeczi, 1982, 193.

⁶⁰ Bánkúti, 1991, 23.

– 1689), Károlyi Sándor édesapja, 1661-től főispán, 1670 körül pedig Lipót császár kinevezésére Szatmár váranak főkapitánya volt.⁶¹

Károlyi Sándor 1669-ben született Olcsvaapátiban, többgyermekes családban. Háromévesen veszítette el édesanyját, aki huszadik gyermekének születését követően hunyt el. Tanulmányát Munkácson kezdte el, ahol Báthory Zsófia felügyelete alatt egy jezsuita szerzetes négy évig oktatta, majd két évig Ungváron járt elemi iskolába, de az ott kitört pestis miatt haza kellett mennie. Szatmáron házitánító nevelte. 1681-ben bátyjával, Károlyi Istvánnal Kassára küldte apja tanulni, de miután Kassa a Thököly-felkelés idején kuruc kézre került, azt is el kellett hagynia. Apja kérésére nénje, Károlyi Judit vette magához Palocsára. Itt a kurucok miatt nyomorúságban élt, s tanulmányaiban is elmaradt. A Thököly – felkelés leverése után apja Bécsbe küldte, de a drága szállást nem tudva fizetni, Pozsonyba került át.⁶²

Távollétében két bátyja a török elleni harcokban meghalt, ezért idős apja, bár tudta, hogy neveltetése, iskolázottsága hiányos, hazahívatta Pozsonyból, hogy felkészítse a családfői teendők ellátására. 1687-ben Károlyi Sándor feleségül vette Szalai Barkóczi Krisztinát,⁶³ s két hónappal az esküvő után, mindössze 18 évesen, sor került a szatmári főispánságba való beiktatására is.⁶⁴ Ezt követően szinte csak a vármegye igazgatásával törődött. Főispánként aktívan bekapcsolódott a megye közéletébe, a legtöbb köz- és törvényszéki gyűlésen jelen volt, sőt távolléteinek zöménél is kimutatható, hogy éppen a megye ügyeiben járt el.

Szatmár, fekvéséből adódóan, állandóan ki volt téve a török és a császári katonaság zaklatásának. Károlyi feladata volt, hogy a központi kormánysszervek utasításait a megyében végrehajtsa, ugyanakkor képviselje a megye érdekeit. A Szatmár megyei közgyűlési jegyzőkönyvek szerint a megye nemessége és jobbágysai feltétlen bizalommal voltak iránta,⁶⁵ többször ért el engedményeket a vármegye dolgában Bécsben és Pozsonyban is. 1697-ben a megyei nemesség élén Károlyi is részt vett a tiszántúli zavargások leverésében. A császári hatóságok mégis bizalmatlanok voltak vele szemben. A törökkel való kapcsolata miatt a hegyaljai zendülés idején megint azzal vádolták meg, hogy hajdúi és ő is rebellisek.⁶⁶ Károlyi kiállt ártatlansága mellett, kijelentve, hogy „megmutatjuk, hogy voltunk, vagyunk és leszünk is ő felségének igaz hívei.”⁶⁷

⁶¹ Kovács, 1988, 11.

⁶² Önéletírás, I. k., 1865, 18.

⁶³ Takáts, 1910, 16.

⁶⁴ Szalay, VI. k., 1859, 76.

⁶⁵ Kovács, 1994, 58.

⁶⁶ Kovács, 1988, 25., 30.

⁶⁷ Önéletírás, I. k., 1865, 58.

Az 1703 tavaszán kirobbant kuruc mozgalom felszámolásával Bécs ismételen a vármegyék nemességét bízta meg. Károlyi kezdetben rendelettel próbálta megbékélésre bírni a felkelőket, s karóba húzással fenyegette meg az együttműködőket. A felkelők elleni támadást csak 1703. május 21-én hirdette ki, de nem nagy eredménnyel. Ezért a császári tisztek az ellenállás sikertelenségéért a felelősséget elsősorban Károlyira akarták hárítani és újból a rebellióban való részességgel vádolták. Károlyi az igazságtalan vád miatt elégtételért Kassára ment, ahol Nigrelli császári tábornok határozott fellépésre szólította fel.

Károlyi június 7-én Dolhánál szétverte a felkelőket, és az itt szerzett hadizsákmánnyal Bécsbe ment magát tisztázni.⁶⁸ A császárvárosban tíz napi várakozás után emlékiratot is benyújtott Lipót császárnak, amely a felkelés okainak elemzésén kívül javaslatokat is tartalmazott. A Haditanács Károlyi szinte minden javaslatára elutasító határozatot hozott, ráadásul egyes miniszterek gúnyolódás tárgyává tették. A Bécsből elkeseredve hazaindult főispánnak még más megaláztatásokat is el kellett szenvednie. A városból kijövet az adó- és vámmentességet élvező főurat egy katona megvámolta. Károlyi, odaadva az aranyat, megfogadta, hogy a bécsi mezőn vesz elégtételt sérelméért. Bécsi tartózkodása idején Károly vára, Bercsényi és Barkóczi Krisztina titkos megegyezése által, már a kurucok kezére került. Károlyi így Kassára kényszerült menni, ahol újabb megaláztatást szenvedett. Nigrelli arra hivatkozva, hogy a németeknek már minden helyiséget kiadott, Károlyinak csak a mosókonyhában ajánlott szállást.⁶⁹ Károlyi hamarosan alkudozásokba kezdett Csicseri Orosz Pál generális útján Bercsényivel, aki 1703. október 15-én már mint hívét mutatta be Rákóczinak. A fejedelem kegyesen fogadta és a hűségeskü letétele után tábornokká nevezte ki, s egy lovasezred vezetésével bízta meg, holott Károlyi semmilyen katonai képzettséggel és – a tiszaháti felkelést leszámítva – komoly tapasztalattal sem rendelkezett.⁷⁰ Átállása nem csak számos Tisza melléki nemest és közvitézt vonzott Rákóczi oldalára, hanem személyes karriere szempontjából is fordulópontot jelentett.

⁶⁸ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 82.

⁶⁹ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 86.

⁷⁰ Mészáros, 2006, 26.

III. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor katonai együttműködése

III. 1. A Felvidék megszerzése

Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor életútja igazából a Rákóczi – szabadságharc idején kapcsolódott össze. Károlyi Rákóczihoz csatlakozásakor a Tiszántúlon már kibontakozott a szabadságharc. Bercsényiék legfontosabb feladata a Tiszán való átkelés kierőszakolása volt, hogy lehetővé váljon a felkelés országos kibontakozása. Az átkelés július 18-án Naménynál sikerült. A kezdeti eseményeket Rákóczi és első tábornoka, Bercsényi közösen irányították. A hajdúvárosok és Debrecen meghódolása után az első katonai akció, melyet közösen vezettek, a váradoszói rác őrség ellen irányult. Az akció sikerrel végződött, ezért mindketten Szatmár várának ostromára mentek. Pálfárvánál azonban Bercsényi kisebb balesetet szenvedett, ezért a fejedelem a nagykárolyi várba vitette gyógyulni.⁷¹

Felépülése után Rákóczi Tokaj körülrésztására küldte tábornokát, aki ostrom alá is vette a várat, de nem lévén kellő felszerelése annak megvétele, sikert sem tudott elérni. Itt, a tokaji táborban csatlakozott október 9-én⁷² Károlyi Sándor Rákóczi táborához.⁷³

A tiszántúli hadjárat idején sikeres portyázások eredményeként a Duna-Tisza közének nagy része szintén a kurucok kezére került, de a térség lakossága még nem teljesen csatlakozott a felkelőkhöz. Ezért Rákóczi csatlakozása után azzal az utasítással küldte Károlyit Kecskemét térségébe, hogy vegye át az ottani csapatokat, valamint a jászkunok feletti parancsnokságot, és oldja meg a „ráckérdést”. Lehetőleg állítsa a rácokat a kurucok oldalára, ha ez nem sikerülne, akkor akadályozza meg a Bácskából indított betöréseiket.

Rákóczi és Bercsényi még lengyel földön elhatározták, hogy megnyerik a rácokat s egy részüket zsoldjukba fogadják. Bercsényi október 29-én írt levelében azt javasolta Károlyinak, hogy „jó volna valakit közülnök az despotasággal felbiztatni, kit kecskeméti rác lakosok vihetnének ösmeretségek által véghez.”⁷⁴ Károlyi valószínűleg egyetértett Bercsényi javaslatával, hiszen mindent elkövetett, hogy a tervet végrehajtsa.⁷⁵ Kecskemétre való érkezése után fel is vette a kapcsolatot Monasterlivel, a határőrvidék kapitányával és tárgyalásokba kezdett vele. Rákóczi nem véletlenül Károlyit bízta meg a rácok megnyerésével. Károlyi már a szabadságharc előtt is kapcsolatban volt a rác kapitánnyal, hiszen tagja volt annak a

⁷¹ Bánkúti, 1991, 24.

⁷² Heckenast Gusztáv szerint október 9-én csatlakozott Károlyi Rákóczihoz (Heckenast, 2005, 220.), de az Önéletírás szerint csak Bercsényivel találkozott aznap Károlyi Tarcalon. (Önéletírás, I. k., 1865, 147.)

⁷³ Esze, 1951, 91.

⁷⁴ MOL P 398, 23751. tekeres, № 23.

⁷⁵ A kuruc vezetők kiáltványokkal is megpróbálták a maguk oldalára állítani a rácokat. Benda, 1980, 145.

bizottságnak, amelyet a kamara a marosi, tiszai és dunai szerb határőrvidék összeírásával bízott meg. A tárgyalások eredményeként Károlyi arra a megállapításra jutott, hogy ha a rácok csatlakozásra nem is hajlandók, legalább a semlegességet el lehet érni náluk.⁷⁶

A szabadságharc tiszántúli és részben a Duna – Tisza közén való kibontakozásakor, még szeptember elején a domahídi tanácskozáson Rákóczi a Felvidék megszerzését tűzte ki célul. Ennek több oka is volt. A Morvaországgal és Ausztriával határos területen vezetett ugyanis a legrövidebb út Bécs felé, amelynek térségében Rákóczi a franciákkal való egyesülést remélte. De az itt lévő fejedelmi birtokok által nyújtott anyagi és személyi feltételek is indokolták ezt a döntést, továbbá az a körülmény, hogy ez az országrész volt ipari szempontból a legfejlettebb, ráadásul a legkevesebb kárt szenvedte el a töröktől.⁷⁷

Rákóczi először portyázókat küldött Ocskay László és Borbély Balázs vezetésével, hogy a terület lakosságát csatlakozásra bírják. Rendszeres hadműveletekre ekkor még nem gondolhattak. A felkelés hírére a felvidéki várak, városok több-kevesebb harc árán, jórészt önkéntes behódolás útján Rákóczi hatalmába jutottak. A bányavárosok sem fejtettek ki nagyobb ellenállást. Ocskayék szinte minden akadály nélkül eljutottak Léváig szeptember 17-én. A főserég ezt követően Léva és a bányavárosok környékén maradt, míg kisebb portyázók fokozatosan a Felvidék északi és keleti részét hódították meg.

A felkelők gyors sikereiben Bécs is hibás volt, mert szeptember végéig nem foglalkozott komolyan a felkeléssel. Jelentéktelen parasztlázadásnak tekintette azt, melynek elnyomásához elegendőnek vélte a főispánok által hadbaszólítható megyei és a Magyarországon, illetve Erdélyben állomásozó kis létszámú császári reguláris katonaságot. A felkelés gyors terjedése és az előkelő főurak csatlakozása már megértette Béccsel a kuruc mozgalom országos jelentőségét, s azt, hogy csak reguláris csapatokkal lehet azt leverni. Ezért az Udvari Haditanács a birodalom nyugati részén parancsnokló Schlik Lipót gróf altábornagyot Magyarországra rendelte és október 9-én kinevezte a Rákóczi serege ellen a Felvidéken felállítandó csapatok parancsnokává. Rendszeres hadműveletekre a felkelők ellen azonban csak október közepén került sor, amikor Schlik csapatai október 25-én Pozsonyból elindultak a bányavárosok oltalmára. Az első összecsapásra Léva alatt, október 31-én került sor. A kurucokat meglepte a támadás, s az első felvidéki ütközet a császáriak győzelmével ért véget. Léva eleste nagy hatással volt úgy a kurucok, mint a császáriak további hadműveleteire.⁷⁸

⁷⁶ Kovács, 1988, 45.

⁷⁷ Markó, 1932, 26.

⁷⁸ Markó, 1932, 31.

Rákóczi Ocskay jelentéseiből időben értesült Schlik hadtestének gyülekezéséről és arról, hogy Ocskay Léva bevétele óta (szeptember 17.) tétlenül tölti idejét, tivornyázása alatt sem a hadműveletek folytatására, sem pedig a még Rákóczitól idegenkedő községek hódoltatására nem vállalkozott. Ezért október vége felé Bercsényit küldte seregével Ocskay után, de nem számítva gyors ellentámadásra, előbb Eger városába rendelte őt, fontos katonai és politikai feladattal, mégpedig, hogy fogadja a város hűségesküjét és nyerje meg a nemességet és a katolikus papságot.⁷⁹

Bercsényi október végén már Eger alatt állott seregével és október 31-én az első rohammal el is foglalta a várost. A városban tanyázó hajdúság Bercsényi szolgálatába állott. Sikerült elérnie azt is, hogy Telekessy István egri püspök több hónapi tisztes fogság után egyházmegyéjében maradjon és letegye a hódoló esküt Rákóczinak. (Telekessy 1705-től Rákóczi szenátora lett.)⁸⁰ A vár ostromára készülve, november első napjaiban Bercsényi Ocskay futárjától értesült a lévai vereségről.⁸¹

Bercsényi felismerte a kudarc súlyát és Eger elhagyása mellett döntött. A keleti Felvidéket nyugodt szívvel hagyhatta el, mert az egyedüli számottevő reguláris sereget és Montecuccolit erős kuruc lovasság zárta körül Kassa városában. A Schlik hadműveleteiről szóló jelentések alapján azonban Bercsényi nem tartotta a maga seregét elegendőnek a Felvidék teljes meghódítására, ezért Rákóczi előzetes tájékoztatása nélkül⁸² a Kecskemét vidékén lévő Károlyi Sándort magához rendelte.⁸³ Károlyi valószínűleg nem örült a feladatnak, hisz október végén érkezett csak a térségbe (november 3-án Kecskemétre), s az általa is fontosnak tartott feladathoz éppen csak hozzákezdett,⁸⁴ mikor Bercsényi parancsa elszólította. „Az egész Korpona tájéka s bányavárosi nemesség Rimaszombat felé szaladt, s csak elhiszem az kell neki, ha az bányákat visszavehetné; nincs sok német, vármegye hada a többi: hiszem Istent, megfordítjuk most hamarjában, de ha itt elvesztjük az dolgot: az ráczon országot nem nyerünk. Azért az nagy Istenért, gyűjjön kegyelmed.” – írta Bercsényi, aki azt is hangsúlyozza, hogy a német a fő ellenség, akitől a rác is segítséget vár, ezért a rác becsapások meg ne tartóztassák Károlyit útjában.⁸⁵

⁷⁹ Emlékiratok, 1979, 46-47.

⁸⁰ Heckenast, 1993, 77.

⁸¹ MOL P 398, 14. doboz, № 6537.

⁸² Bercsényi 1703-tól külön kinevezési okmány nélkül is főgenerálisnak tekintette magát. Mészáros, 2006, 25.

⁸³ MOL P 398, 14. doboz, № 6539.

⁸⁴ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 114.

⁸⁵ MOL P 396, 23 751. tekercs, № 1.

Rákóczi Bercsényitől értesült a vereségről, s maga is egyetértett Károlyi Felvidékre való hívásával, amit az is bizonyít, hogy november 5-én maga is utasította Károlyit, hogy Fülek tájékán csatlakozzon Bercsényihez, s bízta a szolnoki rácok elleni hadműveleteket Török András és Bay László kapitányokra.⁸⁶

Schlik tábornok néhány napi lévai pihenés után, november 3-án valóban elindult a bányavárosok visszaszerzésére. Korpona és Selmecebánya meghódolása után Schlik két részre osztotta hadtestét. Forgách gróftól Zólyomon keresztül Besztercebánya felé küldte, míg maga Körmöcbányát foglalta vissza. A portyázók híradásából Bercsényi arról értesült, hogy a dunántúli rácok – Schliket megsegítendő – támadásra készülnek. Ebben a helyzetben Bercsényinek az volt a hadművelési terve, hogy ő Schlik ellen megy, Károlyi pedig – éket verve közéjük – akadályozza meg a császáriak és a rácok egyesülését, majd csatlakozzon hozzá.⁸⁷

Egyik vezér sem késlekedett. Bercsényi az egri vár további ostromát alvezéreire bízta, s november 6-án már Nógrád és Heves megyében tartózkodó seregrészeit szólította csatlakozásra.⁸⁸ 9-én a rimaszombati vámházból értesítette Károlyit, hogy Losonc felé nyomul előre. 11-én Darócon, 12-én már Losonc alatt volt.⁸⁹ Útközben sűrűn osztogatta a sokszor egymásnak ellentmondó parancsait, nem tudva biztosan az ellenség útját, más és más találkozási helyet jelölt meg a csapatok egyesülésére. November 7-ei levelében arról adott hírt, hogy az ellenség Léváról valószínűleg Korpona felé indult, ezért Rimaszombathoz várja Károlyit.⁹⁰ November 9-én Rimaszombatról írt leveléből viszont megtudjuk, hogy Ebeczky közvetítésével megkapta Károlyi levelét, amelyben az tanácsalanságát hangsúlyozza és Selmechnél való találkozásukat javasolja. Bercsényi, mivel azt hitte, hogy az ellenség Korponán tartózkodik, nem fogadta el Károlyi ezen javaslatát és Losoncra rendelte őt.⁹¹ Károlyi valószínűleg nem kapta meg a 9-én kelt parancsot, mert Bercsényinek Darócról 11-én írt levele szerint újabb javaslatot küldött, közölve, hogy Szécsényben várja őt. Bercsényi, akinek ekkor már biztos hírei voltak arról, hogy az ellenség Zólyomnál áll, meglepetéssel vette tudomásul, hogy Károlyi még mindig Szécsény körül van, és szinte könyörgött, hogy azonnal csatlakozzon hozzá. Bercsényi leveleiben a gyors egyesülés fontosságát ecsetelte és állandó félelmének adott hangot.

Károlyi Kecskemétre november 5-én indult és erőltetett menetben haladt észak felé. 8-án elérte Aszódot, 11-én Szécsényt, 12-én érkezett Losoncra és csatlakozott Bercsényihez. A

⁸⁶ KO, V. k., 1897, 40-41. A forrásban tévesen Bagi László szerepel.

⁸⁷ MOL P 398, 14. doboz, № 6539.

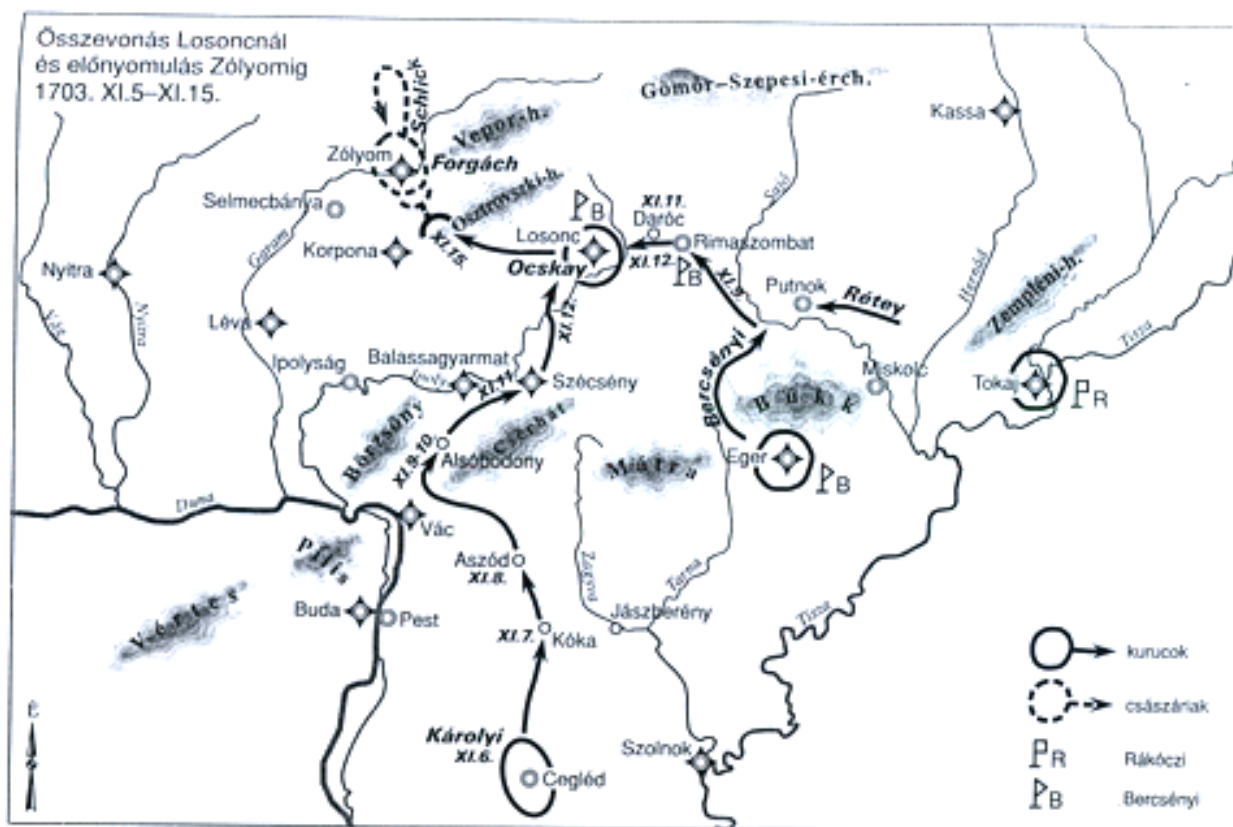
⁸⁸ Ettől kezdve a tíz alsó-magyarországi vármegye lett hadvezéri tevékenységének fő színtere. Mészáros, 2006, 25.

⁸⁹ Markó, 1932, 34-36.

⁹⁰ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 5.

⁹¹ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 8.

Magamnak gravamenjeimben, mely minden bizonnyal 1704 végén keletkezett, s benne Károlyi az 1703 októberétől, kuruccá válása óta őt ért sérelmeit sorolta fel, csípősen megjegyezte, hogy „éjet napot egyé tettem, s úgy mentem, hogy még 7 mérföldekkel ő Nagyságát megelőztem; újabb parancsolatjára visszatérvén s mindenekben engedelmeskedvén, megegyeztem.” Az egyesülést követően Bercsényi vezetésével a kuruc sereg 14-én Gyetvánál táborozott, majd 15-én délelőtt elérte Zólyom városát.⁹²

1. térkép: Perjés, 1999, 93.

Schlik tábornok, értesülve Bercsényi előrenyomulásáról, november 12-én a bányavárosok meghódítása után Zólyomból kelet felé nyomult, hogy a gyetvai hágón megpróbálja Bercsényi útját állni. Útközben azonban hírt szerezve Bercsényi és Károlyi Losoncnál való egyesüléséről, a Zólyomba való visszavonulás mellett döntött, ahonnan 15-e reggelén 600 lovas élén továbbvonult Besztercebányára, hogy Lipót császár névnapját megünnepelje. Zólyom védelmét Forgáchra bízta, s meghagyta, hogy ha a kurucok odamerészkednének, jelentse neki és ő

⁹² Önéletírás, I. k., 1865, 150.

visszatér. Schlik lebecsülte a kurucok erejét, s nem hitte, hogy azok nyíltan meg mernék támadni a császáriakat.

A kuruc hadak így minden ellenállás nélkül 15-én déltájban Losoncról Zólyom alá érkeztek. Az összevont kuruc sereg létszáma 15 – 20 000 főből állhatott.⁹³ A Forgách által hajnalban kiküldött lovas portyázók már reggel jelentették a kurucok jöttét. Forgách azonnal futárt menesztett Schlik után, aki ugyan visszatért, de már nem tudott segíteni. Odaérkezésekor a várost a kurucok már körülzárták és győzelmet arattak a Forgách tábornok parancsnoksága alatt harcoló császáriak felett. Ezért Schlik Besztercebányára vonult vissza, ahonnan másnap Körmöcbányán át Bajmócra futott. Károlyi önéletírásából megtudhatjuk, hogy közel két hétig tartották körülzárva Zólyom városát. Károlyi a zólyomi harccal kapcsolatban bírálta Bercsényi vezetését. Szerinte, ha nem a lovasság, hanem a gyalogság tört volna először a városba, akkor az a várral együtt a magyaroké lehetett volna.

A Zólyomban körülzárt Forgách parancsot kapott Schlikről, hogy törjön ki a városból és csatlakozzon hozzá Bajmócon. Forgách november 19-ről 20-ára virradó éjjel minden nehézség nélkül, nehéz felszerelését hátrahagyva, Koháry István bányavidéki főkapitánnyal és katonáival együtt ki is lopakodott a városból. A menekülésben nagy felelősségük volt a kurucoknak, mert elhanyagolták a biztosítást. Forgách leírásából tudjuk, hogy „nem voltak éber őrszemeik,” ezért csúszhattak ki a császáriak a gyűrűből. Forgách Schlikhez való útját is viszonylag zavartalanul folytathatta, csupán az osztrolukai szorosnál puskázott hadai közé a Károlyi által odaküldött 140 hajdú. Napfelkelte után, felfedezvén az ellenség szökését, Bercsényi üldözésükre küldte Károlyit 5000 huszárral, akinek a garamszentkereszti válaszfútnál sikerült Forgách utóvédjét szétszórni, a Schlikkel való egyesülését azonban nem tudta megakadályozni.

Bercsényi félt nagyobb csapattal az ellenség üldözésére indulni, ami kitűnik Károlyihoz írt leveléből, sőt Károlyi vállalkozása miatt is aggodalmaskodott.⁹⁴ Bercsényi még nem tartotta alkalmasnak csapatait a császáriakkal való bárminemű összeütközésre. Károlyi rajtaütéséről azonban elismerően nyilatkozott, s az általa elfogott raboktól szerette volna megtudni az ellenség szándékát.⁹⁵ Károlyi viszont úgy értékelte a Zólyomnál történeteket, hogy Bercsényi miatt elmulasztották a lehetőséget a győzelemre, mi több, Bercsényi őt is visszafogta. „Zólyom alatt Isten szerencséssé tévén az német ellen bennünket, micsoda szívesen fáradoztam, sok igaz magyar tudja, s Istenemmel bizonyítom, úgy annyira, ha meg nem tartóztattam volna, se Schlik,

⁹³ Perjés, 1999, 95.

⁹⁴ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 12-13.

⁹⁵ MOL P 396, 23 751. tekercs, № 3.

se Tavonath el nem ment volna s az német is vagy mind rabunk lőtt volna, vagy mind elveszett. De mitül viseltetett, hogy creditumom nem volt és semmi hazám hasznára való munkám meg nem engedtetett, Isten tudja, elég az, hogy azonnal indultanak bennem szívemnek fájdalmi s egészen elkedvetlenedtem, ... úgy annyira, hogy midőn az német kiment belőle (Zólyomból), ölni is majd nem szántam volna magamat, mégis erőt vevén magamon, hivatalomat continuáltam.”⁹⁶ A forrás valójában nem bizonyítja egyértelműen, hogy Károlynak a történetek idején is ez volt a véleménye Bercsényi intézkedéséről. A Magamnak gravamenjeim ugyanis az események után került megfogalmazásra azzal a céllal, hogy Károlyi a fejedelem előtt ügybuzgóságát és nem kellően méltányolt érdemeit hangsúlyozza. Az azonban biztos, – Bercsényi több egykorú levele bizonyítja – hogy a főgenerális rendkívül bizonytalan volt a további hadműveleteket illetően s ezzel nagyon megnehezítette alvezérei helyzetét.

Zólyom a császáriaké maradt, a várost körülszárazó hadakat Bercsényi vezérelte. Ami konkrétan azt jelentette, hogy – általában távolmaradva a hadműveletektől – Bercsényi főként hadellátási feladatokkal foglalkozott. Az alvezérek vagy önállóan vagy Károlyi utasítására cselekedtek a Felvidéken. Néhány levél tanúsága szerint Bercsényiben fel-feltámadt a Károlyi seregével való egyesülés gondolata, de cselekvésre mégsem szánta rá magát. Mindig talált indokot, amiért nem indulhatott. Kezdetben hadainak élelem- és székérhiányára hivatkozott, majd arra, hogy fegyelmetlen hadát nem hagyhatja magára Zólyomnál. Örökösen aggodalmaskodott, több levélben is arról írt, hogy bár bízik Károlyi ügyességében, félti a császáriak rajtaütésétől. Úgy tűnik, Károlyi egyre kevésbé vette figyelembe ezeket a figyelmeztetéseket, és önállósítva magát, az ellenség nyomában járt.

Schlik, beolvastva Forgách seregének töredékét, egyelőre Bajmócra vonult vissza, de amikor látta, hogy Károlyi oda is követi, Illava felé vonult, hogy a Vág völgyében hozzá igyekvő Ritschan seregével egyesüljön. Ritschan a Vág völgyén és onnan a rajeci hágón áthaladva, észak felől akarta a kurucokat valahol Privigyé tájékán megtámadni. Ha terve sikerül, megakadályozta volna Károlyit abban, hogy Schliket tovább üldözzék. Winkler hadnagy kurucok és a Rákóczihoz hű tót⁹⁷ felkelők azonban Rajec községnél Ritschan seregének útját állták és november 23-án szétverték azt. Schlik a hírről értesülve, nyugati irányba való visszavonulását beszüntette, s a Vág völgyén Trencsén felé ereszkedett le. Lemondott további támadó szándékáról és visszavonult egy védelemre alkalmas vonal mögé.

⁹⁶ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 114.

⁹⁷ A szlovákok, azaz a korabeli szóhasználat szerint tótok lelkesedéssel fogadták a szabadságharc kitörésének hírért, és tömegesen álltak a szabadság zászlaja alá, elsősorban Bercsényi Miklós és Ocskay László felvidéki birtokairól. Gönczi, 2006, 30.

Károlyi Bercsényi seregét Bajmócnál várta be. Ezután az egyesült sereg, egy héttel a császári sereg fejvesztett menekülése után, elindult annak üldözésére. Károlyi csapataival kisebb kitérőt téve, december 1-jén Galgóc várát is bevette. Erről értesülve Schlik, gyorsan bevonult Pozsonyba, hogy minden összeütközést elkerüljön a kurucokkal. Innen október közepén indult el mintegy 8000 fő rendezett sereg élén Léva megvételére.⁹⁹

Bercsényi az ellenség Pozsonyba vonulásáról értesülve, december 8-án Semptén állította fel főhadiszállását, ahol fogadta a városok hódoló küldöttségeit. December 15-én már Morvaország rendjeihez intézett nyílt levelet, amelyben kifejtette, hogy nincs szándékában a tartományt elpusztítani, sőt régi szabadságait is visszaállíthatják, csak ne fegyverkezzenek a magyarok ellen, hanem inkább csatlakozzanak Rákóczi seregéhez. Hasonló pátenst küldött Alsó-Ausztriába is.¹⁰⁰

A felvidéki hadjáratról írt tanulmányaiban úgy Markó Árpád, mint Perjés Géza elmarasztalta Bercsényit mint hadvezetőt. Markó szerint Bercsényinek mint a csapatok fővezérének idejében fel kellett volna ismernie a megváltozott helyzetet és nem Zólyom városánál tétlenkedni, hanem azonnal Schlik üldözésére indulni. Perjés is kiemelte, hogy legalább megfelelő hadat kellett volna adnia Károlyi keze alá, amellyel az képes lett volna rajtaütni a császáriakon és megakadályozni Pozsonyba való bemenetelüket. Szerinte ez volt a legjobb alkalom, hogy döntő csapást mérjenek az ellenségre, amit a kurucok Bercsényi jóvoltából elmulasztottak. Az ekkor még a császári seregben szolgáló Forgách is kiemelte visszaemlékezéseiben, hogy a császáriak nagy szerencséje, hogy a kurucok nem üldözték őket, hisz már a puszta hírukra visszavonultak.

Bercsényivel ellentétben Károlyi az akciók híve volt. Mivel úgy vélte, – egyébként helyesen – hogy a kuruc hadak alkalmatlanok Pozsony ostromára, a mögöttes területek hódoltatását, a Morvaországba és Ausztriába való beütések indítását szorgalmazta. Bercsényi veszélyesnek tartotta ezt a tervet, félt egy esetleges császári támadástól és a kuruc sereg feldarabolódásától. „Az élő Istenért, vigyázatlan és szaggatva ne tanáltassunk: mert most lehet élete s halála hazánknak. Csak csuportban vehesse kegyelmed egy helyben magát: megáld Isten bennünköt! De szakadozva féltem az hadat igen, mostani confusiója után.”¹⁰¹ – írta Károlyinak. Ehhez képpest több mint meglepő, hogy Bercsényi Pongrácz Gáspár parancsnoksága alatt 500 főből álló sereget küldött Pozsony ellen, amelyet a császáriak teljesen szétverték. Döntését

⁹⁹ Markó, 1932, 46.

¹⁰⁰ Thaly, III. k., 1892, 83-85.

¹⁰¹ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 37.

Károlyi joggal sérelmezte, hiszen felettese nem tájékoztatta őt szándékáról és homlokegyenest ellenkezőjét cselekedte annak, amitől őt óvta. Ráadásul egy olyan komoly erősség bevételére tett kísérletet, amire semmi esélye sem volt. A történék Károlyit igazolták, s ezt Bercsényi is kénytelen volt elismerni. Talán a kiengesztelési szándék is szerepet játszott abban, hogy Károlyi morvaországi betörési tervét kedvezően fogadta: „A kegyelmetek opiniója nekem is tetszik már, tudván az németnek rajtunk nem jövését.”¹⁰² Ennek ellenére Bercsényi a Morvaország elleni első vállalkozás vezetését nem Károlyira, hanem Andrássy Györgyre¹⁰³ bízta, aki december 17-én indult el, de az erősen zajló Morván nem tudott átkelni, s dolgavégezetlenül visszafordult.¹⁰⁴ Nem csoda, ha Károlyiban keserű emlékek maradtak, s a Magamnak gravamenjeimben meg is jegyezte, hogy a történék miatt fájdalmat és mellőzöttséget érzett.¹⁰⁵

A pozsonyi támadás után nem sokkal Bercsényi így mentegette tettét Károlyi előtt: „...kegyelmedet hitemre ex professo ki nem hattam, hanem az hirtelen híre azon csalóközi németnek okozta azon expeditiót; sokat is törődtem kegyelmed jelen nem létén. Hiszem Istent, kegyelmednek annál nagyobb expeditiója nagyobb hasznot hajt másszor hazánknak, s kegyelmednek böcsületit érdeme szerint neveli. Isten látja, nincs mit sajnálni, mert ex professo semmisem esett kegyelmed posthabitiójával.”¹⁰⁶

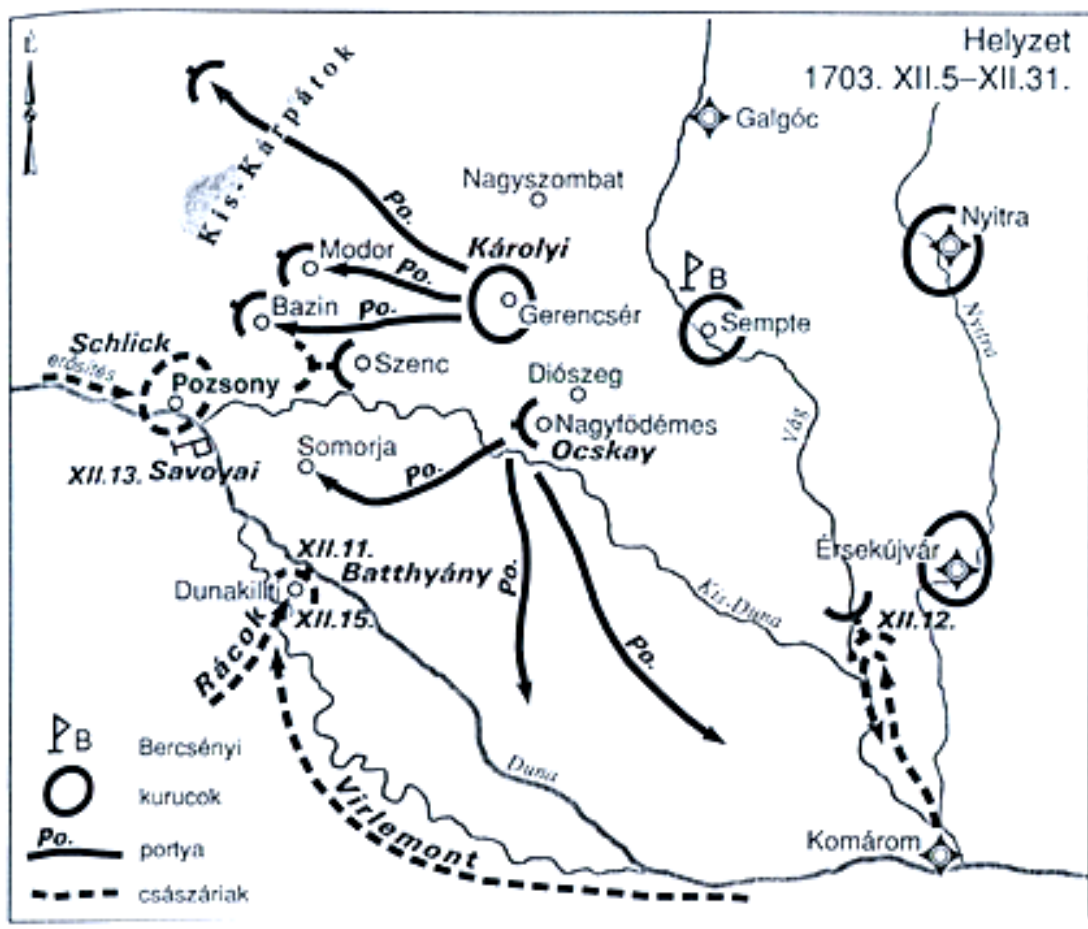
¹⁰² MOL P 396, 23751. tekercs, № 16.

¹⁰³ Heckenast, 2005, 23.

¹⁰⁴ Perjés, 1999, 107-109.

¹⁰⁵ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 115.

¹⁰⁶ MOL P 396, 23751. tekercs, № 13.

3. térkép: Perjés, 1999, 107.

A császári csapatok Pozsonyba való menekülése és a kurucok gyors előrenyomulása félelmet keltett a birodalmi fővárosban, ahol zűrzavar kezdett uralkodni. Az udvar és a Haditanács félt egy Bécs ellen várható nagy kuruc támadástól. Lipót császár még 1703. december 12-én elrendelte, hogy a koronát és az ország clenodiumait Erdődy Kristóf és Pálffy Miklós koronaörök által Bécsbe vitessék.¹⁰⁷ Sürgősen megkezdődött az osztrák határszél és Bécs közvetlen védelmének előkészítése.

Savoyai Jenő ezen veszedelem láttán nem elégedett meg Schlik híreivel, hanem személyesen, a helyszínen akart mindenről tájékozódni és gyorsan intézkedni. Mindenek előtt leváltotta Schlik tábornokot és a kegyetlenkedéseiről hírhedt Siegbert Heister gróf táborszernagyot nevezte ki a magyarországi császári katonaság főparancsnokává. Savoyai, Heister Pozsonyba érkezését meg sem várva, maga fogott hozzá Schlik rendetlen seregeinek újjászervezéséhez. Elsőként is összevonta a csapatokat, sürgősen pénzt, felszerelést és

¹⁰⁷ Thaly, III. k., 1892, 84.

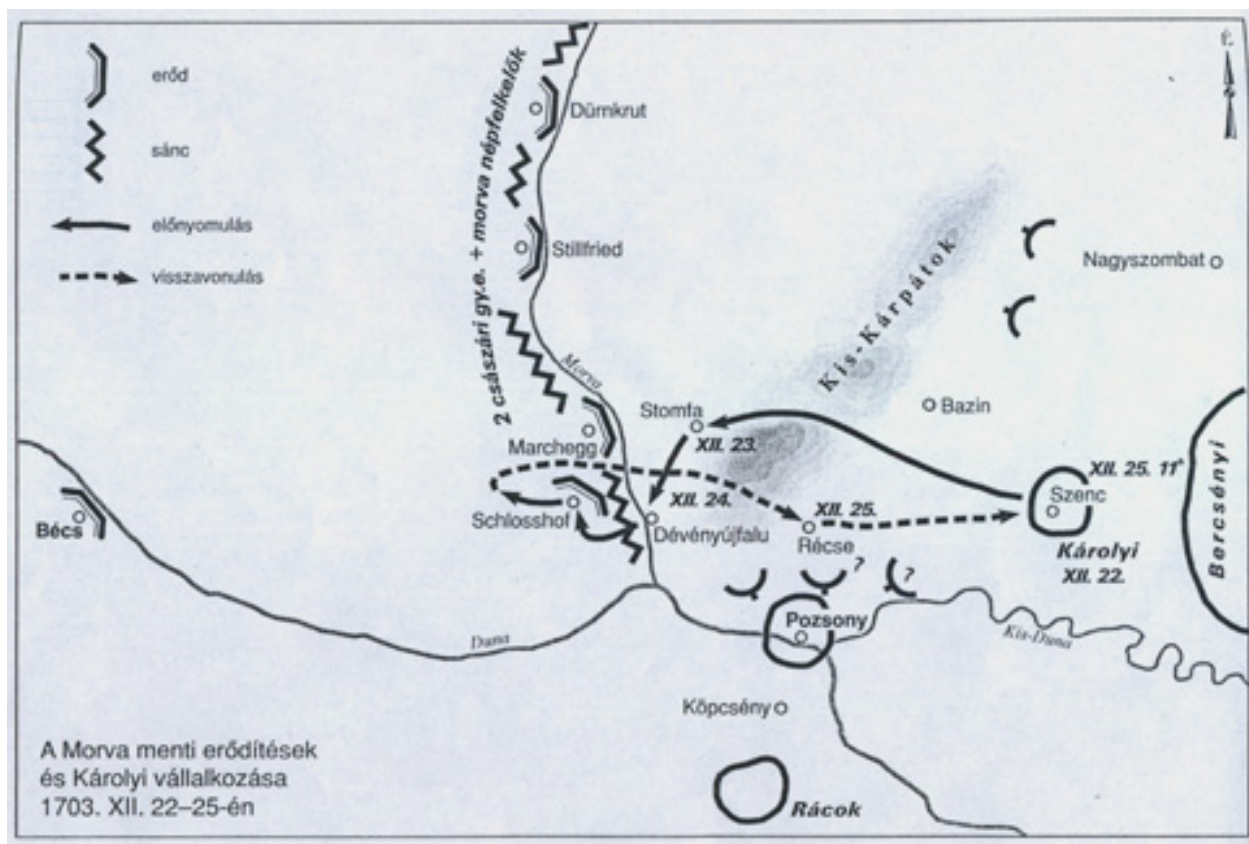
élelmiszert kért Bécsből, majd intézkedett az ausztriai és morva határok megerősítéséről és a lakosság fegyverbeszólításáról. Köpcsénybe küldte Viard tábornokot 2000 ráccal a Duna jobb partjának védelmére. Ezen intézkedésekkel Savoyai nagyrészt rendet teremtett Pozsony körül, s elérte, hogy az év végéig kb. 20-24 000 főre szaporodott a császári hadsereg, majd 1704. január közepén visszatért Bécsbe.¹⁰⁸

Savoyai intézkedésével párhuzamosan a kurucok, bár nem vesztegeltek, nehezen szánták el magukat egy újabb támadásra. Bercsényi Semptéről élénk levelezést folytatott Károlyival. Levelei tanúsága szerint nem rendelkezett konkrét katonai tervvel, s tétovázásának az is oka volt, hogy nem érezte magát elég erősnek egy nagyobb hadmozdulat indítására. Minden intézkedését a császáriak magatartásához igazította, és állandóan egy esetleges császári támadástól rettegett. December végére azonban lassan megnyugodott, hisz saját hírszerzői és magának Rákóczinak a jelentéseiből értesült, hogy az ellenség nem készül támadásra ellenük. Andrássy György sikertelen akcióját követően mindezek hatására engedett Károlyi unszolásának, hogy nagyobb vállalkozást vezessen Morvaországba és ezúttal a vezetést is rábízta.

Károlyi december 22-én Semptéről elindulva, éjjel-nappal szakadatlanul menetelve, 23-án este már Stompfa községnél, közel a morva határszélhez pihent. 24-én hajnali 2 órakor riadót veretett és a gyalogságot a községekben requirált lovakra és szekerekre ültetve, Dévényújfalunál átkelt a befagyott Morván. Reggel 7 órakor megrohanta a túlsó parton őrködő morva népfelkelőket és a segítségükre siető 2 zászlóalj, amelyek Schlosshof császári várkastélyt védték. Károlyi csapata kb. 70 németet levágott s a készülő sáncok közül négyet lerombolt. A várkastélyból gróf Oppersdorf kapitány vezetése alatt kirohanó reguláris osztagot körülfogta, egyrészét széjjelkergette s 40 katonát három kapitánnyal együtt foglyul ejtett.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Markó, 1932, 48-49.

¹⁰⁹ Perjés, 1999, 112.

4. térkép: Perjés, 1999, 111.

Károlyi a győzelmet követően a Bécs felé menekülő németeket csak néhány km-re üldözte, majd visszafordult. A megfélemlített morva felkelőket lefegyverezte és hazakergette. Schlosshofot és Stomfa községet megsarcolva, bőséges zsákmánnyal még aznap visszatért a Stomfától délkeletre fekvő Máriavölgyre, ahonnan másnap Semptére, Bercsényihez érkezett.

A rajtaütés és visszavonulás ilyen gyorsaságát az indokolta, hogy a kuruc hadak szinte a pozsonyi császári csapatok orra előtt vonultak előre majd vissza, ezért egy esetleges oldaltámadástól vagy a visszavonulásuk akadályozásától kellett tartaniuk. Thaly Kálmán szerint Pálffy János császári tábornok mindent meg is tett, hogy visszavonulásukat megakadályozza, de hiába, elkészt.¹¹⁰ Markó szerint Károlyi nem használta ki a győzelmet, nem támadta meg Bécset,¹¹¹ míg Perjés nem értve egyet Markóval, azt hangsúlyozta, hogy ha Károlyi csapatával egészen Bécsig megy, valószínűleg mind odavesztek volna, nem lett volna módjuk

¹¹⁰ Thaly, III. k., 1892, 89.

¹¹¹ Markó, 1932, 54.

visszavonulni.¹¹² Megítélésem szerint Perjésnek volt igaza, hiszen Károlyi portyázásának köszönhetette sikereit. Nem nyílt összezsepásban kellett erejét összemérni az ellenséggel, ami csak balul üthetett volna ki a kurucok számára. Károlyi gyorsasága – a helyzetfelismerésben és terve kivitelezésében –, hite a katonaság előtt: ezek voltak a siker zálogai.

Bercsényi ezalatt semptei főhadiszállásán szervezte a hadakat, gondoskodott ellátásukról, általában pedig igyekezett az újonnan meghódított területen a gazdasági és politikai szerveket, illetve intézményeket újra működésbe hozni. Igen alaposan megszervezte a kuruc hírszerzést és felderítést, szinte minden fontosabb helyen voltak kémei, ezáltal minden lényeges fejleményről tudott, ami a császári oldalon végbement.¹¹³

Az 1703. november – decemberi felvidéki hadjárat utolsó haditevékenysége az volt, hogy Károlyi a Kis-Dunaágon, Nagymagyarnál hidat köttetett és 5000 emberrel december 31-én a Nagy-Duna északi partján, Somorján szállt táborba, azzal a céllal, hogy mihelyt a Duna befagy, átkel a Dunántúlra, hogy az országnak ezt a részét is a Rákóczihoz való csatlakozásra bírja. Mivel a Dunántúlon a rác csapatok garázdálkodása a lakosságot nagyon elkésérítette, a kurucok ott is rokonszenves fogadtatásra számíthattak.¹¹⁴

A felvidéki hadjárat katonailag sikeresnek mondható, hisz a kurucok két hónap alatt meghódították az egész Felvidéket és a pozsonyi határig verték vissza a reguláris császári sereget. Mindez annak ellenére sikerült, hogy Bercsényi és Károlyi katonai együttműködése nem volt mindig felhőtlen. Csak egyetérthetünk azokkal a hadtörténészekkel, akik szerint az 1703 utolsó hónapjaiban elért hadi sikerek sokkal inkább köszönhetőek Károlyinak és katonáinak, mint a fővezérséget viselő Bercsényinek.

¹¹² Perjés, 1999, 113.

¹¹³ Perjés, 1999, 101.

¹¹⁴ Markó, 1932, 54-55.

III. 2. Hadjáratok a Dunántúlra

Rákóczi és Bercsényi a felkelés kirobbanásakor a szabadságharc végcéljának a „régí szabadság” visszaállítását tűzték ki, amelyet leginkább a Habsburg – monarchiából való kiválás, a függetlenség biztosított volna. Ehhez mindenképpen szükség lett volna a Dunántúl megszerzésére, hogy egyesülhessenek a francia – bajor csapatokkal és döntő csapást mérhessenek a császáriakra. A tervezett egyesülést illetően két elképzelés alakult ki: az egyik szerint, ha a francia sereg olasz földről tudna északi irányban Bécs felé előretörni, Rákóczi, seregével a Dunántúlon és Horvátországon átvonulva, igyekezne összeköttetést keresni vele, s ebből az irányból a kurucok elárasztanák Ausztriát. A másik terv realisabb alapokon nyugodott. Miközben a franciákkal szövetséges bajorok a Duna mentén vonulnának Bécs felé Passaun és Linzen át, a kuruc sereg a morva határszélhez közeledne és Morvaország felől koncentrikusan támadná Bécset.¹¹⁵

Bercsényiek felvidéki hadjárata ennek a haditervnek volt a része. Ám Rákócziék kérése ellenére Miksa Emanuel bajor választó Bécs helyett Tirolba vezette seregét, ahonnan Savoyai Jenő rövid idő múlva kiszorította. Amikor 1703 késő őszen mégis a Duna felé fordult és Linzet is elfoglalta, az egyesülésre kedvező helyzet már elmúlt. Rákócziék ezt látva, megpróbálták első haditervüket realizálni, s a Dunántúl megszerzését tűzték ki célul. A terület tartós és szilárd birtoklása nélkül máskülönben is elképzelhetetlen lett volna Bécs ostroma, vagy akár komoly veszélyeztetése, sőt az Adria felé is itt vezetett az út.¹¹⁶

A Dunántúl birtoklása természetesen Bécs számára is fontos volt, s Esterházy nádor vezetésével nemesi ellenállást szerveztek a felkelők ellen, amely azonban sikertelennek bizonyult. Ám annak ellenére, hogy a dunántúli lakosság zöme bizalmatlan volt a kurucok iránt, a háborús terheket és a rác csapatok garázdálkodásait is nehezen viselte, ami némi optimizmusra adott okot a Dunántúl elfoglalására készülő kuruc vezetők számára.¹¹⁷

Feltűnő azonban, hogy bár – már decemberben – a felvidéki előrenyomulás megtorpanása miatt számítani lehetett rá, hogy a hadszíntér fokozatosan a Dunántúlra helyeződik át, Bercsényi leveleiben nyoma sincs annak, hogy a kurucok tervszerűen készültek volna a Dunán való átkelésre. A döntő fordulatot a Pápáról Somorjára érkezett dunántúli küldöttség felbukkanása jelentette január első napjaiban. Bercsényi alaposan kikérdezte főhadiszállásán a követeket a

¹¹⁵ Markó, 2003, 27-28.

¹¹⁶ Rákóczi később, 1706-ban a franciákkal való egyesüléshez is ezt az utat akarta igénybe venni. Bánkúti, 1975, 21.

¹¹⁷ Bánkúti, 1975, 22-35.

dunántúli állapotokról, s ezután határozta el magát cselekvésre. A feladat véghezvitelével először Ocskay László és Gencsy Zsigmond ezereskapitányokat bízta meg, akik január 10-e körül vágta neki a veszélyes útnak, de akciójuk nem járt sikerrel. Károlyi Önéletírásában a történetet Ocskayék gondatlanságának tulajdonította, mivel nem bocsátottak előre portyázókat.¹¹⁸ Így történhetett, hogy amikor este átkeltek a jobb partra, Viard császári ezredes már készen várta és sűrű lövésekkel visszakergette őket. Szerencsére a jég nem szakadt be alattuk és vissza tudtak menni, a németek pedig, a parton a jeget végig feltörve, visszatértek Óvárra.

Bercsényi az első sikertelen akció után, január 11-én magát Károlyit küldte 5000 fős sereg élén, hogy próbálja meg a Dunán való átkelést.¹¹⁹ Az előzőekből okulva Károlyi elsőként portyázókat küldött felderítés céljából, majd „magam is azonnal utánok indultam s minden kár nélkül az egész haddal szerencsésen általköltöztem; s noha igen nagy fergeteg volt, és az győri Dunán gázlóknak nagy volta és setétsége miá sokan úsztattanak is, mindazáltal viradtára Győr alá értem s estvére Pápára.”¹²⁰ Pápa városa kaput tárt Károlyinak, s ezzel a kurucok stratégiaileg fontos települést szereztek meg. A város fekvésénél fogva alkalmas volt a Dunántúl szemmel tartásához és megfelelő támpont lehetett egy esetleges Bécs elleni katonai akció megindításához. Január 13-án Pápáról Károlyi fegyverbe szólította a dunántúli lakosságot. A toborzás sikeres volt, hamarosan annyi önkéntes gyűlt össze a táborában, hogy az esketésük, az oltalomlevelek megírása és a tisztválasztás egy egész hetet vett igénybe. Ez alatt seregrészeit Horvátország, Baranya és Ausztria irányába küldte a területek meghódoltatására.¹²¹ Rákóczi, Bercsényivel egyetértve, január 16-án Károlyit nevezte ki a dunántúli mezei lovas és gyalog hadak főgenerálisává, aki ezt követően is Bercsényivel, a kuruc seregek főgenerálisával egyeztetve hajthatta végre feladatait.¹²²

Január 17-én Károlyi a legfontosabb nyugat-magyarországi város, Sopron csatlakoztatására küldte Ocskay Lászlót, aki 500 lovasával a város fegyverrel való megvételeire nem is gondolhatott. Az Ocskay mellé adott nyugat-dunántúli nemesek személye arra enged következtetni, hogy Károlyi valószínűleg a polgárok és nemesek politikai megnyerésével akarta Rákóczi pártjára állítani a várost. A soproni polgárság azonban taktikához folyamodott. Időhalasztás céljából az ultimátum lejártakor, január 19-én a városi tanács kijelentette Ocskaynak, hogy hajlandók meghódolni, de előbb két megbízottat szeretnének Károlyihoz küldeni, hogy

¹¹⁸ Önéletírás, I. k., 1865, 71.

¹¹⁹ MOL P 566, III.o., VIII. csomó, № 15., Bánkúti, 1976, 52.

¹²⁰ Önéletírás, I. k., 1865, 71-72.

¹²¹ Kovács, 1988, 48-52.

¹²² MOL G 28. V.2.b., Heckenast, 2005, 220.

tisztázzák és megbeszéljék vele csatlakozásuk ügyét. A küldötteknek csak január 27–28-án sikerült Károlyival találkozni Lébényszentmiklóson. Károlyi és a soproni küldöttek közt lefolyt megbeszélés tartalmáról semmi érdemlegest nem tudunk. Károlyi Önéletírásában ezzel kapcsolatban csak annyit jegyzett meg, hogy Bercsényi támogatásával jó válasszal küldte őket vissza, de mire visszatértek, a császáriak már megsegítették a várost.¹²³ Sopron városa a kurucokkal való időhúzással párhuzamosan ugyanis küldöttséget menesztett Bécsbe is, azonnali katonai segítséget kérve. Január 26-án 400 főnyi császári gyalogság vonult be a városba.¹²⁴ A Dunántúl elfoglalásáért indított első támadás kudarca így Sopronnál érte a felkelőket. Sopron császári kézen való maradása komoly harcászati akadályt jelentett a Bécshez vezető úton, ugyanakkor politikailag is bebizonyosodott, hogy a társadalom jelentős rétege nem tette magáévá a kuruc célkitűzéseket.¹²⁵

A soproni kudarcot a történészek sokáig Csányi és Ritter leírása nyomán Ocskay felelőtlen, dorbézoló magatartásával indokolták, ami elriasztotta a városi lakosokat a kurucoktól. Bercsényi január 30-án Károlyihoz írt levelében szintén Ocskayt tette felelőssé,¹²⁶ viszont 1704. április 18-án Rákóczinak írt levelében már Károlyit okolta a kudarcért, mert szerinte az túlságosan magas sarcot követelt a várostól: „Károlyi is jó volt, míg nem praedált; az hajamszála áll fel, miket hallok most ellene! Sopronyon kért 50 000 fnt sarcot, és minden fegyver és muniójokat; az tette őket labanczczá.”¹²⁷ Bercsényi hibát követett el, mikor Ocskayt választotta ki a feladatra, hiszen viselkedése már a felvidéki hadjárat során is gondot okozott, de valószínűleg Károlyi sem járt el kellő körültekintéssel. Abban azonban tévedett Bercsényi, hogy Sopron Károlyi „rámenőssége” miatt lett labanccá. A város eleve meg akart maradni a Habsburg-ház hűségén, amit az odaküldött 400 katona biztosított is számára.

Károlyi a vád ellen elkeseredetten védekezett, és azt Bercsényi rosszindulatának tulajdonította. Önéletírásában, majd a Magamnak gravamenjeimben a kudarcért Ocskayra hárítja a felelősséget: „Ocskait expediáltam Sopronba, ordert, instructiót mineműtt adtam neki, extál; mint járt, s hogy viselte magát, mindeneknél constál, mégis jámbor szolgálatomért én kárhoztattam, hogy 60 ezer forintot fizettenek, ennyit s amennyit kívántam rajtok és sarcoltattam őket.”¹²⁸

¹²³ Önéletírás, I. k., 1865, 102.

¹²⁴ MOL P 396, 23752 tekercs, № 7., Bánkúti, 1976, 66.

¹²⁵ Bánkúti, 1975, 48-55.

¹²⁶ MOL P 396, 23752. tekercs, № 1., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 78.

¹²⁷ AR, IV. k., 1875, 8.

¹²⁸ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 115.

Sopronról nem mondtak le végleg a kurucok, mert állandó veszélyt jelentett a további akciójuk szempontjából. A város megszerzésének lehetőségéről Bercsényi és Károlyi közt nézeteltérés alakult ki. Bercsényi nem tartotta helyesnek a város elleni erősebb fellépést, kételkedve egy ostrom sikerében,¹²⁹ míg Károlyi 1704 februárjában még kétszer megkísérelte a város megijesztését és megpróbálta rábeszélni a soproniakat a kurucokhoz való csatlakozásra, de mindkét alkalommal hiába.¹³⁰ Sopron körülvételének feladatát Bercsényi ezután Csery Mihály ezredére bízta.¹³¹

A szabadságharc kezdeti gyors sikere hatására a császári udvar rádöbben, hogy elkésett a felkelés elfojtásával és Szécsényi Pál kalocsai érsek útján megpróbálta megbékélésre bírni a felkelőket. Az érsek Bercsényivel vette fel a kapcsolatot, s január 28–29-én tárgyalt vele és Károlyival Lébényszentmiklóson, de a békeség dolgában nem sikerült megegyezniük.¹³² Bercsényi ezután újabb katonai akciót indított a Dunántúlon. Ezredeit Károlyi vezetésével fokozatosan tolta előre a Fertő-tó és a határ közti szűk területre. Károlyi a területet szinte zavartalanul vehette ellenőrzése alá, és vonulhatott be Rusztra. A császári csapatok zöme Hainburg, Bruck és Fischamend körzetében helyezkedett el, hogy elzárják a Lajta-hegység átjáróit és a Bécs alá vezető utakat.

Heister, értesülve a kuruc csapatok gyors előrenyomulásáról és Károlyinak Rusztra való megérkezéséről, csapataival február elején elindult Kismarton felé. Károlyi pedig délről, a Kismarton alatti síkság felől vonult a császáriak irányába s hadait a császáriakhoz hasonlóan „Heflányok felé lineában” állította fel. Összezapásra mégsem került sor, mert egyik fél sem érezte magát elég erősnek a támadáshoz. A császáriak visszavonultak egészen Bécsújhely, Ebenfurt, Pottendorf, Bruck és Hainburg vonalára, így a kurucoké lett az egész Fertőmellék. A kedvező helyzetet a kurucok kihasználva, két ponton indítottak támadást az örökös tartományok ellen.¹³³

¹²⁹ Bánkúti, 1975, 57.

¹³⁰ MOL P 396, 23752. tekercs, Extractus Literarum., Bánkúti, 1976, 75.

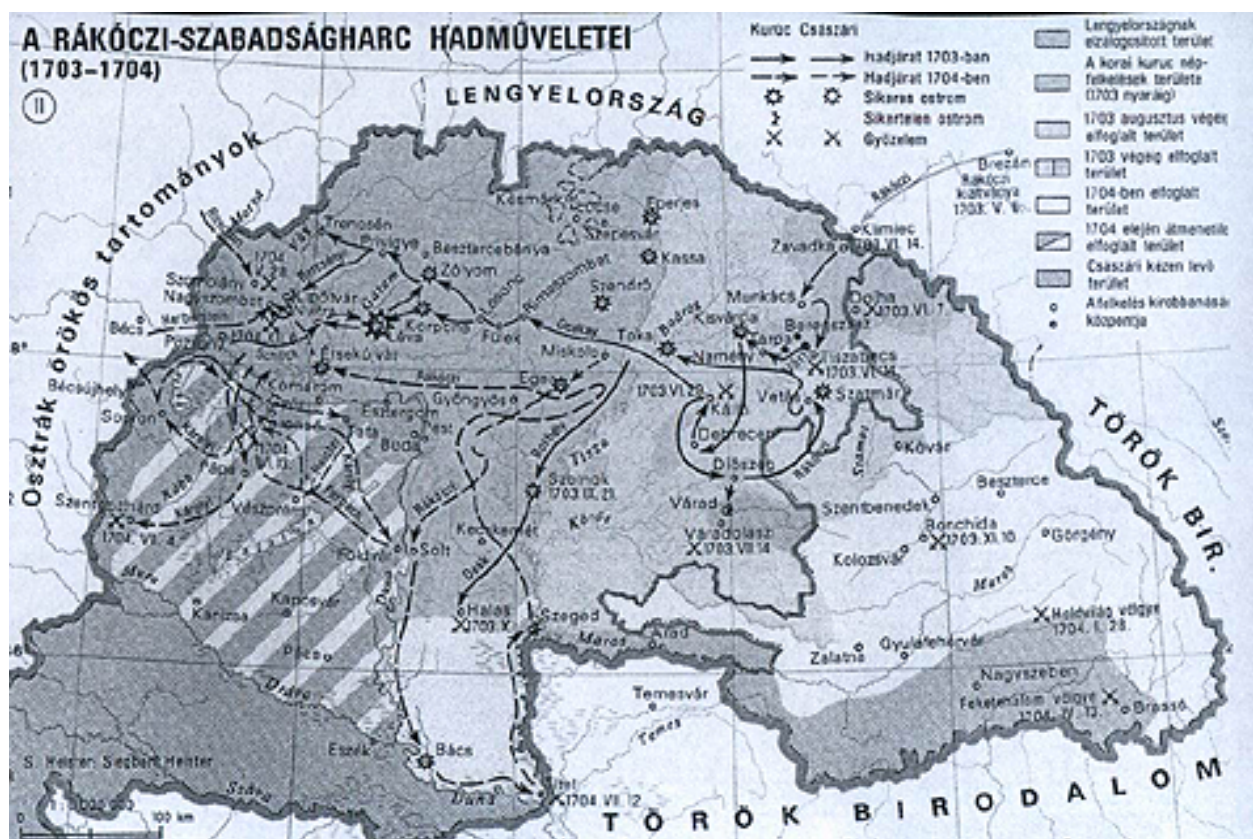
¹³¹ Sopron a szabadságharc idején végig aulikus magatartást tanúsított. Bottyán János is sikertelenül próbálta meg 1705 decembere és 1706 januárja között a város ostromát. A főgenerális és Bottyán között is konfliktus alakult ki a város elleni támadás esélyeit illetően. Bagi, 2008, 198.

¹³² Szalay, VI. k., 1859, 132.

¹³³ Bánkúti, 1975, 56-65.

helységek száma. Február 9-én Mannesdorf, 12-én több Bécsújhely környéki helység, 14-én Wolfsthal, 26-án Rohrau, március elején Petronell jutott többek között erre a sorsra.¹³⁴

Bercsényi Károlyi dunántúli hadműveletei idején a Csallóközben időzött. A Vág vidékéről Morvaország ellen intézett zsákmányoló hadjáratokat, de sűrűn rajta ütött Pozsony és Komárom környékén is. Trencsén várát, Bajmócot, Lipótvárt, Nyitrát és Érsekújvárt ostromzároltatta. Közben főhadiszállásán, Semptén seregének szervezésével is sokat foglalkozott.¹³⁵

6. térkép: Történelmi Világlasz, 2001. 121.

A császári udvar, látva a kuruc sikereket, taktikához folyamodott, amely Bercsényi és Rákóczi egymástól való elválasztását célozta. Bécs ugyanis azon a véleményen volt, hogy Bercsényi a mozgalom tulajdonképpen vezetője, Rákóczi pedig csak báb a kezében. Bercsényi megnyerése érdekében az udvar február közepén Bécsből Semptére küldte feleségét, Csáky Krisztinát, de számítása nem vált be.¹³⁶

¹³⁴ Bánkúti, 1975, 67-68.

¹³⁵ MOL P 396, 23752. tekeres, Extractus Literarum, Bánkúti, 1976, 84., Thaly, III. k., 1892, 128.

¹³⁶ MOL P 396, 23752. tekeres, Extractus Literarum, Bánkúti, 1976, 83.

Közben Bécs szövetségesei egyre türelmetlenebbül sürgették a „magyar ügy” minél hamarabbi rendezését, mivel a felkelés jelentős számú császári katonát vont el az európai hadszínterekről. Az angolok és a hollandok közvetítést ajánlottak fel a császáriak és a magyarok között. A békeértekezletet március 18-ára tűzték ki Gyöngyösre. Rákóczi Bercsényire bízta a szervezést, aki 13-án már útnak is indult Sempertől Gyöngyösre. A Csallóközben hagyott hadai élén maga helyett Pekry Lőrincet hagyta.¹³⁷

Bercsényi távozására a legkritikusabb időben került sor, ami nagyban csökkentette Károlyi biztonságérzetét a bizonytalan Dunántúlon. Éppen a császári ellentámadás idején maradt magára, amikor a dezertálások hatalmas méreteket öltöttek, a megmaradt hadak pedig – ahogy a március elején keletkezett levélből kiderül – igen rossz körülmények között tengődtek. Bercsényi március 7-ei válaszlevelében a probléma orvoslását csak a békeértekezletről való visszatértekor látta megoldhatónak, s azzal vigasztalta Károlyit, hogy nem tartja valószínűnek a császári ellentámadás megindulását.¹³⁸

Bárhonnan származott is a főgenerális optimizmusa (ekkor már tárgyalt a holland mediátorokkal), reménye nem vált valóra. A császári csapatok fenyegetően gyülekeztek, s támadásukat megakadályozandó, a dunántúli kuruc hadvezetés leghatásosabb ellenszerként a portyázásokhoz folyamodott. A portyákra nem központi haditerv szerint került sor, hanem az ezredek egymástól függetlenül bonyolították le azokat.

Március 16-án reggel egy 400 fős kuruc sereg Fischamendre támadt, majd a több ezernyi főerő Schwechatot és környékét lepte el. Sok embert megöltek és gyűjtogattak. Innen Bécs felé indultak a támadók, s egy órányira közelítették meg a várost, ahol már felkészültek a védelemre és a sáncokra felvontatták az ágyúkat. Károlyi maga március 20-án indult el lovasságával Kismartonból, még aznap elérte Schwechatot és 21-én Nezsiderben szállt meg. Március 22-én a kurucok 12 helységet égettek fel és raboltak ki. A támadás nagy riadalmat keltett, mind Bécsben, mind a környékbeli helységek lakossága körében, olyannyira, hogy a nép I. Lipót császárt tette felelőssé a veszélyes helyzetért.¹³⁹

A császári katonai vezetés Bécs közvetlen fenyegetettségét látva, gyors intézkedésekbe kezdett. Miközben Heister csapatait próbálta minél hamarabb megerősíteni, hogy azok

¹³⁷ Bartal, Rubicon, 2004/1, 20-23.

¹³⁸ MOL P 396, 23752. tekercs, № 1., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 56.

¹³⁹ A Dunántúlon Bécsen kívül a kurucok 1704 elején hadműveleteket folytattak Baranya és Szlavónia irányába Sándor László vezetésével, ahol Pécs feldúlása miatt a rácokkal csatáoztak, Horvátország irányába, ahol sikertelenül próbálták a horvát lakosságot a felkelés oldalára állítani, valamint Buda-Esztergom irányába, ahol Esterházy Dániel mindent megtett, hogy a budai, esztergomi és komáromi várak őrségében szolgáló magyar katonaság segítségével megszerezze ezen erősségeket. MOL P 396, 23752. tekercs, Fasc.3, C.23, Bánkúti, 1976, 116-117.

ellentámadásba mehessenek át, megkezdtek a harcképes bécsi lakosok felfegyverzését, valamint Savoyai Eugén javaslatára a külvárosok körülsáncolását és a bécsi erődítmények helyreállítását.

A kuruc vezetők tisztában voltak azzal, hogy támadásaik nem vezethetnek a Bécs környéki helységek tartós megszállásához. Akcióik célja, hogy a felkelés stratégiai elvének megfelelően, a szövetségesekhez vezető legrövidebb utat birtokba vegyék és megakadályozzák Heister tervezett ellentámadásának megszervezését. Ám próbálkozásaik sikertelenek maradtak. A francia – bajor seregekkel való egyesülés megghiúsulása ugyan alapvetően nem rajtuk múlt, a császári ellentámadás megakadályozásának kudarca viszont a kuruc katonák és vezéreik hibája volt. A Bécs irányába tett betörések ugyanis nem a reguláris császári katonaság ellen irányultak, hanem a helyi lakosság ellen. Ennek oka nem csak a reguláris egységektől való, katonailag bizonyos mértékben indokolt félelem volt, hanem a zsákmányolás, amely ezeknek az akcióknak a fő célja volt, s ez a kurucok minden figyelmét lekötötte.¹⁴⁰ A prédálás, zsákmányolás a felkelés természetes következménye volt, hisz a fizetetlen kuruc csapatoknak ez volt az egyetlen jövedelemforrása. Bercsényi szerint a katona, ha nincs nyeresége, megunja a szolgálatot, „ha nyér: hazaviszi.”¹⁴¹ A források tanúsága szerint a kuruc tábornokok és tisztek is előszeretettel alkalmazták ezt a módszert. A főtisztek a feudális társadalom szemlélete alapján feljogosítva érezték magukat a prédára, ami náluk kimondottan a vagyonszerzésre irányult. Másokhoz hasonlóan Károlyi is ezt a „nemzeti” hagyományt folytatta.¹⁴²

1704 elején magához rendelte birtokainak prefektusát, Eötvös Miklóst és megbízta az elkobzott, elhagyott birtokok és javak összeírásával. Eötvös munkája során, valószínűleg Károlyi tudtával, visszaéléseket követett el, amit Bercsényi 1704. március 7-i levelében szóvá is tett: „Azt mondják, az kegyelmed ifjú első commissáriusa étczaka nyitogatta az almáriumokat, ezüst- s arany marhát úgy szedte ki, nem hiszem: hirivel kegyelmednek; meghagyom: inquiráljanak Bazinban s másutt, megküldöm kegyelmednek; nem hiában nem kaphattam kézhez az conscriptióját.”¹⁴³ Károlynak a Dunántúlon valóban tetemes mennyiségű zsákmányt sikerült összeszednie, amiért, valószínűleg irigységből, megrágalmazták. Elsősorban Bercsényi volt az, aki kapzsisággal vádolta meg.¹⁴⁴ A Magamnak gravamenjeimben Károlyi méltatlankodva írta a fejedelemnek, hogy pusztá szóbeszéd alapján, vizsgálat nélkül ítélték róla, s különösen bántja,

¹⁴⁰ Bánkúti, 1975, 65-70.

¹⁴¹ AR, IV. k., 1875, 123-124.

¹⁴² Bánkúti, 1991, 39.

¹⁴³ MOL P 396, 23752. tekercs, № 1., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 60-61.

¹⁴⁴ AR, I. k., 1873, 68.

hogy mindezt a fejedelem is elhitte. Károlyi tagadta ezeket vádakát, s főleg Bercsényit okolta a róla terjengő hírekért.¹⁴⁵

Károlyinak a Dunántúl megszerzése és megtartása érdekében csatlakoztatni kellett volna a szabadságharcba a helyi társadalmat. Ám a dunántúli arisztokrácia – amelyet házassági – rokoni kapcsolatok is fűzték az örökös tartományokhoz – hű maradt az udvarhoz, nagy része szemben állt a felkeléssel.¹⁴⁶ A nemesség állásfoglalását döntően birtokaik sorsa, a pusztulástól és elkobzástól való félelem irányította, de szoros gazdasági, vallási és történelmi hagyomány is kötötte a Habsburg – tartományhoz. Ezért, bár látszatra meghódoltak Károlyinak, viselkedésüket mindvégig a tartózkodás jellemezte. A vármegyék és a városok hozzáállása is hasonló volt, magatartásuk szinte megbénította a megyei közigazgatást. Pedig Károlyinak, mivel viszonylag kevés hadat vezetett a Dunántúlra, a harcok folytatásához ezen a területen kellett volna új hadsereget létrehozni. A hadseregszervezéshez sem pénz, sem tisztek nem álltak rendelkezésére a nagybirtokosok távolmaradása miatt. Károlyi csak a végvári vitézekre és egyéb katonáskodó elemekre építhetett. E rétegből került ki a kuruc ezredek tisztikarának túlnyomó része. Bercsényi és Károlyi bőkezűen osztogatták a területen az ezereskapitányi diplomákat.¹⁴⁷ A végváriakból álló katonaság zsákmányszerző és fegyelmezetlen harcmódora azonban elidegenítette a kurucoktól a parasztság és polgárság nagy részét is.

Károlyinak a hadseregszervezésen kívül súlyos problémát jelentett a hadellátás is. A hadjárat ugyanis télen és kora tavasszal zajlott, amikor az utak járhatatlanok voltak. Ezért helyben kellett megoldania a hadellátást is.¹⁴⁸ A gazdasági ügyek intézésére Károlyi külön hivatalt hozott létre Kőszegen, (a constituált dicasteriumot) amelynek vezetőjévé Hevenessy János Vas megyei alispánt tette. Bercsényi a hivatal és Hevenessy rövid munkásságával nem volt megelégedve, amit Károlyihoz írt levelében így fogalmazott meg: „Hevenyesi nekem is írt az praesességről: de kiadom neki az választ alkalmasint, s meg is írom, hogy confusióját annak a földnek tulajdonítván nem-egyezéseknek: azért nem kell egymásra néznie, hanem communicatis votis disponálhatnak, s mintsem így confusióban legyenek együtt, hamarabb elérik azt, hogy három vagy négy dominium közé egy hadicommissariust teszek,..., mert ennek így nincs haszna.”¹⁴⁹

¹⁴⁵ Bánkúti, 1975, 81-104.

¹⁴⁶ Az arisztokraták közül csak Esterházy Dániel állt át a kurucokhoz 1704 februárjában, ő viszont nem számított osztályának politikailag meghatározó személyiségei közé. Bánkúti, 1975, 82.

¹⁴⁷ Bánkúti, 1975, 87.

¹⁴⁸ Az ellátás bázisává Károlyi a fiskális és lefoglalt birtokokat tette, így főként az azokon levő majorsági üzemek készleteinek felhasználásával igyekezett rendszeressé tenni a hadak élelmezését. A commissáriusok a gabonát, lisztet és takarmányt a megyéktől igényelt szekereken szállították a táborba, s ugyanoda hajtották a vágómarhát is. Bánkúti, 1975, 92.

¹⁴⁹ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 58., Bercsényi Miklós válogatott levelei, 2004, 45.

Károlyit pedig figyelmeztette, hogy „kegyelmednek mint comendérozó generálisnak incumbál igenis minden dispositiók effectuatiójának belétekintése” és felszólította a probléma sürgős megoldására.

Károlynak a Dunántúlon a rác problémával is szembesülnie kellett. A területre érkezve legfontosabb feladatának tekintette a rácok megnyerését vagy legalábbis semlegesítését, ezért pátenseket bocsátott ki. 1704. január 13-án a Dráva melléki, szerémségi és bácskai rácság követei fel is keresték Sümegen, s ott tárgyalásba bocsátkoztak vele. A tárgyalások eredményeképpen a rácok hajlandóknak mutatkoztak átállni a kurucok oldalára, ezért Károlyi hitlevéllel bocsátotta el őket és megparancsolta a hadaknak, hogy senki ne bántsa őket.¹⁵⁰ A megegyezés mégsem valósult meg. A Duna – Tisza közéről átkelő Deák Ferenc és Ilosvay Imre, akiket Károlyi nem tudott időben értesíteni a megállapodásról, Dunaföldvárnál megtámadták a rácokat és kifosztották a hazatérő követeket. A rácság ezután nem akart többé tárgyalni a kurucokkal.

Bercsényi is sokat várt a Károlyi és a rácok közötti tárgyalástól: „csak olyan képtelen és rendetlen sarczoltató praetensiókot ne tegyenek mint Pécsen, mert feljöve most Mérei, az szekszárdi apátúr, jelentette egészen az dolgot. Igaz, hogy sem zászlót nem tettek, sem alkuban nem ereszkedtek: de ha az praetensiójoktul meg nem ijedtek volna, bizonyosan megadták volna magokat, mind pápista-rác lakván benne; még több rác helyeknek is példát adtak volna; nem jó az sarczoltatás, azt meg kellene tilalmazni.”¹⁵¹ Bercsényi a rácokkal való megegyezést sajátosan értelmezte, mert szerinte a rácság Sümegen jobbagyságra ajánlotta magát.¹⁵²

A rácok így a császári sereget erősítették, amely Heister parancsnoksága alatt készült a kurucok ellen. Heistert a Haditanács arra utasította, hogy vonja irányítása alá a magyar határ mentén állomásozó összes csapatot, Sziléziától egészen Horvátországig, valamint működjön együtt Pálffy Jánossal, aki közben horvát bán lett, és az Erdélyben parancsnokló Rabutinnaal. A rác csapatok és Felső-Ausztriából hozzá vezényelt különböző egységek is rendelkezésére álltak. A hadműveletük célja a Duna jobb partjának teljes felmentése volt, míg haditervük, hogy váratlan támadással meglepi Károlyi csapatait és teljesen kiűzi őket a Dunántúlról.

Károlyi hírszerzői által időben észlelte a növekvő veszélyt: „Naponként az német indulása mind hirdetődött, Muraközben is styrosokkal az ellenség szaporodott, az ráczság pedig az Dráva felől gyarapodott. Minden felől csak a segítségkérők jöttek, láttam az népnek jobban

¹⁵⁰ MOL P 566, VIII.cs, № 16., Bánkúti, 1976, 66.

¹⁵¹ MOL P 396, 23752. tekeres, № 1., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 58.

¹⁵² Bánkúti, 1976, 66.

kétségbeesését.”¹⁵³ Mint feljebb utaltam rá, a kuruc hadvezetés ebben a kritikus helyzetben a megelőző támadást választotta, de nem a császári hadsereg főereje ellen, hanem nagyméretű betörés formájában. A Károlyi vezette betörésre március 20-án került sor, de már nem érthette el célját, mivel 21-én megindult a császári ellentámadás. Az ellentámadásról Károlyi gróf Forgách Simon császári tábornoktól értesült, aki 20-án Köpcsény környékén a kuruc előőrsök kezére adta magát.¹⁵⁴ Károlyi 21-én visszatért Bécs alól, fáradtan és zsákmánnyal megrakott lovasságával a Fertő-tó északi csücskénél fekvő kis mezővárosba, Nezsiderre vonult be. Heister tábornokkal szemben a Kismartonban hagyott 1200 gyalogos és 200 lovas nézett farkasszemet, azzal a paranccsal, hogy támadás esetén nekik is vissza kell vonulniuk Nezsiderre.

Heisterrel egyidőben a császáriak más ponton is támadásra készültek. A Muraközben és a stájer határon Pálffy csapatai gyülekeztek, hogy Pápa irányába benyomuljanak a Dunántúlra. Eszék környékén, a Dráván keresztül Zana György visszavonuló hadai nyomában rács csapatok törtek előre, hogy Simontornya – Székesfehérvár elfoglalásával erre is elvágják a visszavonulás útját.

Győrött, Komáromban, Esztergomban és Budán aktív és erős császári őrségek állomásoztak. A kuruc csapatok helyzete kétségbeejtő volt. A hadsereg és a hadellátás gondjairól Károlyi időben informálta Bercsényit, aki március 7-ei levelének tanúsága szerint ugyanúgy ítélte meg a helyzetet, mint Károlyi: „veszem azonban ezen órában egyszersmind három levelét kegyelmednek, melyekből látom: nem kis baja kegyelmednek is, s legkiváltképpen az hadaknak oszlása; nem is kevésbé búsulok én azon, s elhiszem ugyan: népet még az vármegyékből lehetne szaporítani, de hadat nehezen; maga szemetét őrzi az átkozott.”¹⁵⁵ Mivel Bercsényi sem rendelkezett tartalékokkal és az ő hadai is erősen oszlottak, nem tudott segítséget küldeni. Rákóczinak írt levele szerint „hadam semmi, csak az ittvaló, halálban mehetne haza az többi.”¹⁵⁶

Károlyi kuruc lovassága 21-én alig vonult be Nezsiderre, amikor a Kismartonban hagyott seregek töredékei szaladva érkeztek, jelentve, hogy Heister Feketevárosnál széjjelverte őket.¹⁵⁷ Károlyi ezt követően felültette csapatait és portyázókat bocsátott ki a Fertő partján Nyulas – Sásóny – Széleskút irányába, a hadakat kivitte a sík tópartra és megindult néhány katonával a portyázók után, de sehol nem látván az ellenséget, maga visszatért hadai közé. Hosszas várakozás után a kiküldött portyázók megüzenték, hogy a németek visszamentek, mire estefelé Károlyi

¹⁵³ Önéletírás, I. k., 1865, 86.

¹⁵⁴ MOL P 396, 23752. tekeres, Fasc. 3, C. 19., Bánkúti, 1976, 127.

¹⁵⁵ MOL P 396, 23752. tekeres, №1., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 55-56.

¹⁵⁶ AR, IV. k., 1875, 10-13., Bercsényi Miklós válogatott levelei, 2004, 54.

¹⁵⁷ Bánkúti, 1976, 80.

megindult Nezsider alól. Egész éjjel mentek, közben „az nyughatatlanság miá az hadi tisztek elaludván, nagyobb része az hadnak elszakadt” a generálistól, aki ezt észrevette ugyan, de útját mégis folytatta, s 22-én virradatra Zurányba érkezett. Csapatai Miklósfalura mentek, de még aznap Magyaróváron ismét egyesültek. A kurucok Magyaróváron sem pihenhettek meg, még aznap este a kiküldött kémek jelentették, hogy a császáriak közelednek feléjük. Károlyi az egész haddal rögtön megindult a győri úton, „Gencsi Zsigmond kapitányt hatvanad magával válogatott katonákkal hagyván helyben is hátuljában.” A császáriak ezen hátvéd kuruc csapatokkal összepuskáztak, mire Károlyi seregében pánik tört ki, s a csapatok egymást letiporva igyekeztek menekülni. A generális fegyverrel próbálta a hadakat visszatartani, de hiába.¹⁵⁸

Károlyinak a visszavonulásra elvileg két lehetséges út állott rendelkezésére: a Somorja melletti Duna-híd, amelyen benyomultak a Dunántúlra és Dunaföldvár. Károlyi 23-án Lébényszentmiklóson hírt szerezvén a somorjai híd elleni támadásról, Pápa irányába fordult. A győri őrség azonban az abdai hidat is elrontotta, ezért csapatai felszerelésüket nádból, gyékényből összetákolt lapokra rakva, lovaikat úsztatva, pánikszerűen keltek át a Rábcán Lébényszentmiklóssal szemben. A Tóköz mocsaras vidékén is átvergődve, az árpási hídnál keltek át a Rábán és a Marcalon.

Az átkelés után Károlyi Pápán megmustrálta összeverődött csapatait. Itt meghökkenve látta, hogy a dunántúli csapatok teljesen eloszlottak, csak a tiszántúliak maradtak vele, de azok is futóféltben voltak, hazakíváncsoztak. Károlyi Pápáról tudósította Rákóczi és Bercsényi az őt ért bajról, azonnali segítséget sürgetve. Bercsényi 29-én írott levelében említi, hogy Andrassy István seregét segítségére küldi.¹⁵⁹ A kurucok azonban hírül véve, hogy a Muraköz felől Pálffy horvát hadai Veszprém, Eszék felől pedig rác csapatok Simontornya felé nyomulnak, gyorsan továbbindultak Pápáról.

A kuruc csapatok Dunaföldvárnál való átkelését Károlyi szemléletesen ábrázolja Önéletírásában. A leírásából kitűnik, hogy a megmaradt sereg teljesen demoralizálódott, szinte eszükvesztetten gázoltak át a Dunán, csak azzal törődve, hogy valamiképpen a folyón átkerüljenek és zsákmányukat is átmentsék. Károlyi ugyanúgy járt el. A Dunántúlon összeszedett juhokat, a kőszegi kamarai adminisztráció által összegyűjtött svájci teheneket, több ezer marhát katonákkal hajtatott át Földvárnál, a különböző más értékeket pedig Eötvös Miklós, birtokainak prefektusa vitte át 12 lóval.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Bánkúti, 1975, 124.

¹⁵⁹ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 62.

¹⁶⁰ MOL P 396, 23752. tekeres, Fasc. 4, D. 48., Bánkúti, 1976, 70.

A császáriaknak Károlyiék pánikszerű menekülését követően nem került különösebb erőfeszítésükbe a kuruc hatalom dunántúli felszámolása. Heister nem indult a kurucok üldözésére, hanem útját előbb Győrnek, majd Fehérvárnak vette, innen pedig birtokára, Csákberénybe vonult vissza. Heister a kuruc csapatok maradványainak felszámolására és a Dunántúl visszahódítására elegendőnek tartotta Pálffy és a rácok csapatait. Egyik sem végezte el feladatát. A rácok, miután benyomultak Baranyába, március 26-án kirabolták és feldúlták Pécsét, a zsákmánnyal pedig hazamentek, míg Pálffy maga volt kénytelen hazaküldeni a szintén fosztogató, kegyetlenkedő horvát hadait.¹⁶¹ Károlyi Önéletírásában az ellenség könnyelműségének és gondatlanságának tulajdonította csapatai megmenekülését.¹⁶²

A kuruc hadak bomlása a Duna bal partján vált teljessé. Rákóczi április 2-án értesült az átkeléséről, s a történeteket úgy értékelte, hogy Károlyi „elszaladása” indokolatlan volt, mert Székesfehérvárnál fel lehetett volna tartóztatni a németet, a rácok dél felől való gyülekezése pedig vaklármának bizonyult.¹⁶³ Az átkelés után Rákóczi utasította Károlyit, hogy legalább a dunaföldvári átkelőt tartsa meg, Kecskemétről vigyen ágyúkat a solti sáncba, s minden elérhető csapatot vonjon oda a Duna – Tisza közéről. A feladatot Károlyi nem tudta végrehajtani, mert Dunaföldvárat április 11-én a rácok elfoglalták.

Az első dunántúli hadjárat kudarcát úgy Rákóczi, mint Bercsényi Károlynak tulajdonította. A fejedelem az Emlékiratokban mondott véleményt a dunántúli eseményekről és Károlyi itteni szerepléséről. Feljegyezte, hogy Károlyi az átkelés után felkereste őt egri táborában és személyesen számolt be neki a történetekről. Jelentése alapján „a szerencsétlen eseményt inkább hadai tapasztalatlanságának, mint neki magának tulajdonítottam. Ezért inkább bátorítottam és vigasztaltam, mintsem megfeddtem őt, és utána elküldtem a Tiszántúlra, hogy összegyűjtse és új toborzásokkal növelje seregét, aztán minél gyorsabban csatlakozzék hozzám”¹⁶⁴ – írta Rákóczi. Utólagosan a vereség legfőbb okát azonban abban látta, hogy Károlyi a Dunántúlon thökölyánus tisztekkel vette magát körül és rájuk hallgatott. A thökölyánus tisztek, akik a fegyelmet nem ismerték, csak dorbézoltak és fosztogattak, elidegenítették Károlyitól a legjobb tiszteket és magukra vonták a német támadást. Ezek a tisztek kerültek minden nyílt összeütközést, ezért a német jövetelének első hírére pánikba estek és rávették Károlyit a menekülésre. Rákóczi szerint Károlyi úgy menekült, hogy senki sem üldözte őket.

¹⁶¹ Bánkúti, 1976, 114.

¹⁶² Önéletírás, I. k., 1865, 94.

¹⁶³ KO, V. k., 1897, 64.

¹⁶⁴ Emlékiratok, 1979, 72-76.

Bercsényi, bár nem fejtette ki olyan összefüggően véleményét a hadjáratról, mint Rákóczi, leveleiben ő is utalásokat tett Károlyi felelősségére. Nagyszombatból 1704. április 5-én Károlyinak írt levelében például megjegyzi, hogy a németek és rácok koncentrált támadásának veszélye tulajdonképpen csak rémkép volt, emellett utal a rossz tanácsadókra is: „Az nagy Istenért kérem édes öcsémuram, ne engedjen kegyelmed holmi pusztai tanácsnak, mi nem néz tovább az orránál.”¹⁶⁵

Károlyi a Magamnak gravamenjeimben védekezett az ellene felhozott vádak ellen. Ebben, az eseménnyel kapcsolatosan megjegyezte, hogy a császári ellentámadás idején hadai annyira rossz állapotban voltak, hogy egy esetleges összeütközésnél mind odavesztek voltak. „Való, jobb volna böcsülettel meghalni, mint gyalázattal élni, de az hadnak conservatiója nagy jó lévén, tanácsosabb vala böcsülettel recedálni, mint bolondul az hadat oda veszteni s magát is gyalázatosan ellenség kezében maga felekezeti által adatni.” Fájó pontja az eseménnyel kapcsolatosan, hogy hiába írta meg hadai állapotát és hiába kért katonai segítséget, semmit sem kapott, így a hadjárat sikertelenségéért „minden gyalázatokban (kinek mások voltak okai) én egyedül estem és löttem átokká.”¹⁶⁶

Bánkúti Imre a kurucok első dunántúli hadjárataról írt tanulmányában kiemelte, hogy a kudarc nem egyedül Károlyi hibája. A vereség több tényező együttes hatásának természetes következménye volt: a hadjárat elszigeteltségének, a hadellátás szervezetlenségének, a segítségadás elmaradásának, a mértéktelen zsákmányolásnak és annak a ténynek, hogy Károlyi nem érezte jól magát a Dunántúlon. Kelletlenül és idegenül látta el a kuruc parancsnok szerepét a számára idegen közegben, s állandóan aggódott birtokai és családja sorsa miatt.¹⁶⁷ Bánkúti szerint Rákóczi és Bercsényi sem tett meg minden tőle telhetőt. Bercsényi, aki Károlyi közvetlen felettese volt és Felső – Magyarország nyugati felében teljhatalommal intézte a politikai, gazdasági és katonai ügyeket, nem nyújtott semmi érdemleges segítséget Károlyinak. Bár a katonai segítségadás nem is állt módjában, de a megfelelő szervezést és irányítást sem igazán látta el.¹⁶⁸

A Dunántúl visszaszerzése után a császári hadvezetés Bercsényinek a Vág vidéken álló seregét akarta kétoldalt összeroppantani és visszahódoltatni Csallóközt. Heister április 15-én Komáromnál átkelt a Dunán és támadásba kezdett Bercsényi hadai ellen. A nagyarányú császári

¹⁶⁵ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 63.

¹⁶⁶ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 116-117.

¹⁶⁷ MOL P 396, 23752. tekercs, Extractus Literarum, Bánkúti, 1976, 73.

¹⁶⁸ Bercsényi a dunántúli hadjárat idején távolból akarta irányította az eseményeket, amelyek kicsúsztak a kezéből. Bagi Zoltán Sopron Bottyán János által vezetett 1705 – 1706 – os ostromjának jellemzésekor hangsúlyozza a főgenerális személyes felelősségét a dunántúli eseményekkel kapcsolatban. Bagi, 2008, 209.

támadás kivédésére Bercsényi segítséget kért a fejedelemtől, aki Károlyit utasította, hogy mielőbb egyesüljön Bercsényi seregével.¹⁶⁹ Ez látszólag részrehajlásnak tűnik Rákóczi részéről, hiszen korábban Károlyit – segélykérő levelei ellenére – magára hagyták a Dunántúlon. Ám nem tekinthetünk el attól, hogy egyrészt a Dunántúl kiürítése, másrészt az észak-magyarországi kuruc pozíciók megrendülése következtében létfontosságú volt Bercsényi seregének megerősítése. A császári előrenyomulás hatására ugyanis a kurucok kiszorultak a Csallóközből, Szentgyörgy, Bazin, Modor és Nagyszombat szintén Lipót hűségére tért és újabb császári támadásra lehetett számítani. Károlyi május 4-én Mocsonoknál közelítette meg a főgenerális hadát, aki taktikához folyamodott, hogy megtévessze az ellenséget. Megüzente ugyanis Károlyinak, hogy 8 lovas sereget kiszöktet a táborából, akik Sempténél az ott lévő gyalogsággal csatlakoznak seregéhez, hogy ezáltal jelentősebbnek tűnjön Károlyi segítségnyújtása.¹⁷⁰

Noha ebben a helyzetben a fejedelem elsődleges célja az észak-magyarországi hódítások megtartása illetve visszaszerzése volt, továbbra sem mondott le a Dunántúl megszerzéséről, sőt maga is az átkelést tervezte. Május elején Forgách Simon vezetésével újabb 4000 főből álló sereget küldött át a Dunán, aki hamar összeszedte a szétszóródott csapattörödékeket és bevette Pápát, amelynek parancsnoka, Esterházy Antal Rákóczi hűségére tért. Forgách a császári sereg távollétében szinte akadálytalanul nyomult előre Ausztria felé.¹⁷¹

A dunántúli eseményekkel párhuzamosan a Vág vidékén a következő hadi helyzet alakult ki: Bercsényi mintegy 10000 emberrel Kéménd táján, a Garam keleti partján, Károlyi kb. 4000 emberrel Nyitra megyében, Mocsonok táján, míg Ocskay kb. 1000 emberével a Morva folyó, a Kis-Kárpátok és a Fehér-hegyek közötti terepszakaszon táborozott. Ezzel szemben Heister kb. 4500 emberrel Komáromnál, Pálffy János kb. 2000 emberrel a Csallóköz felső részén és Nagyszombat körül, míg Ritschan kb. 4000 emberrel a morva határszélen, Szokolcánál állomásozott.¹⁷² Heister azt tervezte, hogy Pálffy altábornagy és Ritschan tábornok serege nyugatról, ő maga délről támadva, először Károlyi Mocsonoknál állomásozó seregét semmisíti meg, majd egyesült erővel Bercsényi ellen fordulnak.¹⁷³

A haditerv nem valósult meg, mert Heister értesülve Forgách dunántúli sikereiről és Rákóczi Dunaordasra érkezéséről, a Dunántúlra való visszatérése mellett döntött. A Duna északi partján tervezett hadművelet további vezetését Pálffy Jánosra bízta. Bercsényiék Heister távozása

¹⁶⁹ Thaly, III. k., 1892, 146-153.

¹⁷⁰ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 64.

¹⁷¹ Kovács, 1988, 62.

¹⁷² Markó, 2003, 38.

¹⁷³ Thaly, III. k., 1892, 153.

hírére felbátorodtak és újra megindultak nyugati irányba, mire Pálffy Pozsony felé vonta vissza csapatait. Pozsonyból Pálffy egyre sürgette a Szakolcán tartózkodó Ritschant, hogy keljen át a Kis-Kárpátokon, és csatlakozzon hozzá Modor tájékán.

Bercsényiek hamarosan helyzeti előnyre tettek szert, mivel kezükhöz jutott Pálffy altábornagy egyik levele, amelyből a császári sereg helyzete és szándéka világosan kitűnt. Bercsényi ez alapján kelepécét állított. Beengedte Ritschan seregét a szomolányi szorosba, de mögötte elzárta az utat Ocskay portyázóival. A Kis-Kárpátok nehezen járható hágóján átvergődött 4000 fős sereget a szorosban az a kellemetlen hír fogadta, hogy Károlyi támadásra készül, és jelentős csapatösszevonásokra kerül sor Szered térségében. A támadás hírére Ritschan szeretett volna kitérni délnyugat felé, és a vöröskői várkastély alatt bevárni a Nehem-gyalogezeredet. A haditanács azonban leszavazta a tábornokot, s azt javasolta, hogy ne kockáztassák a kurucokkal való összecsapást, hanem vonuljanak vissza Szakolcára. Ritschan május 27-én este kiadta a visszavonulási parancsot, s ezzel megpecsételte serege sorsát. A rossz terepviszonyok közt, az éjszakai sötétségben a csapatok elszakadtak egymástól, s a meg-megújuló kuruc támadás következtében, melyet Károlyi vezetett, súlyos veszteségeket szenvedtek. A sereg egy része jutott végül csak el Morvaországba, Ritschan beszorult Jabloncára és kapitulálni kényszerült.¹⁷⁴ Pálffy csapatai, Bercsényi és Károlyi sikeres együttműködése által kiszorultak a Csallóközből.

Bercsényi Ausztria felé vigyázó seregeket rendelt, táborával pedig május 31-én visszaköltözött a Vág folyó vidékére.¹⁷⁵ Bercsényi nem használta ki a győzelmet, nem üldözte a menekülő seregrészeket, nem intézett nagyobb becsapást Morvaország felé és Pálffynak Pozsony környékén lévő gyenge seregét sem támadta meg. Bercsényi hadának egy része ugyanis a zsákmány szétoztása után, szokása szerint hazaszéledt.

Heister Dunántúlra menetelével immár Forgách helyzete vált kritikussá. Forgách június elején személyesen és Rákóczi révén is segítséget kért Bercsényitől a császári támadás kivédésére. Bercsényi 6000 lovas segítséget küldött Forgáchnak két oszlopban. Először 2000 válogatott huszárt küldött át Ebeczky István és Szabó Máté vezetésével, hogy egyesüljenek Forgáchcsal, majd pedig 4000-et Károlyi vezetésével, de nem utasította a Forgáchcsal való azonnali együttműködésre. Bercsényi Károlyit az egyesülés előtt az osztrák végek elleni portyára indította, mivel egyrészt nem számított Heister azonnali támadására, másrészt Károlyi kedvében akart járni, hogy megjutalmazza őt a szomolányi győzelemért. Károlyi portyája során egészen Bécsig száguldott, és katonái állítólag bejutottak a császári vadaskertbe is. Bercsényi rosszul

¹⁷⁴ Heckenast, I. k., 1985, 348.

¹⁷⁵ Thaly, III. k., 1892, 173.

mérte fel a helyzetet, amikor nem számolt Heister azonnali támadásával és hibázott, amikor Károlyit az osztrák végek ellen indította, ahelyett, hogy Forgách megsegítésére küldte volna. A katonai szempontoknak előnyt kellett volna élvezniük a „kiengesztelő politikával” szemben, amely ráadásul nem is volt sikeres, mert a főgenerális megsértette Károlyit, amikor csapatai megfelelő fegyelemben tartásának szükségességére figyelmeztette őt, dunántúli kudarcára emlékeztetve. Az 1704. június elején kelt utasításban Bercsényi egyértelműen Károlyi katonáinak mértéktelen zsákmányolásával indokolta/magyarázta a nyugati országrész elvesztését: „magok valának okai az sok istentelen prédával s országgázolással.”¹⁷⁶ A megbántott Károlyi azzal vágott vissza, hogy Bercsényi eljárása sem volt célravezetőbb. Hiába oltalmazta ugyanis Nagyszombatot és a Vág vidéket a kurucok prédálásától, az ott lakók mind elpártoltak tőle.

Bercsényi válaszelevelének hangneme egyszerre korholó és békülékeny. Károlyi Ritschan feletti győzelmére utalva, a következőket írta: „Íme, lássa meg most mit használt! Azt használta, hogy egy fütytyentésre az földnépe mellénk támadt itt, – s az Dunántúl ellene támadt s kiverte!”¹⁷⁷ Rákóczi előtt azonban nem titkolta rosszallását: „Károlinak maga sem tudja, mi fúrja fejét, – nincs egyéb, az mint látom: maga szabadjában akarná az interessentiát, – kit nem lehet.”¹⁷⁸ Ebben a kérdésben vitathatatlanul Bercsényinek volt igaza, hiszen a katonaság és a civil lakosság egymáshoz való viszonyulása igen fontos volt a kurucok pozíciója szempontjából. Mivel nehezen hihető, hogy Károlyi ne lett volna tisztában ezzel az alapvető igazsággal, a Bercsényit meghökkentő riposztja sértettségéből fakadó indulatkitörésként értelmezhető.

Forgách június 9-én értesítette Bercsényit, hogy Heister kimozdult Komáromból, ezért sürgősen küldje hozzá Károlyi seregét Győr alá. Bercsényi azonban a Bécs alatti portyázást és a csallóközi helyzetet fontosabbnak ítélve, kelletlenül fogadta Forgách kérését. Végülis megígérte, hogy a portyázásból visszatérő Károlyit segítségül küldi, de meghagyta, hogy csak akkor használja fel, ha igazán harcra kerül a sor és ne tartsa sokáig a Dunántúlon.¹⁷⁹ Károlyi a portyából megtérve, Forgáchtól azt az utasítást kapta, hogy „szálljon Szentmiklóshoz, ott kettejük hada egyesüljön, hogy a Győrhöz szorult német el ne szökhessék!”¹⁸⁰

Forgách június 10-én került szembe Heisterrel, a Győrtől délre fekvő Koroncó mellett. A két sereg három napig nézett egymással farkasszemet, amikor június 13-án Heister támadásra szánta el magát. Forgách nem várhatott tovább Károlyira, kénytelen volt megütközni. Kezdetben

¹⁷⁶ Thaly, III. k., 1892, 187.

¹⁷⁷ AR, IV. k., 1875, 135.

¹⁷⁸ AR, IV. k., 1875, 50.

¹⁷⁹ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 72.

¹⁸⁰ Markó, 2003, 66.

a kurucok voltak fölényben, hisz Esterházy Antal támadása eredményeként teljesen körülfogták a kis császári csapatot, de Forgách haditervét a kuruc lovasság nem volt hajlandó végrehajtani, s az ötszörös túlerőben lévő sereg, általános megdöbbenésre, csatát veszített. Az ütközet végére érkező Károlyi csak a menekülő lovasság egy részét tudta feltartóztatni és seregébe besorozni. Forgách beszámolójában vereségét tisztjei ügyetlenségének tulajdonította, míg Rákóczi azzal magyarázta, hogy Bercsényi ellenszenvből, Károlyi pedig bizalmatlanságból nem ment idejében Forgách támogatására.¹⁸¹

Károlyit a koroncói csatavesztésért személyes felelősség terheli, mivel elmaradását a harctól semmi sem indokolta. Károlyi még hajnal előtt Koroncón volt és kellő időben a csata színhelyén lehetett volna és beavatkozásával valószínűleg fényes kuruc győzelem született volna. Thaly Kálmán szerint Károlyi azért nem teljesítette Forgách sürgető utasításait, mert nem kedvelte őt, tehát nem akarta győzelemhez segíteni. Határozottan kijelenti, hogy a koroncói ütközet elvesztése Károlyi elkésésének tulajdonítható.¹⁸² Markó Árpád valószínűsíti, hogy az is közrejátszhatott Károlyi magatartásában, hogy az őt útjára bocsátó Bercsényi sem helyezett nagy súlyt Forgách megsegítésére, valamint Forgách sürgető üzeneteit túlzottaknak tartotta, mert ismerhette az ellenfelek aránytalan erejét és számíthatott arra, hogy 18000 kuruc segítség nélkül is képes lesz 3600 császárral elbánni. Emellett kiemeli, hogy sem Rákóczi, sem Bercsényi, sem pedig Forgách nem vádolta Károlyit.¹⁸³ Kovács Ágnes szerint Koroncón a szokott forgatókönyv szerint zajlottak az események, mely végső soron Károlyi hadvezéri működésének egyik jellegzetességéből következett, nevezetesen abból, hogy a szatmári főispán általában tartózkodott a nyíltszíni csatáktól és a portyákat részesítette előnyben.¹⁸⁴

A koroncói kudarc az alapvetően derűs Károlyit szomorúvá, ingerültté tette. Elkecseregésében még Bercsényi is vigasztalni próbálta, igaz, ezúttal sem tagadta meg sajátos, ironikus természetét: „Igen soknak tetszik kevés üdö kegyelmednek, hogy még esztendő sincs az mi megvénítette kegyelmedet. Megőszül az ember, ha maga gondol s keres bút magának. Kegyelmed mondása: az ördög győz mindent szégyenleni; bizony, inkább mondhatni: mindenen törődni!”¹⁸⁵

Július 3-án Károlyi tudomására jutott, hogy Rabatta császári tábornok Szentgotthárdnál állomásozik, s elhatározta, hogy támadást indít ellene. Azonnali riadót fújatott, s 13 zászlóaljjal

¹⁸¹ Emlékiratok, 1979, 79-80.

¹⁸² Thaly, HK, 4. évf., 1891, 459.

¹⁸³ Markó, 2003, 91.

¹⁸⁴ Kovács, 1988, 64.

¹⁸⁵ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 69.

hajnalra már Kéthelynél volt, ahol átkelt a Rábán, s a hirtelen felbukkanásától megrémült ellenség felett fényes győzelmet aratott. Maga Rabatta és tisztjei is csak nehezen tudtak megmenekülni. A győzelem hatására Vörösvár és Monyorókerék kaput tártak, Károlyi pedig zavartalanul felügyelhetett a Muraközre, s portyákat indított a stájer végek ellen. Bercsényi megdicsérte Károlyit a szentgotthárdi győzelméért és kiemelte, hogy „nagy hálákot méltó adnunk Istennek, – az mint is holnap megtartom a Te Deum Laudamust; már is megírtam mindenüvé.”¹⁸⁶

Bercsényi a dunántúli eseményekkel párhuzamosan a Csallóközben időzött. Júniusban Somorjánál és Rajkánál, júliusban Bajmócnál, Nagymagyarnál és Királyfalvánál táborozott. Innen augusztus elején Trencsén felé indult. Augusztus 21-én Nagyszombaton volt, ahol az esztergomi káptalant megsarcoltatta, majd néhány nappal később Suránynál, Nyitránál, mely éléshiány miatt hozzá állt.¹⁸⁷

Rákóczi a koroncói vereség után magához hívatta Forgáchot Szegedhez. A Dunántúlon Heister ellen Károlyi, a két Esterházy és Andrássy István maradtak. Károlyi portyáival, égetéseivel rettegésben tartotta a stájer végeket. Beütéseinek az a hír vetett végett, hogy Nádasdy Ferenc 1500 katonával Pozsonyból Kismarton felé indult. Közeledtére Károlyi Szombathelyre, onnan Sárvárra tette át főhadiszállását, de a portyákkal nem hagyott fel. Sárváron értesült Andrássy István leveléből, hogy Heister a Rábaközbe érkezett, s ezáltal északról Heister, Horvátország felől pedig Pálffy seregének támadásától kell tartania. Kanizsánál ugyan sikerrel egyesült Károlyi Esterházy csapatával, de együttesen sem tudták megakadályozni Pápa császári kézre jutását. Károlyi félve a több irányból meginduló császári támadástól, nem mert a rosszul ellátott, megfogyatkozott és fegyelmetlen hadával szembeszállni a császáriakkal, hanem segítséget kért úgy Rákóczitól, mint Bercsényitől, de „sehonnat sem secundáltattam, csak az armistitiummal biztattam” – jegyezte fel később Önéletírásában.¹⁸⁸ Rákóczi ugyan még augusztus közepén Károlyi megsegítésére rendelte Bercsényit, aki azonban nem merte magára hagyni csallóközi hadát, csupán – a fegyverszünet elfogadásáig – kitartásra buzdította Károlyit.

Károlyi aggodalommal nyugtázta az ellenség készülődését s augusztus 31-én Dobrokáról írt levelében arról értesítette feleségét, hogy „rácz, horvát, német, magyar ellenség vagyon könnyen 10 ezer, én pedig alig vagyok mindössze harmada. Segítséggel biztatnak, de az armistitiumnak híven Méltóságos Fejedelem, úgy látom, késő lesz.”¹⁸⁹ Károlyi reménytelennek ítélte helyzetét, ezért a teljes megsemmisülés elkerülése végett, ismét a Dunántúl elhagyása mellett döntött.

¹⁸⁶ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 81.

¹⁸⁷ Szalay, VI. k., 1859, 195.

¹⁸⁸ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 119.

¹⁸⁹ Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704-1724), I. k., 1994, 9.

Szeptember 5-én már a Duna túlsó partján lévő táborból írt levelet feleségének, amelyben szerencsés átkelésről tudósította.¹⁹⁰

Károlyit a Dunántúl másodszori elhagyása miatt is bírálat érte: „az Dunán által jövén, minemű mocskos, gyalázatos nyelveskedések voltak mind uraktul, mind nemességtul, mind egyéb gazságtul, véghetetlen volna leírni s kibeszélni.”¹⁹¹

Rákóczi valóban neheztelt tábornokára és átkelése után a Tiszántúlra rendelte, ahol semmilyen komoly hadművelet nem folyt. A hadiszállását Földesen berendező Károlynak csak felügyeletet kellett ellátnia az egyébként szeretett országrészben. Bár a Gyöngyösön megkötött fegyverszünet és az azt követő selmeci béketárgyalások miatt a többi hadszíntéren is elég eseménytelenül telt az idő, Károlyi elégedetlen volt megbízatásával, mivel feljegyzései szerint a Tiszántúlon a feleslegesség érzésétől szenvedett. Türelmetlenül várta az új parancsot, mely december közepén érkezhetett. December 19-i, Debrecenből írt levelében már arról értesíti feleségét, hogy Belényes, Jenő és Gyula felé kell mennie.¹⁹²

A császári főszereg december első felében Heister vezetésével a Morva mögött, Dürnkrut és Marchegg környékén gyülekezett, várva az udvari haditanácstól ígért erősítéseket, mivel nem merte a rosszul élelmezett, kis létszámú seregével a Kis-Kárpátok vidékén portyázó Bercsényit megtámadni, illetve félt a veszélyeztetett területen át a blokád alatt lévő Lipótvár felszabadítására indulni. Haditerve szerint az ígért hadak beérkezése után Nagyszombat tájékán szándékozott rajtaütni a kurucokon.

Bercsényi portyázói révén tájékozott volt Heister helyzetéről, ezért Rákóczi magához hívatta, hogy együtt készüljenek fel a császári előrenyomulásra, s dolgozzák ki haditervüket. Rákóczi ebben az időben Galgócra irányította a hadműveleteket, Bercsényi pedig serege zömét a Kis-Kárpátok szorosainak megfigyelésére, a Morva felé teendő portyázásokra és a morva földre való betörésekre utasította. Ő maga Szomolányánál, majd később Jabloncánál tartózkodott. December 11-én utazott Rákóczi galgócra táborába, ahol felvázolta a császári előrenyomulás esetleges útvonalait, s szétosztották egymás közt a feladatokat. December 17-én Bercsényi már csapatai között volt, s 18-ai jelentésében a császári előrenyomulás megkezdéséről számolt be Rákóczinak.

Heister 19-én adta ki az általános előrenyomulási parancsot, amelynek értelmében csapatai megindultak a Bercsényi által feltételezett útvonalon. Bercsényi 21-én indult el seregével

¹⁹⁰ Kovács, 1988, 67-68.

¹⁹¹ Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 120.

¹⁹² Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704-1724), I. k., 1994, 24.

Pernekről, s gyorsan átkelve a Kis-Kárpátokon, még Heister előtt érkezett Modorba. 24-én már a Nagyszombattól alig 8 km-re lévő Selpic községbe érkezett. Innen azután előrelovagolt Farkashidára, ahová serege aznap szintén megérkezett. Heister seregének megfigyelésére előreküldte Ocskayt és Ebeczkyt. 24-én Rákóczi is Farkashidára érkezett a Lipótvár alól elvont seregével és átvette az egybegyűlt kuruc hadak fővezérségét. 25-én tanácskozást tartottak, majd másnap hajnalban elindult a kuruc tábor Farkashidáról, s a kora reggeli órákban ért Nagyszombat alá, amikor már Heister is megkezdte seregét csatasorba állítani. A megbeszélés alapján Bercsényi irányította a jobbszárnyat, Esterházy Antal a balszárnyat, Rákóczi a derékhadat.¹⁹³

1704. december 26-án Nagyszombattól délre 21-22 000 kuruc állt szemben 20 000 császári katonával. A támadást a két kuruc szárny kezdte, majd a derékhad is támadásba lendült.¹⁹⁴ A kezdeti kuruc fölényt módosította Bercsényi rossz helyzetfelismerése, aki azt hitte, hogy Heister csapatai visszavonulnak és ezért nem támadott. A helyzetet úgy-ahogy Ebeczky István mentette meg, de alig korrigálta Bercsényi hibáját, a generális újabb hibát követett el: elhagyva helyét hozzájárult ahhoz, hogy rés támadjon a kuruc jobbszárny és a derékhad között. Heister felismerve a helyzetet, ide irányította a még használható lovasságát, s megkezdte az ellentámadást. A csata kritikus pillanatában ráadásul egy szökevény németekből álló kuruc zászlóalj is átállt a császáriakhoz. Heister két dragonyos osztály élén a mutatkozó résen át a kurucok hátába került és ezzel a csata kimenetelét a maga javára fordította. Rákóczi visszavonulást parancsolt. Heister nem üldözte a menekülőket, bevonult Nagyszombatba.¹⁹⁵

A fejedelem a csata napját követő éjjelt Bercsényivel együtt Semptén töltötte. Még az éjjel haditanácsot tartottak, amely után hadgyűjtő pátenseket küldtek az északnyugati megyék nemességének, valamint gyorsfutárokat Bottyán Jánoshoz és Károlyi Sándorhoz, azzal a paranccsal, hogy egész seregükkel jöjjenek a Vághoz. December 27-én Rákóczi elindult Léva felé, Bercsényi Vágsellyén, Esterházy Antal pedig Deák Ferenc ezredével a sempte-szeredi hídfőnél maradt.¹⁹⁶

Az Emlékiratok szerint Rákóczi már a nagyszombati csata előtt arra utasította Károlyit, hogy minél hamarabb egyesüljön vele, de az elkésett az ütközetből.¹⁹⁷ Ezzel szemben a valóság az, hogy Károlyi 1704. december 19-én még csak azzal volt tisztában, hogy Belényes – Jenő – Gyula irányába kell vonulnia. Ha ezt követően vagy akár ugyanezen a napon kapott parancsot a

¹⁹³ Markó, 2003, 110-124.

¹⁹⁴ Heckenast, I. k., 1985, 353.

¹⁹⁵ Asztalos, 2000, 173-174.

¹⁹⁶ Markó, 2003, 143-144.

¹⁹⁷ Emlékiratok, 1979, 103.

fejedelemhez való csatlakozásra, mintegy 6000 fős seregével a korabeli útviszonyok között maximum hat nap alatt kellett volna megtennie a 400-500 km-es távolságot Debrecen és Nagyszombat között, méghozzá decemberben!¹⁹⁸

Nagy valószínűség szerint azonban nem is kapott ilyen parancsot (december 29-én még Berekböszörményből írt levelet a feleségének¹⁹⁹), illetve csak a csata után kapott. Az Emlékiratok téves kronológiai adatai alapján később számosan elmarasztalták Károlyit, köztük történészek is. Az persze igaz, hogy Károlyi akkor sem igyekezett a parancsot végrehajtani, amikor kézhez kapta. Arra hivatkozott, hogy a rácok elleni hadjáratot kell szerveznie. Valójában megsértődött és ezt nem is titkolta.²⁰⁰ Csak január elején indult útnak és a hónap végén érkezett a fejedelem verebélyi szállására, ahol Bercsényi is tartózkodott. Január 22-én Verebélyen haditanácsot tartottak, ami alapján a fejedelem Bercsényit a Vág mellé, míg Károlyit ismét a Dunántúlra küldte.

Károlyi 1705. február 20-án Karvánál kelt át a Dunán, majd Lébényszentmiklósnál egyesült a dunántúli hadtörödékekkel. Levelei alapján elégedett volt a dunántúli fogadtatással.²⁰¹ A kurucok rövid időn belül Bécs külvárosáig nyomultak előre, s nem várt felbukkanásukkal meglepetést okoztak a császáriaknak.²⁰² Heister hetekig tehetetlen volt ellenük, mert jól felfegyverzett hadát járvány pusztította, és reménytelennek tetszett a sereg élelmiszer- és takarmány – utánpótlásának megszervezése is. Károlyi tájékozott volt az ellenség helyzetéről, ezért reménykedett, hogy nem kell gyors ellentámadástól tartania.

Heister azonban, féltve Károlyitól az ausztriai határokat, március 14-én elindult a Csallóközből. Károlyi eredeti terve alapján a Fertő – mellékről Óváron és Komáromon át Esztergom irányába akart vonulni, amikor útközben kapta a hírt, hogy Heister megindult ellene. Károlyi erre megváltoztatta útirányát, és Somorja mellett akart átkelni a Dunán. Ám a Somorja melletti átkelés nem valósult meg, mert mikor a fele had már a túlsó parton volt, híre jött, hogy Somorja tele van németekkel. Károlyi erre Dunaföldvár felé fordult, mivel innen várhatott erősítést. Arra azonban nem számított, hogy Heister közvetlen mögötte jár, és megfelelő tájékozódás, seregének kellő biztosítása nélkül, március 30-án Balatonkilitinél ütött tábor. Az éj beálltával Heister portyázói rátörtek, s a meglepett, a tényleges erőviszonyokról mit sem sejtő

¹⁹⁸ Kovács, 1988, 70.

¹⁹⁹ Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704-1724), I. k., 1994, 26-28.

²⁰⁰ Megbántva, megalázva érezte magát, mert egyrészt tiszántúli tábornokként Rákóczi Szatmár kapitulációját nem órá, hanem Forgáchra bízta, másrészt pedig két hadnagyát kihágásokért Forgách elfogatta és börtönbe záratta, holott ő volt a felettesük. Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 122.

²⁰¹ Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704-1724), I. k., 1994, 44.

²⁰² Heckenast, I. k., 1985, 354.

kurucok fejvesztve menekültek. Károlyi maga is Földvár felé futott, s másnap hajnalban már Kalocsára érkezett. Vele együtt seregének csak töredéke kelt át a Dunán, mivel a sötétségben a had jó része eltévedt. Ezt a csapatot támadta meg Jánosházánál április 5-én Pálffy,²⁰³ s gyakorlatilag ez volt az igazi ütközet, amelyben mintegy 400 kuruc esett el, míg az éjszakai rajtaütésnél kb. 15 ember vesztette életét. A had többi része követte Károlyit, de néhányan még hetek múlva is a Bakonyban bujkáltak.²⁰⁴

7. térkép: Történelmi Világatlasz, 2001, 121.

Károlyi, akit egyértelmű felelősség terhelt a Kilitinél bekövetkezett eseményekért, nem mérte fel igazán a történetek következményeit. Szerinte a személyes vesztesége volt a legnagyobb: „Károm jól meg vagyok, mert [odavan] gyönyörű négy szürke lovam kocsistul, minden szerszámostul 7000 forint fehér pénzel s három ezer forint kongóval, háló szerszámmal, író ládával, köpönyegemmel, más lovas kocsim hat szép pej lóval, minden készséggel, köntöseimmel, fehér ruhámmal, appamentumos ládával, harmadik kocsim négy fehér szürke lóval, pohárszék ládával, ezüst credentiával két rendbelivel és holmi leveleimmel. Negyedik kocsin konyha egész eszköz, egy sátorral; egy szóval mindenem.”²⁰⁵

²⁰³ Markó, 1935, 221.

²⁰⁴ Kovács, 1988, 76.

²⁰⁵ KO, V. k., 1897, 175.

Károlyi nagyot hibázott Kilitinél. Ami itt történt, nemhogy egy generális, egy képzett csapattiszt sem követhette volna el. Becsületére legyen mondva, hamar felismerte, hol és miben vétett s szégyenkezett miatta. Nem tanúsított megértést a környezete sem. Vezértársai is elítélték, de családja sem mentette fel őt a felelősség alól. Bercsényi már április 8-án kifejezte rosszallását, sőt szokásához híven ki is gúnyolta: „Én arra adtam parolát: revocálom, csak két-három hétig viselje kegyelmed magát ... Minden kérdésére Haiszternek abbul áll, hogy az kedves fakó lova kegyelmednek oda-égett, és az szakácsnőjét elnyerték kegyelmednek, és hogy éhel fog meghalni már az kurucz.”²⁰⁶ Rákóczi sem volt immár elnéző vele szemben, szigorúan fogadta az egri táborban, ahová jelentéstételre sietett. Rákóczi nem annyira a Kilitinél támadt pánikért hibáztatta Károlyit, hanem inkább az átkelésért és a katonák szétszéledéséért. Bercsényi szerint is „az vétek abból áll, hogy nem volt kész útja, nem abból, hogy szégyen volna vigyázatlanul találtatván, szaladni.”²⁰⁷ Károlyi utólag elismerte, hogy rosszul ítélte meg a helyzetet és azzal vigasztalta magát, hogy Bercsényi és Esterházy azért ért el sikereket a Csallóközben, mert ő magára vonta Heister seregét.

²⁰⁶ MOL P 396, 23753. tekeres, № 7-8., Rákóczi Tár, II. k. 1868, 106.

²⁰⁷ Markó, 1935, 219.

III. Zsibótól Érsekújvárig

A szabadságharc kirobbanásakor Rákócziék számára Erdély mellékes terület volt, katonai és politikai értelemben egyaránt. A támadás előkészítésekor azt tervezték, hogy Thököly Imre lesz Erdély fejedelme, s nincs nyoma annak, hogy az erdélyi mozgalmakat a magyarországi vállalkozáshoz fűződő tágasabb politikai elképzelések vezérelték volna.²⁰⁸ Rákóczi jól tudta, hogy Erdélyben még igen erős a thökölyánus hangulat és a transzilvánizmus. Az erdélyi rendek nemcsak a Habsburg – Magyarországtól, hanem a Rákóczi vezette Magyarországtól is féltették külön jogaikat.²⁰⁹

Az 1703. július 14-én Csetfalva és Tiszaújlak között aratott győzelem után és a folyón való átkelést követően a kurucok meghódították a Tiszántúlt. Rákóczi ugyanakkor Máramarosba küldte egy-egy csapat élén Ilosvay Bálintot, Krasznába pedig Szöcs Jánost az ottani nemesség megnyerésére. November 29-én egész Erdélynek szóló pátenst bocsátott ki, amelynek hatására ott is elemi erővel tört ki a kuruc felkelés. A Habsburg – uralommal szembeni elégedetlenség és a főnemesség elleni gyűlölet Erdélyben is annyira felfokozódott, hogy csak a szikra hiányzott a felkelés kitöréséhez.²¹⁰ Rabutin, az erdélyi császári sereg parancsnoka, tartva Rákóczi erdélyi betörésétől és délről a török támadástól, nem mert kimozdulni Erdélyből.²¹¹

A domahídi tanácskozáson a kurucok azonban úgy döntöttek, hogy előbb nem Erdélyt, hanem az ország nyugati határát kell elfoglalniuk. Rákóczi 1703 őszén az erdélyi hadak felügyeletét Orosz Pál ezereskapitányra bízta, aki az év végére jelentős katonai sikereket ért el. Rabutin kb. 8-10 ezer főnyi hadseregével Kővárig nyomult, de elszigetelődve a magyarországi hadszíntértől, Szebenbe húzódott vissza.

Rákóczi Erdély – politikája 1704-ben változott meg, amikor a tervezett nyugati hadjárat megakadt.²¹² Külpolitikailag Erdély szerepe felértékelődött, mert a fejedelemség történelmileg elismert állam volt, s mint ilyen, híd Európa hatalmaihoz és támasz a Habsburg – kormányzat magyarországi politikájával szemben. Rákóczi január közepén az elfogása után kuruccá lett Thoroczkay Istvánt azzal a megbízatással küldte Erdélybe, hogy biztosítsa az új magyar állam

²⁰⁸ Perjés, 1980, 129.

²⁰⁹ Trócsányi, 1980, 120.

²¹⁰ Magyari, 1980, 77.

²¹¹ Asztalos, 2000, 138-139.

²¹² R. Várkonyi, II. k., 1986, 898.

hatalmát, júniusban pedig Radvánszky János tanácsost, mint fejedelmi megbízottat, hogy készítse elő a fejedelmválasztó országgyűlést.²¹³

1704. július 8-án a gyulafehérvári országgyűlésen az erdélyi rendek fejedelmükké kiáltották ki Rákóczi. A beiktatás megtörténteig Rákóczi a belső ellentéteket áthidalandó, magyarországi főurat nevezett ki az erdélyi haderő főparancsnokának gróf Forgách Simon személyében, akinek nem volt könnyű dolga. Erdély ugyanis meglehetősen rossz helyzetben volt, mint azt Radvánszky János 1705 májusában kelt tájékoztatásából megtudhatjuk, aki nem is tanácsolta egyelőre a fejedelem bejövetelét. Kifejtette, hogy a fegyelmezetlen hadsereg katasztrofális viszonyokat teremtett a területen, s nagy a nyugtalanság, mert az erdélyiek Rákóczi magyarországi hatalmát nem látják elég szilárdnak, bizonyosságot szeretnének a francia szövetségről kapni, emellett kulcsfontosságú várak (Szeben, Brassó, Vöröstoronyi-szoros) még császári kézben vannak.²¹⁴ Az erdélyiek Forgách személye iránt is bizalmatlanok voltak, aki borsodi főispánként valóban nem ismerte az erdélyi viszonyokat.²¹⁵

1705 májusában jelentős változások következtek be a császári oldalon. Május 5-én, negyvennyolc évi uralkodás után meghalt Lipót császár, akit fia, I. József követett a trónon. A kurucok közjogi felfogása szerint – mivel az örökös királyságról szóló 1687. évi törvényt nem ismerték el – Józsefet nem tekintették királyuknak, hanem a trón betöltésére országgyűlést kívántak összehívni. Az angol-holland békeközvetítők a helyzetet kihasználva aktivizálódtak, és keresztülvitték Bécsben a magyarok szemében gyűlöletes Heister leváltását. József császár május 10-én Herbeville tábornagyot nevezte ki magyarországi főparancsnokká.²¹⁶ Legfontosabb feladata Rabutin megsegítése volt, mert a küszöbön álló béketárgyalásokon mindenképpen ragaszkodni kívántak Erdélyhez. Augusztus végén indult meg Herbeville Csallóközből Erdély felé.²¹⁷

²¹³ Magyar, Honismeret, 2004/3. In: www.vjrktf.hu

²¹⁴ MOL P 566, Rlt., III.oszt., XXXVI.cs., 140. sz.

²¹⁵ Károlyitól kért útbaigazításokat. Markó, HK, 34. évf., 1933, 207.

²¹⁶ Heckenast, I. k., 1985, 354.

²¹⁷ Czigány, HK, 1981, 77.

8. térkép: Markó, 1957, 175.

A szabadságharc államformájának meghatározása és az intézményrendszer kiépítése céljából valamint a politikai, hadi teendőket megbeszélendő Rákóczi 1705. szeptember 12-ére országgyűlést hívott össze Szécsénybe.²¹⁸ A kurucok még csak gyülekeztek, amikor augusztus 25-én Herbeville Komáromnál átkelt a Dunántúlra, és a Duna jobb partján lassú menetben vonult Buda felé. A kurucok nem zavarták őket, így szeptember első felében a császári sereg már Buda körül pihent. Rákócziék nem hitték, hogy az egész császári sereg Erdélybe vonul, azt feltételezték, hogy a főszereg Észak-Magyarország ellen fog fordulni. A fejedelem Károlyit bízta meg a császáriak hadmozdulatának figyelemmel kísérésével, később pedig – mikor Herbeville szeptember 17-én Budától kelet felé indult meg – közfelkelés hirdetésével és azzal, hogy a

²¹⁸ Márki, I. k., 1907, 447.

császáriak előtt tűzzel – vassal tegye sivataggá a földet, egész Erdélyig.²¹⁹ Bercsényi, aki ritkán dicsérte katonáit, helyeselte a fejedelem döntését: „csak Károlyi érkezne, – mégis jobb ő, a sok rossz közt; hitemre régen javallom: Nagyságod mellé jó lesz, s nagy könnyebbségére lesz Nagyságodnak: directiótúl hallgat, s munkatehető.”²²⁰

A kurucok a császáriak elleni haditervet csak október elején dolgozták ki. Károlyi ekkor már kétségbeesetten szorgalmazta Erdély védelmének megszervezését. A fejedelem október 6-án írt levelében azonban még arról értesítette őt, hogy nem indul Erdélybe. Károlyi válaszában bírálta a katonai vezetés várakozó álláspontját, többek között ezeket írva: „de azt csudálom, hogy Nagyságod is kételkedik Erdélyre való meneteléről (az ellenségnek) ... mert addig bizattuk magunkat, vissza tér, hogy észre sem vesszük mikor és merre Erdélyben toppan.”²²¹ A kuruc hadvezetésen belüli nézeteltérések súlyos kihatással voltak a hadműveleti helyzet alakulására.²²² Az erőket nem tudták megfelelően koncentrálni, ezért októberig csak Károlyi és Bottyán portyázói nyugtalanították a Duna – Tisza közén Csongrádra vonuló császáriakat, elpusztítva útjukban az élelmet, lerombolva a malmokat és erőszakkal elköltöztetve a lakosságot. Herbeville serege október 10-én Szegednél minden nehézség nélkül átkelt a Tiszán. Rákóczi erre Bottyánt a Dunántúl felszabadítására küldte, míg Károlyi mellé Esterházy Antalt rendelte.²²³

Rákóczi és főgenerálisa Károlyi tétlenségével magyarázták, hogy a császáriak szinte zavartalanul elérték Erdély határát. A fejedelem október 16-án írt levelében megjegyezte, hogy „csudálom, megvallom, hogy azon költözés alkalmatossága mind Bottyán s mind pedig Kegyelmed részéről oly csendesen mene végbe.”²²⁴ Károlyi és Forgách állandó jelleggel sürgették a katonai segítségadást, mert Károlyi nem tartotta saját hadát alkalmasnak a császáriak megtámadására, nem volt tisztában annak gyenge állapotával, így megelégedett a szemmeltartásával.²²⁵ Jelentősebb eredményeket csak megfelelő létszámú lovas és gyalogos erő bevetésével lehetett volna elérni.²²⁶ Ám erre nem került sor, amiért a hadvezetés, személyesen Rákóczi és Bercsényi is felelős volt, ugyanis nem mérték fel reálisan se az ellenség erejét, se szándékairól nem gyűjtötték be a szükséges információkat. De nem tájékozódtak kellően az Erdély védelmére elrendelt sáncépítési munkálatok állásáról és a terepviszonyokról sem. Így azt

²¹⁹ Szalay, VI. k., 1859, 296.

²²⁰ AR, IV. k., 1875, 599.

²²¹ Czigány, HK, 1981, 90.

²²² A korabeli levelek arról tanúskodnak, hogy szeptemberben és október első felében a kuruc hadvezetésen belül ellentétes nézetek alakultak ki a császári hadmozdulatok megítélésében. Czigány, HK, 1981, 89.

²²³ Heckenast, I. k., 1985, 356.

²²⁴ KO, V. k., 1897, 314.

²²⁵ Kovács, 1988, 83.

²²⁶ Czigány, HK, 1981, 91.

sem tudták, hogy a munkálatok nem kellő ütemben haladnak. Alapvetően ezért és a kuruc hadvezetés kicsinyes torzsalkodása miatt következett be a zsibói vereség, holott a papírforma szerint a számszerűleg nagyjából egyenlő ellenfelek közül a helyzeti előnyt élvező és pihent kuruc seregnek lett volna esélye a győzelemre. Ennek elmaradásáért hosszú időn át a történészek is Károlyit hibáztatták, s csak az újabb kutatások derítették ki, hogy Károlyi valóban nem hajthatta végre a Herbeville hátbatámadására vonatkozó parancsot.²²⁷ Pontosan azért nem, amire maga a generális is hivatkozott, hogy a tőle több mint egy órára lévő császáriak szekérsáncot húztak táboruk védelmére, az oda vezető hegyi utakat eltorlaszolták, s az előző napi esőzés járhatatlanná tette a lovasság számára a keskeny utakat.²²⁸ Rákóczi Károlyi távolmaradását rossz tanácsadóinak tulajdonította. Ma már eldönthetetlen, hogy Károlyi vagy tanácsadói ismerték-e fel, hogy a parancs nem végrehajtható, a lényeg, hogy helyes döntés született. Bercsényi sem kárhoztatta Károlyit a távolmaradásért, inkább megpróbálta lelkesíteni: „8.- [án] költ levelében még biztatja vala az méltóságos Fejedelem magát: de Forgács uram már akkor sem bízott az passus megtartásához,” valamint „ezen holnap fogok expediálnom biztató s izgató pátenseket az földre. Segíteni fogom pénzzel s írással kegyelmedet,” s végezetül arra kérte, hogy próbáljon lelket önteni az erdélyiekbe, s „csak idő s tracta engedje, rajta leszek: itt vesszen annyit s többet, mint a mit Erdélyben nyér.”²²⁹

A zsibói csata következményeként a császáriak számára megnyílt az út Erdélybe. A vereség hírére az erdélyi kuruc katonaság felbomlott, a nemesség kurucnak megmaradó része a császáriak megtorlása elől a román fejedelemségekbe vagy Magyarországra futott. Herbeville és Rabutin csapatai november 26-án Gyulafehérváron egyesültek, s a segesvári labanc országgyűlés érvénytelenítette Rákóczi erdélyi fejedelemmé választását. Erdélyben ezzel minden tervszerű tevékenységnek vége szakadt, de sok kisebb kuruc egység maradt a fejedelemségben, többnyire helybeli katonák kisnemes és jobbágy származású tisztek vezetésével, akik bujdosók módjára, hol támadva, hol a hegyekbe visszahúzódva, állandó rajtaütésekkel folytatták a harcot a császáriak ellen.

Rákóczi már közvetlenül Zsibó után, november 18-án, Károlyi Sándort nevezte ki az Erdélyben maradt kurucok főparancsnokának. Választásában minden bizonnyal szerepet játszott az a tény, hogy Károlyi szatmári főispánként, birtokainak fekvése és családi kapcsolatai miatt ismerte az erdélyi viszonyokat és azon kevés főúr közé tartozott, aki meg tudta találni a hangot a

²²⁷ Czigány, HK, 1981, 101.

²²⁸ Bánkúti, 1998, 203.

²²⁹ MOL P 396, 23756. tekerces, № 1-3., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 119-121.

szegénylegényekkel és a jobbágysággal.²³⁰ Károlyi azonban nem örült megbízatásának, mert úgy érezte, hogy az erdélyiek őt hibáztatják Zsibóért. November 22-én írt levelében így panaszkodott feleségének: „Én kívántam volna Szívem ki mennem, de semmi képpen végbe nem vihettem, hanem egész Erdélyt nyakamba veté [a fejedelem].”²³¹ Elégedetlenségét Rákóczi előtt sem titkolta, aki ezért keményen megdorgálta: „kedvetlen szolgának nem sok hasznát veszi az ember” – írta és hangsúlyozta, hogy a megbízatás bizalmának a jele: „Kegyelmedre egyedül bízom oly súlyos haza szolgálatit, az kiket másra bízni nem kívánok.”²³²

Rákóczi elgondolása szerint Károlyinak védelmi vonalat kellett felállítania, amely a máramarosi hegyektől a Marosig húzódva Erdély északi szélén volt hivatva megakadályozni az ellenség kijövetelét Magyarországra. Másrészt erre a vonalra támaszkodva azt remélte, hogy a fejedelem Erdélyben hagyott ezredei visszafoglalják a terület legalább egy részét.²³³ Károlyi önálló hatáskört kapott, seregével hamarosan összefogta az egymástól függetlenül tevékenykedő népi egységeket és újra ezredeké szervezte őket. Eredményes működése már csak azért is elismerést érdemel, mert – ahogy a Bercsényinek és feleségének írt leveleiből kiderül – katonái közül sokan elszöktek a zsoldhiány és az éhség miatt.²³⁴

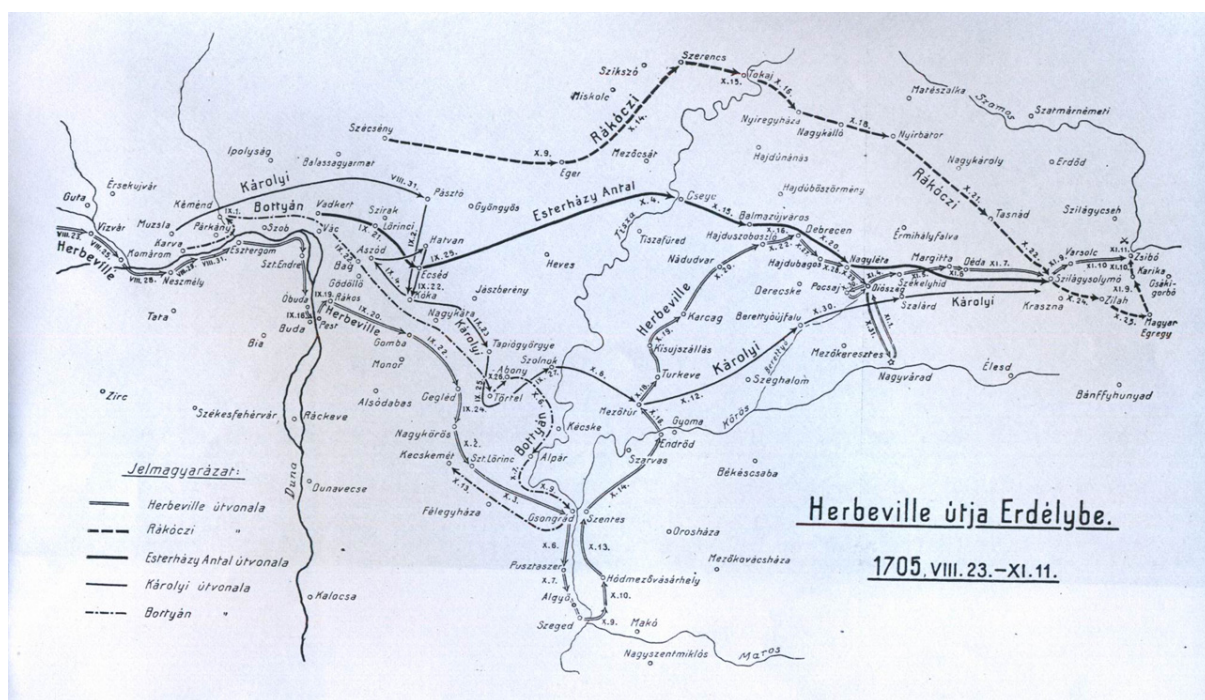
²³⁰ Heckenast, I. k., 1985, 359.

²³¹ Károlyi Sándor levelei feleségének, I. k., 1994, 85.

²³² KO, V. k., 1897, 334.

²³³ Markó, HK, 4 évf., 1957, 3-4.sz.

²³⁴ MOL P 396, 23756. tekercs, № 6-7., Rákóczi Tár, II.k., 1868, 123., Károlyi Sándor levelei feleségének, I. k., 1994, 87.

9. térkép: Markó, 1935, 51-52.

Bár 1705 végére a kurucok arcvonala Tasnád – Dés vonal vidékéről Kővár, Sebes, Bánffyhunyard, Kalotaszeg és a nyugati havasok vonalára helyeződött át, Károlyi, Bercsényinek 1706. január 8-án írt levele szerint, mégsem volt elégedett: „Köszönöm kegyelmednek, hogy legáltalában hiában nem biztat kegyelmed, csak el is hiszem, addigh nem gyün, mígh nem akarja; azt nem szeretem, az mit újságul látok, hogy Istenben való csuda bizodalmost nem olvasok írásában kegyelmednek.” Ezek szerint Károlyi már csak a csodában bízott, leveléből árad a pesszimizmus: „lám az német félve indul, bátran ér, de mi csak maga dögétül, széltől, essőtül, sártul, víztül s koplalástul várjuk neki veszedelmét, noha tétlen lehetetlen ide s oda menni az némethez,” végül szomorúan jegyezte meg, hogy „mennél többet rendelkezünk, annál rendetlenebbek vagyunk.”²³⁵ A nehézségek ellenére 1706 áprilisára Károlyi visszaszerezte Erdély nyugati harmadát.²³⁶ Teljesítményét Bercsényi is elismerte, április 7-én Rákóczinak írt levelében kiemelte, hogy Károlyi szerencsés erdélyi bemenetele jót tett a szabadságharc ügyének.²³⁷ Károlyinak is megírta, hogy örül sikereinek, de árulkodó félmondatában („...úgy látom

²³⁵ MOL P 398, № 6544, 22-23.

²³⁶ Markó, Századok, 1957, 172-173.

²³⁷ AR, V. k., 1877, 81.

kegyelmed is akkor játszik, mikor kedve van”²³⁸) még az elismeréskor sem tagadta meg ironikus természetét.

Károlyi 1706. január közepéig nem mozdult ki Erdélyből, akkor Miskolcra ment, ahová Rákóczi összehívatta a szenátust. Károlyi január 11-étől február 15-ig tartózkodott Miskolcon, ezalatt Orosz Pál generális vezette az erdélyi hadműveleteket Szurdokon lévő hadiszállásáról. A miskolci ülésen a szabadságharc katonai helyzetének hatékonyabb ellenőrzése és a csapatok összehangolt irányítása céljából az ország területét öt főkapitányságra osztották fel. A tiszántúli kerület főkapitánya Károlyi lett, míg az érsekújvári kerületet főgenerálisként Bercsényi irányította.²³⁹ A fejedelem Károlyit egyúttal tábornaggyá is előreléptetett.²⁴⁰ Bercsényi figyelmeztette a fejedelmet, hogy a kinevezés miatt még káros rangviták lesznek. Az elsietett intézkedés korrigálásaként azt ajánlotta, hogy magyarázza úgy a Károlyinak még csak szóban megígért előléptetést, hogy „mivel perdistrictus levő magyar generálisságok aequiparálthatnak Feld-Marsalloknak (önálló lévén vezényletők), azért úgy értette Nagyságod: már Károlyi túl a Tiszán, Barkóczy Tisza – Dunaközön, Antal túl a Dunán, in suo districtus ki – ki Feld – Marschall.”²⁴¹ Bercsényi megnyilvánulásában a viták elkerülése mellett közrejátszhatott a féltékenység is. Könnyen lehet, hogy a fejedelemhez hasonlóan, Bercsényi is felfigyelt Károlyi teljesítményeire, előléptetése mégsem volt ínyére, mert az csökkentette a köztük lévő társadalmi különbséget.

Károlyi az erdélyi rossz hírek miatt a határszélek oltalmát Orosz Pálra bízta, ő maga pedig ismételten bevonult Erdélybe, ahol újabb sikereket ért el. Eredményességét Bercsényi is elismerte. Április 11-én azt írta Rákóczinak: „Károli Uram szerencsés bémenetele, – csak Isten tegye nyomóssá; elhiszem, nem kis confusiót okoz az erdélyi németnek.”²⁴² A hónap vége felé pedig: „Károli Uramnak szerencsés progressusiírt áldassék Istennek szent neve, mind jók ezek az békesség ösztönére.”²⁴³

A dunántúli és az erdélyi sikerek hatására ugyanis a császár hajlandó volt a fegyverszünet megkötésére. A fegyvernyugvás tartamára vonatkozó érvénnyel megállapodtak a csapatok tartózkodási helyéről, és a közvetítők bevonásával biztosokat jelöltek ki a még ősszel megkezdett béketárgyalások folytatására. A magyar bizottság vezetője Bercsényi lett.

²³⁸ MOL P 396, 23756. tekercs, № 42., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 126.

²³⁹ Bercsényi nem tartott igényt a kerületi főkapitányi címre. Fővezérként a kerületi főkapitányok és tábornagyok fölött állt, s valószínűleg nem akart velük „azonos polcra” kerülni. AR, III. k., 1874, 386-387., Mészáros, 2006, 48-53.

²⁴⁰ Mészáros, 2006, 34.

²⁴¹ AR, V. k., 127-128.

²⁴² AR, V. k., 1877, 89.

²⁴³ AR, V. k., 1877, 105.

A fegyvernagyváltás alatt a császári seregben újabb változás következett be. Herbevillet felmentették a főparancsnokság alól és seregét Rabutinnak adták át, akit utasítottak, hogy vezesse azt Szolnok felé, ahol egyesülnie kell az új főparancsnok, gróf Guido Starhemberg tábornagy seregével.²⁴⁴

A nagyszombati béketárgyalások megszakítását követően Rákóczi 1706. július 25-én folytatta a harcot. Károlyi a fejedelmi utasítás szerint átadta az erdélyi főkapitányságot Pekry Lőrincnek, s azt a feladatot kapta, hogy Bercsényivel együtt akadályozza Rabutin magyarországi előrenyomulását. A főgenerálisnak az volt a javaslata, hogy ő Szeged felől kerülne az Erdélyből kijönni készülő Rabutin elé, Károlyi pedig hátulról támadná meg: „ha ketten közre-vehetnők: bízhatnám hozzá, mert itt liniában nem sokat akarunk tenni, látom.”²⁴⁵ Augusztus közepén Bercsényi már el is hagyta a Vág mellékét, s kelet felé haladt, hogy egyesüljön Rákóczi és Károlyi hadával a Rabutin elleni nagy összecsapásra. Mivel azonban Bercsényi és Károlyi eltérően ítélték meg a császáriak várható útvonalát, más-más támadási irányt javasoltak Rákóczinak.²⁴⁶

Károlyi kezdetben nem sokat tudott ártani Rabutinnek, de augusztus 7-én Békéshez érkezve, az útjába kerülő rácokat szétszórta, illetve visszanyomta, s ezzel megakadályozta, hogy Nehem pétervárad és Löffelholz aradi parancsnokok Rabutinhez vigyék a rác katonaságot.

A császáriak szeptember 1-jén a Tiszán is átkeltek, de Károlyi akciói jelentősen késleltették őket, s neki köszönhető, hogy a Starhemberg vezette főereg és az erdélyi császári csapatok nem egyesültek a tervezett időpontban.

Szeptember 3-án Szolnok mellett, Szentgyörgynél Károlyi és Bercsényi serege egyesült, s így már kb. 12 ezer embert tett ki az a kuruc sereg, amely Rabutint kísérte. Mivel azonban csak egyharmada volt jól felfegyverkezve, támadásra nem gondolhattak. Viszont háborgatták a császáriakat, körülöttük és előttük pusztítván a vidéket,²⁴⁷ de támadásra se Bercsényi, se Károlyi hada nem volt képes.²⁴⁸ Bercsényi több tervet ajánlott Károlyinak, de egyikbe sem mert belekezdeni: „Nem tudom még egészen delibérálnom magammal: ha egészen innen maradjak-e rajta, vagy eleiben forduljak? Jár ott az elmém, hogy Verpeléd s a táján bé Sirok felé hagyjam el az hadnak egy részét, magam pedig forduljak, az felsőbb gyalogságot onnan az Erdőhátra

²⁴⁴ Asztalos, 2000, 204.

²⁴⁵ MOL P 396, 23757. tekercs, № 11-15., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 136.

²⁴⁶ AR, V. k., 1877, 223.

²⁴⁷ Szalay, VI. k., 1859, 361.

²⁴⁸ AR, V. k., 1877, 256.

fordítsam, mind azért, hogy ugyan csak arra fog igyekezni az ellenség már, és nem vissza.”²⁴⁹ Legnagyobb problémának az egymással való összeköttetés hiányát vélte. A főgenerálist bosszantotta az is, hogy Károlyi és hadai tőle eltérően értelmezik utasításait.²⁵⁰ Tétlenségét Károlyi portyázásai ellensúlyozták, amelyekről elismerően nyilatkozott: „másként sem írhattam volna többet az jól van-nál kegyelmed dispoziícióihoz.”²⁵¹

Rabutin átkelve a Tiszán, Tokajról Kassa felé indult. Szeptember 30-án blokád alá vette a várost, amelyet előzőleg Károlyi jól felkészített az ostromra. Károlyi Bolyárhoz szállott, szemmel tartani az ostromot, míg Bercsényi tornai főhadiszállásán vette szemügyre a felparancsolt mezei hadakat, akiket megpróbált ezredde szervezni. Panaszosan üzent Károlyinak, hogy ezek nem alkalmasak Kassa felmentésére, így bevárják a bányavárosok felől érkező Rákóczit. Három nap múlva Bercsényi mégis megváltoztatta véleményét és a támadás mellett döntött. Október 8-án Göncön találkozott a két tábornok, ahol mégis úgy határoztak, hogy be kell várni a képzett, s jól felfegyverzett gyaloghadat, amely a fejedelemmel fog jönni. Rákóczi október 11-én meg is érkezett, de akkor már nem volt kit megtámadni. Rabutin ugyanis az egyesült kuruc erők felvonulásának hírére megszakította Kassa ostromát és Szinánál ütött tábornokaira, amiért kicsúszott kezükből a császáriak bekerítésének lehetősége. Mivel a fejedelem egyebet nem tehetett, kiadta a szokásos parancsot, hogy csapatai mindent pusztítsanak el az ellenség előtt, és állandóan zaklassák azt.²⁵²

A két tábornok együttműködése nem volt felhőtlen. Bercsényi neheztelt Károlyira, amiért az azt a hírt rebesgette, hogy a főgenerális hada eloszlott, s revansként Károlyi szemére vetette dunántúli hadának szétesését. Bercsényi később megbánta kemény szavait, s kérte „ne keressük egymásban az vétket; még az Istent is kérjük, ne írja fogyatkozásinkot az porban,” a múlt pedig szolgáljon mindkettőjük számára tanulsággul.²⁵³

Rákóczi úgy gondolta, hogy Rabutin Sárosba, Szepesbe fog nyomulni, ezért híveinek egy részét Eperjes felé küldte annak a környéknek a pusztítására. Bercsényi három ezred gyalogot indított Csajághi vezérlete alatt a Tornyosnémeti felé indult császáriak után, Károlyi pedig Széplakon, Mikolaházán és Keresztúron át már október 15-én Tokajban volt, amelyet háromezred magával pusztított. Itt Rabutin rác-német hada megtámadta őket, mire Patak felé kényszerültek

²⁴⁹ MOL P 396, 23758. tekercs, № 17., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 157.

²⁵⁰ MOL P 96, 23758. tekercs, № 4-5., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 172-173.

²⁵¹ MOL P 396, 23758. tekercs, № 26., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 163.

²⁵² Kovács, 1988, 91.

²⁵³ MOL P 396, 23758. tekercs, № 10., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 196.

távozni. Október 22-én Károlyi Bercelnél átkelt a Tiszán, s a császáriak előtt járva dülta a vidéket egészen Debrecenig, de az ellenséget nem zaklatta és a szökésekkel szemben is tehetetlen volt.²⁵⁴ Ezért Rákóczi megdorgálta, amit Károlyi erősen zokon vett. Panaszára azonban Bercsényitől sem kapott vigaszt, aki november 16-i levelében a következőket írta: „maga kereste ki kegyelmed azon váloszt az Méltóságos Fejedelemtől maga írásával, s azzal is, hogy az Tiszántúl való földnek oltalmáruul való nem gondolást hánta kegyelmed írásába.” Ráadásul Bercsényi is szemére vetette, hogy „már itt lévén az Méltóságos Fejedelem, nem kérdezte, vagyis válasszának nem várta érkezését, hanem csak megh írta kegyelmed, ide s oda, azért s amazért siet kegyelmed. Túl által oszolván penigh, inkább mintsem kelvén az hada kegyelmednek, az Tiszán sem előzve, sem ódalazva nem késérte senki ednyehány napig az ellenséget, hanem csak azt vélte az Méltóságos Fejedelem szélllyel futva ájja ki ki, s nem oltalmazza az had az földet.”²⁵⁵ Bercsényi kritikája helytálló volt, jóllehet ő maga sem tudta mindig megakadályozni a kárhoztatott jelenségeket.

Rabutin elcsigázott csapatai november 28-án költöztek be az üres Debrecenbe, ahonnan 1707 januárjában egy részük Erdélybe vonult,²⁵⁶ mert Bécs félt, hogy Rákóczi kihasználja az alkalmat az őrizetlenül hagyott Erdély visszaszerzésére, ahol Pekry Lőrinc nem bizonyult jó főparancsnoknak.²⁵⁷ Ahelyett, hogy erősítette volna a kurucok pozícióit, hozzánemértésből vagy hanyagságból lehetőséghez juttatta a császáriakat. Rákóczi ennek ellenére meghirdette a marosvásárhelyi országgyűlést, amely 1707. április 5-én kimondta Erdély Habsburg – háztól való elszakadását és beiktatta Rákóczi Ferencet a fejedelmi tisztségbe. Az országgyűlés törvénybe iktatta a huszti végzést is: a magyar rendekkel való konföderációt.²⁵⁸ Marosvásárhelyről Rákóczi Ónodra ment, ahová az ország gondjainak megbeszélésére szintén országgyűlést hívott össze.²⁵⁹

Rákóczit Marosvásárhelyről Ónodra vezető útjában felkereste Péter cár követe, s felajánlotta neki ura megbízásából Ágost lengyel király megüresedett trónját. Rákóczi taktikázni kezdett, s elfogadta Péter cár szövetségi ajánlatát. Az orosz külpolitika irányítását Rákóczi a szláv nyelveket jól beszélő Bercsényire bízta, aki 1707. szeptember elején már küldöttséget vezetett Varsóba. Augusztus 28-án tudatta Károlyival is, hogy „az kegyelmednél tudva lévő nemzetséghes munkánknak kívánt gyümölcséhez való közelítése személyem szerint okvetlenül való bémenetelemet kívánván Lengyel országba, oda szintén indulok; az holott ugyan két vagy három hétnél tovább való késésemet nem remélhetvén, vagyok is olly bizodalomban, Isten segedelmével

²⁵⁴ Márki, I. k., 1907, 570.

²⁵⁵ MOL P 398, № 6549, 30-31.

²⁵⁶ Cserei, 1983, 380.

²⁵⁷ R. Várkonyi, II. k., 1986, 912.

²⁵⁸ Köpeczi – R. Várkonyi, 1976, 269-270.

²⁵⁹ Rákóczi Tükör, II. k., 2004, 300.

azon üdő alatt által eshetem az dolgokon.”²⁶⁰ A varsói szerződést I. Péter cárral szeptember 17-én Bercsényi írta alá, Rákóczi pedig október 10-én ratifikálta.²⁶¹

Károlyi még az országgyűlés befejezése előtt távozott a körömi mezőről, mert a temesvári pasa segítséget ígért neki, ha támadást indít Arad ellen. Károlyi régi vágya volt Arad megszerzése, ezért örömmel fogadta a pasa ajánlatát, aki azt is megígérte, hogy nem látja el utánpótlással a császáriakat. Rákóczi megadta az engedélyt az ostromra, s Károlyi rövid időn belül porrá égette Arad külvárosát, de a vár megvívásához nem állt rendelkezéséhez kellő felszerelés. Mire erről gondoskodhatott volna, a Vág mentén kialakult súlyos helyzet miatt Rákóczi magához hívatta.²⁶² Károlyi július 26-án indult el Munkácsra, ahol augusztus 3-án találkozott a fejedelemmel.

Közben az ekkor Dunántúlon harcoló Rabutin parancsot kapott a Haditanácstól Erdély visszafoglalására. A tábornok 1707 augusztusában el is indult,²⁶³ s kb. 7000 fős seregével akadálytalanul áthaladva a Dunántúlon, szeptember 6-án a Duna–Tisza közén egyesült a rácokkal. Innen három nap alatt, anélkül, hogy a legkisebb ellenállásba ütközött volna, Szegedre érkezett. Rákóczi előbb úgy határozott, hogy Károlyi állomásozzon Cegléd és Szolnok táján, s legfeljebb 2000 embere legyen a császáriak nyomában. Néhány nap múlva azonban a Pekrytől kapott hírek nyomán mégis Erdélybe küldte,²⁶⁴ ahová október elején érkezett meg. Károlyi szerint Pekry és környezete bizalmatlanul fogadták, amire Bercsényi így válaszolt: „nevethetem panaszát kegyelmednek, hogy nem kell Erdélyben az magyarországi had: holott kívánva kívánták; elhiszem bizony, hogy kívánták, azért, hogy az németet bé ne bocsássák, de nem azért, hogy bent maradjon.” Bercsényi véleménye ezúttal is találó és szellemes volt, mint ahogyan a levél utóirata is. Ebben a főgenerális megköszönte Károlyinak a hadakozásban való jártasságára vonatkozó elismerését, de egy oldalvágással Károlyi thökölyánus kapcsolataira is utalást tett: „Azt írja kegyelmed: éntőlem tanulta kegyelmed az mit tud. Köszönöm, mi Lucilli, recognitionem magisterii, de hogy mindent csak tőlem tanúlt volna kegyelmed: bánná ezt – Pikó Döme!”²⁶⁵

A fejedelem utasítása szerint Pekrynek és Károlyinak egymást segítve kellett volna megakadályozni Rabutin erdélyi bevonulását, de mivel a két fővezér nem működött együtt, Károlyi nem mert ütközetbe bocsátkozni, csak zaklatta, csipkedte a császáriakat. Erről kesergő

²⁶⁰ MOL P 389, № 6561, 59-60.

²⁶¹ Köpeczi, 1976, 51.

²⁶² MOL P 398, № 6555, 41-42.

²⁶³ MOL G 24, II.6, 68. doboz, № 262.

²⁶⁴ MOL P 398, № 6560, 57-58.

²⁶⁵ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 216-218.

levelére Bercsényi megértően válaszolt: „Régen tudom azt én már, hogy mi nem hadakozunk, hanem csak vontatjuk a háborút.”²⁶⁶ Ilyen körülmények között Rabutin november végére megszerezte Erdélyt, a kurucok pedig a Magyarországgal határos részekre szorultak vissza. Rákóczi leváltotta Pekryt, s ismételten Károlyit nevezte ki erdélyi főparancsnoknak, azzal a megbízatással, hogy gyűjtsön hadat a környéken, és kísérelje meg kiszorítani a császáriakat Erdélyből. Bár Károlynak sikerült elfoglalnia Abrudbányát, Fehérvárt és Szászvárost, sőt csatát is nyert Mezőmadarasnál, nem tudta megtartani hódításait. Katonái elszökdöstek, a megmaradtakat az éhség és a betegség kínozza.²⁶⁷ Ezt látva Károlyi, Abrudbánya kivételével, kivonta csapatait a megszerzett területekről.²⁶⁸

Diplomáciai megbízatása miatt Bercsényi ekkor nem tartózkodott Magyarországon, de 1708 elején több nézeteltérés is terhelte a Károlyival való kapcsolatát mind katonai, mind gazdasági kérdésekben. A szabadságharc idején a kereskedelem egyik formája a szarvasmarhakivitel volt, amelyet 1705-től Bercsényi irányított és szervezett. Az exportra kerülő szarvasmarha nagy részét adóban szedték össze. A kiviteli engedélyeket a területileg illetékes tábornokoknak adták ki, ami jelentős bevételi forrást jelentett számukra. Annál is inkább, mert a tisztikar tagjai közül sokan foglalkoztak maguk is marhakereskedelemmel, elsősorban úgy, hogy kereskedőkkel társulva, csendestársként, tőkéjük befektetésével, illetve tisztségük felhasználásával működtek közre.²⁶⁹ Bercsényi valószínűleg Károlyi ezen tevékenységére utal, amikor annak február 20-i levelére válaszolva fájjalta, hogy „mi illeti a czimborát, azon terminust kegyelmed leveléből vettem fel, melyet Kassárúl írott levelemre válaszul tett, azon írásomba tettem vala emlékezetet, vennénk edgyütt valami marhát, (de) azt írja kegyelmed, sem én velem, sem mással nem fogh czimborálni, most is extal nálam levele kegyelmednek.” Bercsényi szerint Károlyi haragja félreértésen alapult.²⁷⁰ Az esetet a főgenerális Rákóczihoz írt leveléből rekonstruálhatjuk. Eszerint Bercsényi azért adta oda Károlyi marháit Keczer Sándornak, mert a tábornok adója volt a hadbiztosnak. „Volt volna úgy tudtomra az dolga Károlyi Uramnak, belészóllaltam volna; de így semmit sem tudtam egyebet benne, hanem hogy Károlyi Uram adós, és egy része arra mégyen, s kérték ab utrinque: szabadítsam fel az pénzt; felszabadítottam: adják ki kinek-kinek az övét, azután gyütt hozzám az papja.”²⁷¹ – írta Bercsényi március 24-én. Március 30-án pedig magának Károlynak fejtette ki véleményét: „Az kegyelmed illetlen s boszankodássából írott levelét fenyegetéssétül

²⁶⁶ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 214.

²⁶⁷ MOL G 24, II.6, 68. doboz, № 284.

²⁶⁸ Kovács, 1988, 96-97.

²⁶⁹ Bánkúti, 1991, 185.

²⁷⁰ MOL P 398, № 6566, 68-69.

²⁷¹ AR, V. k., 1877, 581.

való féltemben sem válaszolnom, sem mentenem maghamot nem tudom, azért vissza külttem párba kegyelmednek, és várom cum recollectióra magyarázattyát. Pirongatódhását kegyelmednek személyembe sem veszem fell, nem hogy rendem s hivatalom fel venni? Tudni akarom okát, mit akar kegyelmed azzal, hogy hitemet, esküvéssemet, szövetségheket s igazságtalansághomat illy injuriose hánytorgattya és annak is alá veti? Micsoda értelme vagyon fegyverre hányásának, mert engemet is eösztönöz emberséghe, hitem becs(ület)e, s hivatalom becsületi, hogy kegyelmének azokat gázolni sem országgh, sem világh előtt ne engedgyem, az mint hogy el sem halgatom.”²⁷²

Rákóczi maga is értetlenül állt Károlyi kiborulása előtt, s arról biztosította tábornokát, hogy ő semmi ellenszenvet nem tapasztalt iránta Bercsényi részéről. Károlyi megbánta elhamarkodott kijelentéseit, s ezt Bercsényivel is közölte, aki azonban csak június 1-jén válaszolt, arra hivatkozva, hogy remélte személyes találkozásukat, ahol majd tisztázhatják az esetet. De erre nem került sor, ezért azt írta Károlyinak, „igenis nem recollectione írtam vala aziránt kegyelmednek, hanem is más okból, hanem az, kit az kegyelmednek akkori írása okozot, amellyet annyival is nehezebben lehetet értenem, az mennyivel váratlanságban s reménytelenségben kellet olvasnom, s kívált kegyelmedtől az kinek eddigh, úgy hittem méltó panassza ellenem nem lehetet, s contemplálásomat sem vártam barátságomtól, s azért kívántam s vártam magyarázattyát kegyelmed írásának, hogy értve jól elméit, ösmerhessem abbul barátságát is kegyelmednek.” Károlyi szerint ezúttal Bercsényi értette félre levelét.²⁷³ További levelélváltásukból is kitűnik a bizalmatlankodás. Bercsényi június 18-ai levelében például a következőket írta: „látom, én rólam nem úgy gondolkozik, az mint gondoltam, hogy ismér kegyelmed, mert nincs egyéb okom kegyelmed ellen, mint az kit írása okozot vala, s ne is gondollya kegyelmed, hogy vagy előb vagy tovább terjedgyen, mert én bizony akkor hivalkodom, az mikor fáj.”²⁷⁴

A marhakereskedelem miatt a későbbiekben is összetűzött a két tábornok. Rákóczi 1708. november 2-i levele szerint Bercsényi vehette „Károlyi uram tudósítását is az marhák iránt, ... s abbúl általláthatta, hogy a magyarországi marhabéli adósságot az erdélyi ökrökkel kellet complanálni, melyeknek árában az adott ötszáz vég posztón kívül még jutna az erdélyi hadaknak százhetven, ... mellyekről Kegyelmed adja ki az assignatiót az Károlyi uram a végre küldendő emberének.”²⁷⁵ Ám a kívánatos együttműködés ezúttal is elmaradt, amire a fejedelem november 19-i levele is utal: „annyival inkább kívánnék punctatim hosszas választ adni levelére, az

²⁷² MOL P 398, № 6569, 82.

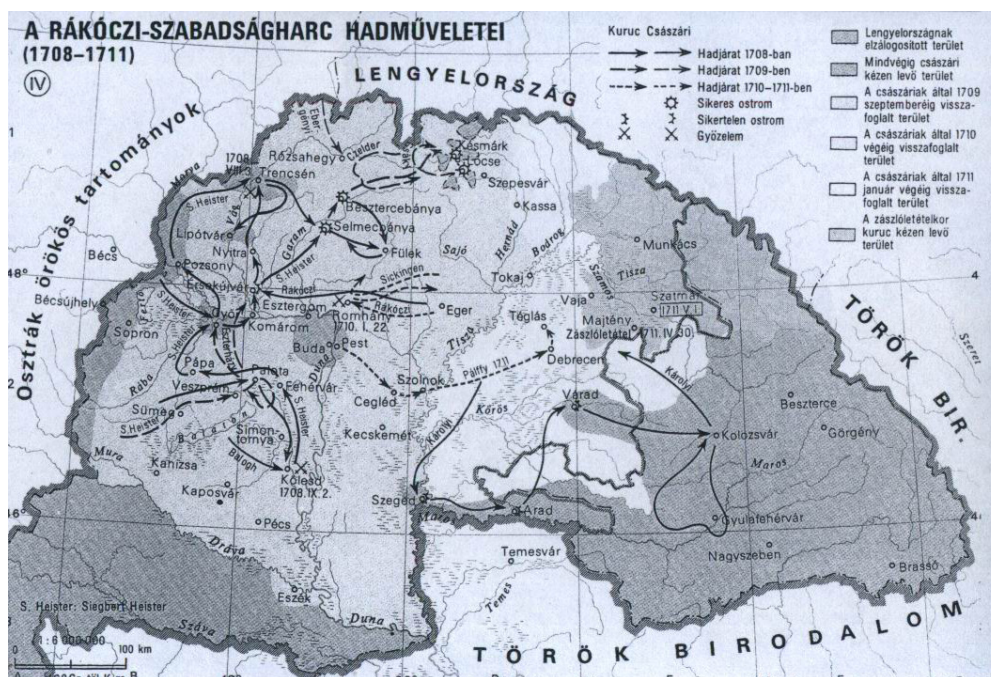
²⁷³ MOL P 398, № 6574, 95-96.

²⁷⁴ MOL P 398, № 6577, 101.

²⁷⁵ AR, II. k., 1873, 365.

ennyiben abból értem méltó indulatját Kegyelmednek azon computus miatt, az melyet az marhák iránt Kegyelmednek Károlyi küldött; és meg kell vallanom, hogy ha mindenen úgy vólnának, az mint Kegyelmed véli: azon netalántán rendetlen stilizált írásából még irántam is lehetne Kegyelmednek balítéleti, – amint talán van is, amennyiben ítélnék egymás gondolatjából.”²⁷⁶

Az 1708-as esztendő fordulópontot jelentett a szabadságharc történetében. Augusztus 3-án a kurucok olyan súlyos vereséget szenvedtek Trencsénél, amelyet többé nem tudtak kiheverni.²⁷⁷ A franciák már leírták a kuruc csapatokat, lassan a segélyek is elapadtak és kiterbélyesedett az országot sújtó gazdasági és katonai válság. Trencsénél nem csak egy „szép hadsereg” semmisült meg, hanem a remény is egy hasonló kiállítására. Hiányoztak hozzá az anyagi erőforrások, de hiányzott a társadalom támogatása és a hit is.²⁷⁸

10. térkép: Történelmi Világlasz, 2001, 121.

²⁷⁶ AR, II. k., 1873, 369.

²⁷⁷ MOL G 24, II.6, 70. doboz, № 402.

²⁷⁸ Kovács, 2008, 59.

1708 nyarán Erdély is elveszett, ami a kortárs Cserei Mihály szerint Károlyi számlájára írható.²⁷⁹ Valójában Károlyi volt az egyetlen kuruc főtsz, aki eredményesen működött Erdélyben. Feltételek híján azonban fel kellett adni állásait. A fejedelmi tanács a több ezer főnyi erdélyi hadsereggel együtt elmenekült a területről.

Rákóczi tisztaban volt a trencsényi csata következményeivel, de nem adta fel a küzdelmet. Már augusztus 4-én tanácskozott Bercsényivel és az összeverődött tisztekkel, s elrendelte a vármegyékben a személyes felkelést. Ugyanakkor utasította Esterházy Antalt, hogy dunántúli hadaival törjön be Ausztriába, hogy a császári főereget Bécsbe kényszerítsék. Augusztus közepén Heister Kistapolcsány alól vissza is fordult Bécs védelmére.²⁸⁰ Rákóczi erre azt a parancsot adta Károlynak, hogy ha Heister a Felvidék szíve, Kassa felé tart, néhány ezredet küldjön a védelmére. Bercsényire ugyanakkor a Garam mellékét és a bányavárosok védelmét bízta.²⁸¹ Ő maga személyes jelenlétével akarta bátorítani az erdélyi népet. Tervét azonban módosították a császári hadműveletek.

Szeptember végén Heister végül Érsekújvár sikertelen ostroma után a bányavárosok felé indult. Bercsényinek a császári támadás feltartóztatására nem volt használható serege, így különösebb ellenállás nélkül október végére a Garam menti bányavárosok is elvesztek Rákóczi számára.²⁸²

A hadak és a haza ügyének megoldására Rákóczi november 28-án országgyűlést hívott össze Sárospatakra. Itt a fejedelem törvényben biztosította, hogy a haza szabadságának kivívása után biztosítja a jobbágynak számára a személyes szabadságot. Rákóczi december 4-i, nagy beszédének hatására a rendek a harc folytatása mellett határoztak. Az elkésett intézkedés azonban már nem tudta többé fellelkesíteni a sok nélkülözésbe, szenvedésbe belefáradt, elfásult parasztságot.²⁸³

Az 1709. év katonai eseményei a sárospataki gyűlés után sem voltak vigasztalók. Márki Sándor szerint a szabadságharc Trencsén után önvédelmi háborúvá zsugorodott, támadó hadjáratra már képtelenek voltak. A hadsereg bomlófélben, a gazdasági erőforrások kimerültek. 1709 elejétől pestisjárvány is pusztított az országban. Rákóczi egyre reményvesztettebb volt, segítséget tábornokaitól várt. Szeptember 29-én két napig tanácskozott Károlyival a várak és az ország állapotáról. Bercsényi ekkor még, tőlük eltérően, nem vélte annyira katasztrofálisnak a

²⁷⁹ Cserei Mihály szerint Károlyi nagy gyalázzal hat hétig tekergett a német hadsereg előtt, majd Erdélyből kiszaladt Magyarországra. Cserei, 1983, 403.

²⁸⁰ Heckenast, I. k., 1985, 391.

²⁸¹ Asztalos, 2000, 335-336.

²⁸² Asztalos, 2000, 339.

²⁸³ Beniczky, 2005, 185-192.

helyzetet.²⁸⁴ A bel- és a külpolitika rosszabbodása miatt azonban elengedhetetlen volt, hogy határozott intézkedésbe kezdjenek. Rákóczi november 14-én ismételt tanácskozásra Varannóra hívatta Bercsényit és Károlyit. Megállapodtak, hogy egyetlen szilárd pontja van a hadvezetésnek, Érsekújvár védelme. Csak akkor van lehetőségük folytatni a harcot, ha a császári vonalat egy érzékeny ponton, a még kuruc kézen lévő Érsekújvárnál áttörik, s ezzel teret nyernek.²⁸⁵

Heister tervszerűen haladt előre a Felvidéken. Nyitra után Trencsén megye is labanc kézre került és a császáriak lassan Érsekújvár, Zólyom, Liptószentmiklós vonaláig nyomultak előre.²⁸⁶ Bercsényi a Felvidéken visszamaradt seregrészeknél maradt. Rákóczi 1710. január 7-én vett búcsút tőle, maga pedig Károlyival és kis hadával elindult, hogy végrehajtsa a tervezett áttörést.

A kurucok és a Sickingen tábornok vezette császáriak január 22-én Romhány mellett csaptak össze. Egyik fél sem ment határozott csatateranggal, mivel egyikük sem akart még megütközni. Rákóczi csak Vadkertnél, tehát 10 kilométerrel távolabb várt ütközetet, Sickingen viszont abban a hitben volt, hogy nem Rákóczi, hanem Károlyi kis létszámú serege tart felé és úgy vélte, hogy azt a rendelkezésére álló erővel meg tudja semmisíteni. A kurucok létszáma nyolcszorosan múlta felül az ellenség létszámát.²⁸⁷ Kezdetben komoly veszteséget is okoztak a császáriaknak, de fosztogatásba kezdtek, mielőtt a győzelmet kivívták volna. A csatát mind a két fél győzelemnek könyvelte el.²⁸⁸ A csatában egyedül Károlyi hadteste működött eredményesen. Bár a küzdelemben nem vett részt, de a Vadkert irányába menekülő ellenség rác-német katonákból álló jobb szárnyának és a derékhadnak az útját elvágta, vezérüket foglyul ejtette.²⁸⁹

Károlyi és Rákóczi a romhányi csatát követően bizalmasabb viszonyba kerültek. A fejedelem elégedett volt tábornagyával, az Emlékiratokban így írt róla: „Károlyi eddig még egyetlen teljes hadjáratot sem küzdött végig parancsnokságom alatt. Csak most ismertem meg igazán tehetségét, és ő is a maga részéről csak most csatlakozott hozzám bizalommal.” Elismerően nyilatkozott személyével kapcsolatban is: „Olyan szellemnek, mint Károlyi, nem sok lecke kellett. Természetében minden adottság megvolt arra, hogy jó hadvezérré váljék: kitűnő katonai szemmértékkel rendelkezett, szilárd, tevékeny, fáradhatatlan, az eszközök és erőforrások

²⁸⁴ Márki, III. k., 1910, 56.

²⁸⁵ Markó, 2003, 260.

²⁸⁶ Asztalos, 2000, 342.

²⁸⁷ Rákóczi serege 12 000 emberből állt, ebből körülbelül 3000 volt lengyel, litván és tatár lovas, s 500 svéd vértés és dragonyos. Johann Sickingen gróf császári altábornagynak mindössze 1000 vértése és 500 labanc huszára volt. Asztalos, 2000, 350.

²⁸⁸ Markó, 2003, 291.

²⁸⁹ Kovács, 1988, 98.

keresésében találékony, szorgalmas, mindig vidám és nyájas ember volt, kitűnően értett alárendeltjei kiválasztásához, a nagy lakomák és a puhaság ellensége.”²⁹⁰

Bercsényi nem vett részt ebben a hadjáratban, holott Rákóczi eddig minden nagyobb harci cselekményt vele együtt vitt végbe. Markó szerint az összhang a fejedelem és helytartója között sohasem volt zavartalan. Bercsényi erőszakos természete a fejedelem számára nem volt rokonszenves.²⁹¹ A kuruc tábornokok sem szerették, ha Bercsényi vezette az ütközetet, mert hadvezéri tehetségét nem sokra becsülték. Rákóczi 1709 óta, hacsak lehetett, távol tartotta magától és hatáskörét a hadak vezetésében lassan Károlyira ruházta át.²⁹² Bercsényinek Rákóczihoz való viszonya hidegebbé vált és megromlott egészségi állapota²⁹³ is szükségessé tette a harctéren való háttérbeszorítását.²⁹⁴

A fejedelem 1710 után főleg diplomáciai megbízatásokkal látta el főgenerálisát. Ennek igazi okáról az Emlékiratok árulkodik: „Bercsényit még Szerencsről elküldtem, hogy előkészületeket tegyen lengyelországi utazására, ahová azzal az ürüggyel akartam elküldeni, hogy Dolgorukij herceggel, a cárteljhatalmú megbízottjával tárgyaljon. De küldetésem igazi oka az volt, hogy olyasfajta háborún gondolkodtam, amelyben Bercsényi nagyon terhemre lett volna szellemének zavarosságával, gyakori ideges fejfájásával és sok más gyengélkedésével, amelyek képtelenné tették nagy fáradozások elviselésére.”²⁹⁵ – írta Rákóczi.

Rákóczi a romhányi csata után Cegléd vidékén szedte rendbe csapatait. A Felvidéken nem akart többet elérni, mint halogató harcokban feltartóztatni Heistert. Komoly akciót két másik irányban akart elindítani. Fel akarta szabadítani Érsekújvárt az újabb ostromzár alól, valamint Tass és Szalkszentmárton környékéről még egyszer át akart törni a Dunántúlra. A fejedelem már csak Károlyit avatta be terveibe, akinek további tevékenysége megerősítette benne, hogy Károlyi kitűnő szervezőképességével, tárgyilagos és megfontolt döntéseivel nagy nyereség a szabadságharc számára. Érsekújvár kiürült raktárainak megtöltésére kidolgozott terve elnyerte a fejedelem tetszését. A jászberényi templomba begyűjtött élelmiszert Károlyi március végén erőltetett menetben, a Garam és a Nyitra áradása ellenére, kijátszva az ellenséget, szerencsésen eljuttatta Érsekújvárra. A helyőrség április végéig maradt a várban, segítve a parancsoksággal megbízott Esterházy Antalt. A császáriak augusztus végén azonban hozzákezdtek a június óta

²⁹⁰ Emlékiratok, 1979, 222.

²⁹¹ Markó, 2003, 269.

²⁹² AR, III. oszt., I. k., 418.

²⁹³ Lágýéksérve volt és gyakori fejfájás kínoztá. Bánkúti, 1991, 32.

²⁹⁴ Bercsényi rendkívüli mértékben félt az országban tomboló pestistől is. Emlékiratok, 1979, 226.

²⁹⁵ Emlékiratok, 1979, 231.

blokád alatt tartott vár ostromához, s 1710. szeptember 24-én a hadianyag- és élelmiszerkészlet nélküli, kis létszámú védőrség megadta magát.²⁹⁶

Két nappal később a Haditanács új főparancsnokot nevezett ki Heister helyébe a magyarországi csapatok élére, Pálffy János²⁹⁷ horvát bán személyében. Erélyes vezetése alatt a császáriak fokozatosan felszámolták a kurucok hódításait. Év végére már csak Kassa és Munkács maradt a kezükön, miközben Károlyi távollétében Rabutin utóda, Steinville lovasai is kicsaptak Erdélyből, rémületet keltve Szatmár és Nagyvárad vidékén. A nép megnyugtatóására Rákóczi visszarendelte Károlyit Vác mellől.

²⁹⁶ Kovács, 1988, 98-101.

²⁹⁷ Heckenast, 2005, 323.

IV. Bercsényi és Károlyi politikai szerepvállalásának szinterei

IV.1. Az első béketárgyalások

II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc ügyét külföldi segítséggel akarta sikerre vinni. Két programot – egy maximálist és egy minimálist – dolgozott ki ennek érdekében. Maximális programja a Habsburgok trónfosztását, új király választását és Rákóczi erdélyi fejedelemségét jelentette. Minimális programja a Habsburgok magyar királyságát elismerve az ország sérelmeinek orvoslását és Rákóczi erdélyi fejedelemségének elismerését tűzte célul.²⁹⁸

A XVIII. század első évtizedeiben az európai politikai és katonai helyzetet a spanyol örökösödési háború határozta meg. A magyar szabadságharc külpolitikai kapcsolatának alapját a francia összeköttetés adta, és ehhez kapcsolódott a bajor választófejedelemnek magyar trónra való meghívása. A kurucok felvidéki és dunántúli hadjáratának legfontosabb célja a francia-bajor seregekkel való egyesülés volt. Az egyesülés lehetősége azonban hamar szertefoszlott, mivel 1704. augusztus 13-án Höchstädtnél az angol-osztrák seregek megsemmisítő vereséget mértek a francia-bajor csapatokra. A vereség után a bajor-francia hadak kénytelenek voltak visszahátrálni a Rajna felé, s így a harc az osztrák örökös tartományok közeléből elterelődött. A további hadiesemények Németalföldön, Itáliában és Spanyolországban kötötték le XIV. Lajos seregeit.²⁹⁹ Höchstädtnél elmúlt a francia katonai fölény korszaka, ezután a magyar függetlenségi harcot már csak kompromisszummal lehetett befejezni. A megváltozott helyzetet Rákóczi is megértette, ezért hajlott a békére, de nem feltételek nélkül.

A megbékélési szándék először a császári oldalon jelentkezett. A kurucok sikeres felvidéki hadjárata rádöbentette a császárt, hogy elkésett a felkelés elfojtásával. A lázadókval való kapcsolat felvételére I. Lipót 1704. január 2-án békebiztossá nevezte ki Széchényi Pál kalocsai érseket,³⁰⁰ aki Bercsényivel vette fel a kapcsolatot, mert őt tartotta a szabadságharc valódi vezetőjének.³⁰¹ Január 5-én Visa János kalocsai prépostot küldte hozzá, hogy küldjön hozzá egy alkalmas, „józan és ügyes” személyt, akivel megbeszélheti a tervezett találkozó helyét és időpontját.³⁰² Bercsényi választása Károlyira esett, aki január végén kereste fel az érseket sümegi

²⁹⁸ Köpeczi, 2002, 11.

²⁹⁹ Markó, 2003, 29.

³⁰⁰ Heckenast, 2005, 268.

³⁰¹ Bécs szerint Rákóczi csak báb volt Bercsényi kezében. Markó, 1935, 117.

³⁰² Horváth, VI. k., 1872, 326.

székhelyén. Egyrészt biztosította Széchényit, hogy Rákóczi és pártja nem idegen a békétől,³⁰³ másrészt Sümegről Lébényszentmiklóstra kísérte az érseket, ahol Bercsényi már várta őket.

A Lébényszentmiklóson január 27-28-án lezajlott tárgyaláson a résztvevők megpróbálták előkészíteni a leendő békeértekezletet. Bercsényiek ismertették a felkelés kirobbanásának okait, s kijelentették, hogy mivel nem bíznak a császári ígéretek megtartásában, csak közvetítők jelenlétében hajlandóak tárgyalni. Az értekezleten azt is kiemelték, hogy ők Rákóczi nélkül semmire sem kötelezhetik magukat.³⁰⁴ Széchényi érsek a közvetítők ügyében levélben fordult úgy I. Lipóthoz, mint II. Rákóczi Ferenchez.³⁰⁵ Lipót császár válaszában fiát, József herceget ajánlotta mediátornak, míg Rákóczi a svéd és a porosz királyt, valamint Lengyelországot és Velencét. Mivel egyik fél sem volt hajlandó engedni álláspontjából, a tárgyalás eredménytelenül ért véget.³⁰⁶

Ennek ellenére a kuruc vezetést folyamatosan foglalkoztatta a megbékélés lehetősége. Különösen Bercsényi tárgyalt erről sokat a fejedelemmel – ahogy Thaly Kálmán írta monográfiájában: „ő a maga részéről a béküléstől nem idegenkedik”³⁰⁷ – és a megbékélés ügyében országgyűlés összehívására is javaslatot tett. Rákóczi azonban ekkor még nem tartotta aktuálisnak annak összehívását.³⁰⁸

Károlyi Bercsényivel ellentétben szkeptikus volt a tárgyalás ügyében. Az Önéletírásában leírtak alapján nem hitt a császár békülési szándékában: „magam continuáltam utamat az tractára, holott dolgok folyván, látatott az császár békességre hajolni, de semmire sem lépni; töltöttünk el ezen holnapot ugyan Lében-Szentmiklóson.”³⁰⁹ Károlyi Bercsényit a tárgyalással kapcsolatban hiszekenységgel vádolta, s nem is alaptalanul. A későbbi események bebizonyították, hogy Rákóczi és Károlyi Bercsényinél realisabban ítélték meg a helyzetet, mivel a császáriak abban sem értettek egyet, hogy érdemes-e egyezkedni Rákóczi küldötteivel. A katonai lobbí nem akarta, hogy tárgyalás döntse el a felkelés kimenetelét.

A harc további folytatása a kurucoknak kedvezett, mert a császáriak nem tudtak megfelelő haderőt vezényelni ellenük a spanyol örökösödési háború miatt. Bécs szövetségesei – különösen Anglia – finansziális, vallási és katonai szempontok miatt a magyar „ügy” mihamarabbi

³⁰³ Kovács, 1988, 48-49.

³⁰⁴ Asztalos, 1934, 149.

³⁰⁵ MOL G 15, RszL., I.1. Caps. B .Fasc. 26., Bánkúti, 1976, 62.

³⁰⁶ Szalay, VI. k., 1859, 127-130.

³⁰⁷ Thaly, III. k., 1892, 112.

³⁰⁸ Szalay, VI. k., 1859, 134.

³⁰⁹ Önéletírás, I. k., 1865, 75., Rákóczi Tükör, I. k., 2004, 102.

befejezését sürgették. Ennek érdekében az angol és a holland kormány felajánlotta Bécsnek közvetítését a béketárgyaláson.³¹⁰

A Németalföldi Egyesült Tartományok néven szereplő Hollandia Bécsbe delegált követe Jan Jacob Hamel-Bruyninx március 9-én, a hivatalos tárgyalás előtt felkereste Bercsényit semptei főhadiszállásán, ahol megpróbálta őt elvonni a fejedelemtől.³¹¹ A megbeszélésen Bercsényi átadta a holland követnek a *Recrudescunt* kezdetű kiáltvány első példányát, amely nagyon megragadta Bruyninxnek, majd George Stepneynek, a bécsi angol követnek a figyelmét, sőt rokonszenvüket is elnyerte.³¹² A mediátorok és Bercsényi találkozása bizalmatlanságot keltett a kurucokban és a főgenerálist is kínos helyzetbe hozta. A fejedelem maga is gyanakodott Hamel-Bruyninxre, hogy Bercsényivel külön akar egyezkedni, de maximálisan megbízott generálisában, amiért többen szemrehányást is tettek neki, hogy vakon követi Bercsényi tanácsait.³¹³ Többek között Károlyi is megvádolta Bercsényit, hogy külön, önzőleg akar egyezkedni az udvarral.³¹⁴ A főgenerális, hogy tisztázza magát a vádak alól, azt kérte a közvetítőktől, hogy a közeljövőben ne őt, hanem Rákóczit keressék.

Az első érdemi tárgyalásra március 18-án Gyöngyösön került sor, többek között Rákóczi, Bercsényi, Széchényi érsek és a két mediátor részvételével. Széchényi tárgyalási alapul, a császári felhatalmazásnak megfelelően, az ország szabadságának helyreállítását jelölte meg, míg Rákócziék a legsürgősebben orvosolandó sérelmeket 25 pontban foglalták össze (gyöngyösi 25 pont).³¹⁵ A várt vita, az érdemi tanácskozás azonban elmaradt. A nyugati küldöttek, bár kormányaiktól széles körű felhatalmazást kaptak, alapvető dolgokban nem tudtak megegyezni a kurucokkal. Rákóczi azt kívánta, hogy velük ne mint alattvalókkal, hanem mint szabadon rendelkező nemzettel tárgyaljanak és császári garanciát kért.³¹⁶ Rákóczinak Bercsényivel együtt – akire később leghívebb barátjaként, titkai egyedüli ismerőjeként emlékezett – az volt a célja, hogy külföldiek által garantált békét érjen el.³¹⁷ A tárgyalás végül 29-én kudarcba fulladt.

³¹⁰ A bécsi udvar legfőbb hitelezője, az Oppenheimer-bankház a cégtulajdonos halálakor, 1703-ban összeomlott. Áthidaló megoldásként angol és holland bankházak nyújtottak kölcsönt I. Lipótnak. A tetemes kölcsön fejében a császár a magyarországi és erdélyi ércbányákat adta zálogba, de ezek a kurucok kezén lévén, hozzáférhetetlenek voltak.

³¹¹ Holland és angol jelentések a béketárgyalásokról (1704-1706). Rákóczi Tükör, II. k., 7.

³¹² Misóczki, 2004. In: www.tortenelem.ektf.hu

³¹³ Emlékiratok, 1979, 70.

³¹⁴ Horváth, VI. k., 1872, 335.

³¹⁵ Rákócziék 25 pontos követelésében első helyen Anglia, Hollandia, Svéd- és Lengyelország kezessége állt. A többi követelés katonapolitikai, államjogi és gazdasági jellegű volt, illetve a vallásszabadság témaköréhez kapcsolódott.

³¹⁶ Misóczki, 2004. In: www.tortenelem.ektf.hu, Bartal, Rubicon, 2004/1, 23.

³¹⁷ Emlékiratok, 1979, 74.

Károlyi az első gyöngyösi értekezlet idején – a lébényszentmiklósi tapasztalatok alapján – nem tartotta időszerűnek a megegyezést. Szerinte az értekezlet elvonta a vezetőket a hadi ügyektől és nem vették észre az ellenség megerősödését. Bercsényi a legkritikusabb időben, a császári ellentámadás idején hagyta magára a Dunántúlon. Károlyi a dunántúli kudarcot annak tulajdonította, hogy nem kapott katonai segítséget, mert Rákóczi és Bercsényi bíztak a fegyverszünet megkötésében.³¹⁸

A megegyezés lehetőségét Gyöngyösön sem a császáriak, sem a kurucok nem vetették el. A hamarosan bekövetkezett események ismételten szükségessé tették a tárgyalások felújítását. 1704. július 8-án ugyanis a gyulafehérvári országgyűlés Rákóczit Erdély fejedelmévé választotta, a császáriak pedig augusztus 13-án a második höchstädti csatában elsőprő győzelmet arattak a francia – bajor seregek felett. Az újabb békeértekezlet augusztus 20-án szintén Gyöngyösön vette kezdetét.

A felek álláspontja nagyon eltérő volt. A császáriak az európai államok rokonszenvének elnyerése mellett voltaképpen csak időt akartak nyerni, míg Rákócziék a sérelmek orvoslása, a rendi jogok garanciával való biztosítása érdekében akartak tárgyalni. Rákóczi „előre tudta, hogy mint minden győzelem után, a bécsi udvar az eddiginél is jobban fog akadékoskodni,” de elhatározta, hogy fenntartja az első gyöngyösi értekezleten megfogalmazott követeléseit, sőt azt kiegészítette a gyöngyösi resolúcióval („gyöngyösi válasszal”).³¹⁹ A császári delegációt vezető Széchényi Pál, aki őszintén kívánta a békekötést, egy három hónapig tartó fegyverszünetre vonatkozó javaslatot tett le az asztalra, amelyet a kurucok a számukra kedvezőtlen körülmények ellenére sem fogadtak el fenntartás nélkül. A fegyverszünetet csak másfél hónapra (szeptember 12 – október 31.) kötötték meg. A fegyverszünet békebiztosa Bercsényi és az ő javaslatára Károlyi lett, akit később az erdélyi Mikes Mihály váltott fel hivatalában.³²⁰

Bercsényi, mint a fejedelem megbízott tárgyalója most már nem bízott a tárgyalás sikerében. Augusztus 28-án, a tárgyalás elején úgy vélte, ha a békealku nem sikerül, Gyöngyös helyett Ólmoshoz kell mennie, vagyis ólomgolyókkal lövöldözni az ellenségre.³²¹ Bercsényi Stepney-nek a későbbiekben bevallotta, hogy „megbocsáthatatlan hibát követett el, amikor hagyta magát így elámítani, holott 16 000 ember volt a keze alatt (és minden, ami a hadművelethez szükséges), melyből tizenkétezerrel megtelepedhetett volna Bécs hídjai előtt

³¹⁸ Kovács, 1988, 55., 62., Önéletírás, I. k., 1865, 84-87.; Rákóczi Tükör, I. k., 116.

³¹⁹ Márki, I. k., 1907, 353. Hivatkozik Harley angol miniszter 1704. szept. 12-i, Stepney, George követhet írt levelére.

³²⁰ Thaly, III. k., 1892, 228.

³²¹ AR, IV. k., 1875, 95.

(ettől aztán nyöszörögtek volna a miniszterei), a maradék négyezret pedig kiküldhette volna, hogy sarcot szedjen és pusztítson kedvére. Így előny feladása nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy a magyarok szándéka őszinte, a másik oldal viszont merőben más magatartást tanúsít: Heister tábornok elfoglalt két várat (Simontornyát és Siklóst), a parancsnokot karóba húzatta, s az első helyen több más kegyetlenséget is elkövetett. Elfoglalta a Duna nyugati partját egészen Földvárig, sehol nem találva ellenállásra, mert Rákóczi herceg már kihirdette a fegyvernyugvást.”³²²

Károlyi eleve szkeptikus volt a béketárgyalással szemben, hiába próbálta Széchényi érsek meggyőzni a békesség és a fegyverszünet fontosságáról: „romlunk, fogyunk, pusztulunk, s elmulatván az jó alkalmatosságot, azután örömet ragaszkodnánk hozzá s hinnénk, de késő készen.”³²³

A fegyverszünet alatt megkezdődött a következő béketárgyalás megszervezése, amelyre október 17-én Selmezbányán került sor. A magyar delegációt Bercsényi vezette, aki pompájával megbotránkoztatta nemcsak a mediációt, de a kurucokat is. Erős kritikát kapott, hogy az idegenek előtt a fejedelem szerepét játssza, sőt többen Rákóczi rossz szellemének nevezték.³²⁴ Rákóczi Emlékiratában ismét megvédte tábornokát a vádaktól, mert „a közügyekben járatlan magyarok nem vették figyelembe, hogy Bercsényi megjelenésével a nemzet méltóságát képviseli.”³²⁵ A fejedelem Bercsényi mellé a katolikus Károlyit, az evangélikus Jánoky Zsigmondot és a református Ráday Pált nevezte ki a békeküldöttség tagjává.³²⁶

A tárgyalás október 21-én kezdődött feszült hangulatban. A császári delegáció feje, Friedrich Seilern egyből összetűzött Bercsényivel, mert nem adta meg neki a megfelelő tiszteletet. Bercsényit csak „méltóságos gróf úrnak” szólította, amiért az megsértődött.³²⁷ Seilern nem alkudozni akart a magyarokkal, hanem kegyelmet akart adni a bűnösöknek. A császáriak az egész tárgyalás alatt a katonai sikereiktől megittasulva alacsonyabb rangúakként kezelték a magyarokat. Seilern a selmeci tárgyaláson új, elfogadhatatlan feltételekkel lepte meg a magyarokat, míg Rákóczi ragaszkodott ahhoz, hogy Erdély ügyét is belevegyék a disputába. Bécs nem volt hajlandó engedni ebben a kérdésben, így a béketárgyalás október 30-án ismételten eredménytelenül zárult. Az angol követ a tárgyalás kudarcáért mindkét felet hibáztatta: „Ügyünk

³²² Rákóczi Tükör, II. k., 2004, 36.

³²³ KO, V. k., 1897, 138.

³²⁴ Márki, I. k., 1907, 362., Köpeczi – R. Várkonyi, 1976, 165.

³²⁵ Emlékiratok, 1979, 94.

³²⁶ Asztalos, 2000, 167.

³²⁷ Thaly, III. k., 1892, 251.

Magyarországon két sziklán futott zátonyra: őszinteséghiány az egyik oldalon, másrésről pedig túlzott bizalmatlanság és makacsság.”³²⁸

A történetek után a fejedelem még fontosabbnak tartotta az országgyűlés összehívását. Tisztázni akarta, kiket és mit képvisel a mozgalom. Bécs ezt mindenképpen igyekezett meghiúsítani, de a kurucok közül sem tartotta mindenki időszerűnek Rákóczi szándékát, félve egy esetleges trónfosztástól.

³²⁸ Bartal, Rubicon, 2004/1, 24.

IV. 2. A szécsényi országgyűlés és az azt követő szenátusi ülések

II. Rákóczi Ferenc 1703 tavaszán a nemzet sérelmeinek orvoslása miatt fogott fegyvert, hangsúlyozva, hogy nem egyetlen társadalmi osztályért, hanem a nemzet összességéért tette azt. Kezdeti legfőbb feladata a nemzeti egység megteremtése volt. A szabadság és alkotmányosság visszaállítása érdekében közös alapra kellett hoznia a nemzet nemes és nemtelen rétegeit, amelyeket a külön utakon haladó szociális és közjogi fejlődés rég elszakított egymástól. A Höchstädtnél bekövetkezett francia – bajor vereség után Rákóczi bízott abban, hogy mozgalmát megegyezés és törvényes keretek közt lefolyó országgyűlés fogja lezárni. Az 1704 elején megkezdett békealkudozást és a belpolitika legfontosabb kérdéseinek megoldását is országgyűlés keretén belül szeretne volna rendezni.³²⁹

1704 nyarán többen, köztük legintenzívebben Bercsényi javasolta az országgyűlés összehívását. Rákóczi akkor még megvalósíthatatlannak tartotta azt, mert egy egységes, országos diéta összehívásának feltételei akkor még nem álltak a kurucok rendelkezésére.³³⁰ A béketárgyalások előrehaladta és a katonai helyzet alakulása 1705 tavaszára viszont már szükségessé tette az országgyűlés összehívását. A gyöngyösi és selmeci békeértekezleten Rákóczi kijelentette a külföldi közvetítőknek, hogy ő a nemzet megkérdezése nélkül semmilyen döntésre nem szánhatja magát.

Bercsényi, mint a békebizottság feje április 22-ei levelében a béketárgyalások sikerének érdekében ismételten sürgette a fejedelmet a gyűlés mihamarabbi összehívására, sőt különböző javaslatokat is előterjesztett.³³¹ Javasolta, többek közt, hogy Rákóczi a leendő országgyűlésen jelentse ki, hogy magánérdek nélkül, közügyért folyik a harc, s emlékeztesse a vármegyéket, hogy a cél „hazánk s nemesi szabadságunk fölött ügye.” Ennek érdekében a főurak személy szerinti meghívását ajánlotta. Bercsényi a gyűlés célját egyrészt abban határozta meg, hogy a tárgyalások és más ügyben folyó dolgokat bárki megismerhesse, másrészt pedig, hogy a közügy megoldását „közakarattal” keressék. Emellett melegen szorgalmazta a tömeges országgyűlések gyakorlásának felidézését: „most fönnforgó békesség-keresésnek alkalmatosságával kívánja Nagysága értésére adni a Nemesi Vármegyéknek, s az által külön-külön is minden nemes személynek, hogy pro termino et loco N. N. és Tekintetes Nemes Vármegyéknek nemcsak követjeik által, hanem ugyan személy szerint is minden egyházi és világi Nemessi Úri Rende, valaki az édes hazánk ügyét magának ösmeri, legyen jelen ott.” Felhívta a fejedelem figyelmét

³²⁹ Asztalos, 2000, 211.

³³⁰ Mezey, 1981, 7.

³³¹ „A mezei gyűlésnek, igenis, ideit, szükségét is látnám, ha az operatiók engednék.” AR, IV. k., 1875, 471.

arra is, hogy a szabályok szerint a convocatoria kiküldése és a gyűlés megnyitása közötti időintervallum legkevesebb hat hét kell hogy legyen. A gyűlés helyéül Hatvant ajánlotta, minthogy központi fekvésű, senki sem számít rá, az ellenség nem közelítheti meg, közelben a Zagyva vize, s a „provisioknak is közelebb helye.” Fegyverszüneti megállapodás előkészítését is ajánlotta, hogy „bizonyos csendesség alatt folyhasson a gyülekezet.”³³² Bercsényi javaslatait Rákóczi elfogadta, néhány mondata szóról szóra átkerült az országgyűlés meghívólevelébe.

Rákóczi az országgyűlés előkészítését a fejedelmi udvarral szervezte meg. Az előkészületi munkáktól Rákóczi Bercsényit távol tartotta,³³³ míg Károlyit nem is igazán tájékoztatta az előkészületekről, sőt a megjelenését sem tartotta lehetségesnek, hiszen fontos katonai feladattal látta el.³³⁴ Az ő feladata volt biztosítani a tárgyalások békés lefolyását. Károlyi ekkor még nem élvezte Rákóczi bizalmát. Bercsényit nyugtalanította, hogy a fejedelem a szervezésben nem rá, hanem az Udvari Tanácsra támaszkodott. Emlékiratában Rákóczi megjegyezte, hogy a főgenerális azt feltételezte, hogy „megváltoztam az irányában és nincs benne bizalmam”³³⁵ és ezt nehezményezte.

A fejedelmet és a fejedelmi udvart határozott elgondolások vezették a gyűlést illetően, amit Bercsényi szeszélyes, sokszor bizonytalan természete csak akadályozott volna. 1705 tavaszán nyíltan ki is kelt a Tanács ellen, mert szerinte Rákóczi nélküle, csak a köznemesekkel együtt igazgatja az országot.³³⁶ Bercsényit viszont már az országgyűlés előkészülete is felkavarta, hónapok óta harcban élt, vitatkozott önmagával és a fejedelemmel. Nézete többször változott. 1705 áprilisában még úgy vélte, hogy az országgyűlés összehívását csak a béketárgyalások indokolják. Lipót halálhírére viszont az országgyűlés azonnali összehívását sürgette, s azt ajánlotta, hogy kiáltsák ki az interregnumot és válasszanak új királyt. Amikor azonban I. József kilátásba helyezte a rendi sérelmek orvoslását, Bercsényi elejtette az országgyűlés tervét.³³⁷ Az országgyűlés előestéjén a fejedelem és főgenerálisa már nem képviselt azonos véleményt az interregnum kihirdetésének kérdésében.³³⁸

A gyűlést szeptember 12-én nyitotta meg a fejedelem. Rákóczi kijelentette, hogy ő csak mint egyszerű polgár fog azon részt venni és szavazni, valamint végre fogja hajtani a határozatokat. Bercsényinek azt mondta, hogy alkalmat nyújt a császár követeknek álláspontjaik

³³² AR, IV. k., 1875, 471., Mezey, 1981, 41.

³³³ AR, I. k., 1873, 399.

³³⁴ „Kegyelmed is egész corpusával nyomuljon lefelé maga statiojárul.” KO, V. k., 1897, 291.

³³⁵ Emlékiratok, 1979, 128.

³³⁶ AR, I. k., 1873, 491-494.

³³⁷ R. Várkonyi, 1995, 21.

³³⁸ Kovács, 2002, 49.

ismertetésére, s beváltja a protestánsoknak Gyöngyösön tett ígétét, hogy ügyüket a rendek elé terjeszti. Mivel Bercsényi ezt a programot kevesellte és Rákóczi magatartását sem helyeselte, a szécsényi gyűlésen magához ragadta a kezdeményezést és maga szabott irányt a tanácskozásnak.³³⁹

A gyűlés konfliktussal kezdődött. A nemesség elhatározta, hogy a tárgyalásokat kétkamarás rendszerrel fogják folytatni és a két tábla csak követek útján fog egymással érintkezni. A gyűlést országgyűlésnek nevezték és megválasztották elnöknek, illetve királyi személynek Radvánszky Jánost. Ám Bercsényi és a mágánások nem fogadták el a nemesség határozatát és az alsótábla megalakítását. Bercsényi kijelentette, hogy Radvánszky és társai a főrendek távollétében döntöttek, tehát nem az ország közös akaratát tolmácsolták Rákóczinak. Szerinte az alsótáblát protestáns érdekből hozták létre a katolikusok ellen. Az országgyűlésen jelenlévő császári békebiztosokat, Okolicsányi Pált és Szirmay Istvánt is megvádolta, hogy szakadást akartak okozni a kurucok között. Végezetül közölte, hogy kétkamarás tanácskozás csak országgyűlésen lehetséges, de jelenlegi gyűlésük nem nevezhető annak, csupán konventnek.³⁴⁰

A konfliktus elcsitításában fontos szerepe volt a jogban járatos Kajali Pálnak, Hont megye alispánjának. Áthidaló megoldásként azt javasolta Bercsényinek, hogy a hozott döntéseket tekintsék úgy, mintha országgyűlési határozatok lennének, és ennek megfelelően hajtsák azokat végre. Kajali az egybegyűlteket felelősségtudatára apellált és arra hivatkozott, hogy a rendkívüli helyzetben a jogszerűnél is magasabbrendű a közösségi célok érdekében vállalt önkorlátozó magatartás. Végül a rendek az alkotmányosság megvizsgálására és az államforma meghatározására egy bizottság felállításában állapodtak meg. A bizottság elnöki tisztségét Bercsényi töltötte be, s tőle származott minden kezdeményezés is.³⁴¹

Az egység helyreállítását követően Bercsényi azt tanácsolta a rendeknek, hogy lengyel mintára kössenek szövetséget, esküdjenek meg szabadságuk helyreállítására és válasszanak egy vezetőt. Ajánlotta, hogy nevezzék magukat szövetkezett rendeknek és Rákóczit dux-nak, a haza szabadságáért összeszövetkezett magyarok vezérlő fejedelmének.³⁴² Bercsényi ajánlatát a rendek elfogadták. A határozat végül kimondta a konföderáció létrejöttét és törvénybe iktatta a vezérlőfejedelem által kinevezett 25 szenátor névsorát.³⁴³

³³⁹ Asztalos, 2000, 221.

³⁴⁰ Kijelentette, hogy a nádor, országbíró, kancellár stb. távollétében nem lehet országgyűlést tartani, különben sem királyválasztásról van szó, ami az országgyűlést szükségessé tenné, hanem éppen arról van szó, hogy az uralkodó békebiztosait a nemzet meghallgassa. Asztalos, 2000, 223., R. Várkonyi, 1995, 24.

³⁴¹ Kovács, 2002, 50.

³⁴² Emlékiratok, 1979, 132., Csécsi János naplója, 1995, 154.

³⁴³ Heckenast, 1993, 44.

A konföderáció kötelezte magát a harcok folytatására, de nem zárkózott el a további tárgyalás elől sem, amelynek vezetésével Bercsényit bízta meg. A Szécsényben hozott végzések megfeleltek Bercsényi szándékainak, hiszen egyrészt megszüntették az interregnum kimondásának lehetőségét, másrészt a Szenátus felállításával ellehetetlenítették az Udvari Tanács működését.³⁴⁴ Thaly Kálmán szerint a gyűlésen sor került Bercsényi főtábornoki kinevezésére is.³⁴⁵ Valójában külön törvénycikk nem született Bercsényi főgenerálisságáról, de a konföderáció szövetséglevelében és más hivatalos okmányokban is e minőségben szerepelt. A főtábornokság Bercsényi esetében csak cím, méltóság maradt, mert sohasem vezette a kuruc sereg összességét, mint a fejedelem után rangban következő hadvezér, hanem a többi tábornokhoz hasonlóan csak seregcsoportokat.³⁴⁶ A tábornoki rangon belül a főgenerálisi elsőbbsége előléptetési, gazdálkodási és jogorvoslati ügyekben érvényesült.³⁴⁷

A gyűlésen Rákóczi szóba hozta a vallási sérelmeket is. A vallási ügyek rendezésére az 1608. és 1647. évi törvényeket és az 1659. évi hitlevelet fogadták el irányadónak. Ezeknek alapján biztosították az evangélikusok és a reformátusok szabad vallásgyakorlatát és az 1647-ben átadásra kijelölt 90 templom átengedését megegyezéssel. A katolikus papság nem fogadta lelkesen a határozatokat és Bercsényihez folyamodott jogvédelemért. Bercsényi azonban a vallási béke és egység öreként fellépve megértette velük, hogy a fejedelem a hozott törvények és a szövetséglevél értelmében köteles a protestáns rendeket a maguk törvényes követeléseikben és jogaikban támogatni.³⁴⁸

A szécsényi gyűlés gazdasági és katonai végzéseket is hozott. Elhatározták, hogy „a vitézkedő nemtelenek szabadíttassanak fel a jobbágyság alól, s személyeik szabadnak tekintessenek,” a hazaszökött katonákat földesuraik kötelesek átadni a megyének és „minden vármegyében állíttassanak szabad helységek, amilyenek a hajdú helyek, s a katonáskodó nem nemes személy ott találja a hazának tett szolgálatáért vett jutalmát.”³⁴⁹ A határozatot Bercsényi és Károlyi is helyeselte, fontosnak tartották a parasztság helyzetének javítását és egységes elv szerinti szolgáltatását.³⁵⁰

³⁴⁴ Kovács, 2002, 50.

³⁴⁵ „A hadi ügyekben független hatalommal ruházták föl Bercsényit, úgy, hogy, mint valamennyi tábornok között a legelsőt, a fővezénylet mindenütt őt illesse.” Thaly, III. k., 1892, 426.

³⁴⁶ Markó, 1935, 118.

³⁴⁷ Mészáros, 2006, 98.

³⁴⁸ Köpeczi – R. Várkonyi, 1976, 212.

³⁴⁹ Köpeczi – R. Várkonyi, 1976, 215.

³⁵⁰ KO, V. k., 1897, 374., Kovács, 2000, 20., R. Várkonyi, 1995, 44.

Károlyi nem vett részt a gyűlésen, mert Rákóczi a császáriak szemmel tartásával bízta meg.³⁵¹ Károlyi Rákóczi és Bercsényi leveleiből tájékozódott az eseményekről. „Kedvesen veszem, hogy Kegyelmed tudtomra adja némely consideratióit; securus lehet Kegyelmed, hogy lesz gondom mindenekre, az mennyibe lehet. Itt lassan lassan gyülekezünk, öszve gyűlvén, reménlem adatik idő, hogy ide gyűhessen.”³⁵² – olvasható a fejedelem Károlyihoz írt leveléből.

A szécsényi gyűlést október 2-án fejezték be kompromisszumok sorozatával. Balla Antal szerint Szécsényben Bercsényinek is köszönhetően a kurucok végre tisztázták céljaikat, ami mindenképpen pozitívnak mondható.³⁵³ Szekfü Gyula szerint viszont nem volt jó megoldás a Bercsényi ajánlotta konföderáció, mert csak kiélezte a jobbágy – földesúri viszonyt, s ezáltal polgárháborús helyzetet tartott fenn Magyarországon.³⁵⁴

A Rákóczi – szabadságharc a szécsényi országgyűlésen mindenképpen döntő fordulathoz ért. A belpolitikai ügyek intézésére a köznemesekből állott Udvari Tanács helyébe az országgyűlés szeptember 25-én szenátust³⁵⁵ választott a fejedelem mellé, aminek összetétele már a főurak befolyásának növekedését fejezte ki.³⁵⁶ A szenátorokat Rákóczi kijelölésére a rendek választották meg. Első szenátorra egyhangúlag Bercsényi Miklóst választották meg.³⁵⁷ Károlyi Sándor, bár nem volt jelen az országgyűlésen, szintén bekerült a szenátusba.³⁵⁸ Az országgyűlés jóváhagyása alapján a szenátusnak csak tanácsadó joga volt, hisz Rákóczinak teljhatalmat engedett a külpolitika, valamint a katonai és pénzügyek terén.³⁵⁹

Rákóczi már 1706 január végére Miskolcra hívta össze a szenátorokat. Bercsényi nem sok reményt fűzött a tanácskozáshoz,³⁶⁰ mert rossz véleménnyel volt tagjairól, sőt még önmagát is megfricskázta Rákóczihoz írt levelében: „...Én, Kegyelmes Uram, hiában megyek Miskolcra: mert gondolkodásábúl is kifáradtam már dolgainknak. Elnézem magunkot; Forgács rettegő, Antal (Eszterházy) rekedő, Károli boszankodó, Barkóczi panaszkodó, Pekri sopánkodó, Toroczkai szomorkodó, Orosz Pál morgolódó, Gyürki Pál jövendőlő, Bottyán mérgelődő, Sennyei nyeggevődő, (sic!) Dániel (Eszterházy) öntögető, Andrási tötögető, Csáki Mihály csak kaczagó,

³⁵¹ Szalay, VI. k., 1859, 296.

³⁵² KO, V. k., 1897, 286.

³⁵³ Balla, 1935, 121.

³⁵⁴ Hóman-Szekfü, IV. k., 1935, 301.

³⁵⁵ Az 1705. évi szécsényi országgyűlés 2. tc.-e Rákóczi mellé 24 tagú szenátust rendelt, ám a törvénycikk szövege 25 szenátor nevét sorolja fel. A szenátorok száma a valóságban Forgách Simon 1706. november 22-i letartóztatása után lett a törvényben előírt 24. Heckenast, 1993, 69.

³⁵⁶ Három katolikus püspök, 10 mágnás és 12 köznemes. Heckenast, I. k., 1985, 356.

³⁵⁷ Thaly, III. k., 1892, 426.

³⁵⁸ Szalay, VI. k., 1859, 296.

³⁵⁹ Márki, I. k., 1907, 447.

³⁶⁰ AR, V. k., 1877, 7.

hát Petróczi csak pihegő – magam sem vagyok egy ebbel is jobb az Deákné vásznánál! Engem már az világ is megúnt, – de én is ötöt, meghaladta már az én sorsom az ő crisisét.”³⁶¹ Károlyihoz írt leveleiben is hangsúlyozta, hogy a fejedelem január 25-ére³⁶² Miskolcra várja, „az Miskoczi gyűlésre, az hova én rándulok, harmadik parancsolatom érkezett: el ne mulassam, hiszem Istent, ot sem leszek káros.”³⁶³ Január 14-ei levelében megemlítette, hogy Miskolcon a Károlyival való hadmozdulat megbeszélésére is jó alkalom kínálkozik.³⁶⁴

Károlyi ezzel szemben igen hasznosnak tartotta a szenátus összehívását, mi több írásba is foglalta véleményét az általa fontosnak tartott kérdésekről, Csekély Elmélkedés címmel, amelyet Miskolcra is magával vitt.³⁶⁵ Január 27-én érkezett a városba, ahol Rákóczi 30-án nyitotta meg a szenátus ülését.³⁶⁶ Ám a rossz idő és az utak járhatatlansága miatt az első rendes tanácsülésre, amikor az összes szenátor megjelent, csak február 3-án került sor.

Károlyi Sándor saját kezű feljegyzése szerint az első és legfontosabb napirendi pont a békekötés ügye volt. Bercsényi mindjárt a tanácsülés elején tájékoztatást adott a békealkudozások addigi folyamatáról, majd felolvasták a mediatio szenátusnak írt levelét.³⁶⁷ A szenátus nehezményezte, hogy a magyarokat a Habsburg-ház alattvalóinak nevezték, ezért válaszként határozta el magát. Azt is elrendelte, hogy a szenátorok írásbeli beszámolóban fejtsék ki véleményüket a békességről.³⁶⁸

Bercsényi, mint a tárgyalások teljhatalmú megbízottja kijelentette, hogy ameddig Bécs „jobbágyának tartja Magyarországot,” addig nem lehet érdemben tárgyalni. Azt javasolta, hogy adják a közvetítők tudtára, hogy a Habsburgok örökös magyar királyok ugyan, de nem örökös urai a rendeknek, s főleg az ország nem örökös jobbágya nekik. Károlyi Csekély Elmélkedésében szintén azt hangsúlyozta, hogy I. Lipóttal nem az a gond, hogy ragaszkodik az 1687-es törvényekhez, hanem, hogy a királyság mellett az országot is örökének tartja. Több szenátorral ellentétben szerinte az örökös királyság nemcsak hátrányokkal, hanem előnyökkel is jár, főleg ami az ország katonai megvédését illeti.³⁶⁹ A sokak által kárhoztatott 2., 3. és 4. tc. eltörlésének követelésére Károlyi szerint azért kerülhetett sor, mert Lipót megsértette az ország többi

³⁶¹ AR, V. k., 1877, 10.

³⁶² MOL P 398, №6544, 22-23.

³⁶³ MOL P 398, №6546, 25.

³⁶⁴ MOL P 398, №6545, 24.

³⁶⁵ KO, V. k., 1897, 364-374., Kovács, 1988, 87.

³⁶⁶ Szalay, IV. k., 1865, 155.

³⁶⁷ MOL P 396, 23761. t. kerces, № 27-42., KO, V. k., 1897, 381-392.

³⁶⁸ KO, V. k., 1897, 384.

³⁶⁹ KO, V. k., 1897, 364-365.

törvényét! A hasonló konfliktusok elkerülését és a jogállamiság visszaállítását szerinte nem a törvények megváltoztatása, hanem azok kölcsönös betartása biztosíthatná.³⁷⁰

Bercsényi igen fontosnak tartotta Rákóczi erdélyi fejedelemségének elismerését is, amivel Károlyi ugyancsak egyetértett. Azt tartotta volna üdvösnek, ha Erdély autonóm tartományként megmaradna a birodalom keretein belül, s ezzel hozzájárulna Magyarország stabilitásához. Károlyi Erdélyt Magyarország és az örökös tartományok közti egyensúly eszközének tekintette.³⁷¹

Bercsényi és Károlyi álláspontját a szenátus is magáévá tette és a fejedelemmel egyetértésben úgy határozott, hogy a mediátoroknak küldendő válaszelevélben kérjék Magyarország és Erdély idegen hatalmak által szavatolt függetlenségének elismerését és hassanak oda, hogy a császári katonaság elhagyja az országot. Arról is döntés született, hogy folytatják a békealkudozásokat, s megválasztották a küldötteket. Vezetőjük Bercsényi lett, s tagja lett a delegációnak Károlyi is, de csak rövid időre. Ugyanis Miskolcon visszahívták a bizottságból, mert a hadi helyzet alakulása Erdélybe szólította.³⁷²

A tanácsülés másik fontos témája a rézpénz elértéktelenedése volt. Ebben a kérdésben nagy volt a széthúzás. Több szenátor ugyanis azon a véleményen volt, hogy fel kell hagyni a rézpénzveréssel és adót kell kivetni.³⁷³ Az adókivetés módozatáról azonban élénk viták alakultak ki. Fontos kérdésként vetődött fel, hogy fizessen-e adót a kiváltságos osztály vagy nem?³⁷⁴ A Consilium Oeconomicum három tagja³⁷⁵ radikális döntést javasolt: be kell vonni a rézpénzt és általános adókötelezettséget kell bevezetni.³⁷⁶ Az általános adózást a nemesi kiváltságok alapján elutasító táborra Károlyi véleménye jellemző leginkább: „Való dolog, hogy a szabadságnak tisztán való magyarázatja azt hozza magával, hogy minden adózástul ment legyen. Mivel pedig az törvény szerint az szabadsággal az hazában csak az négy státus ékesítettet fel, azért helyesnek és méltónak ítélem lenni, hogy azon négy státus ... absolute legyen immunis és semmi kontribúcióval ne aggrávtassék, hanem nemesi szabadságában konzerváltassék. De hogy ezzel az ország kontribúció nélkül lehessen vagy legyen, csekély elmémme nem látom se méltónak, se helyesnek, se hasznosnak, hanem a parasztság (kit az ország törvénye soha szabadnak nem concludált, hanem mindenütt jobbágyinak nevez) igen is pro conservatione regni facultasa

³⁷⁰ Kovács, 2000, 17-18.

³⁷¹ Kovács, 2000, 19.

³⁷² Thaly, III. k., 1892, 520.

³⁷³ Emlékiratok, 1979, 151.

³⁷⁴ Köpeczi – R.Várkonyi, 1976, 232.

³⁷⁵ Bulyovszky Dániel nógrádi nemes és számvevő, Spáczay Gábor nyitrai apátkanonok és Platthy Sándor Turóc megyei ügyvéd. Köpeczi – R.Várkonyi, 1976, 232.

³⁷⁶ Bánkúti, 2004, 23.

szerént adózzon és fizessen.”³⁷⁷ A fejedelem végül egyik álláspontot sem fogadta el. Elvetette az adóztatást, figyelmeztetve a szenátorokat, hogy a háború kitörésének fő oka éppen az adók és a sarcok voltak, és megtartotta a rézpénzt, de többrendbeli határozattal védte értékét. Határozat született arról is, hogy rézpénzzel lehessen adósságot fizetni és zálogbirtokot visszaváltani. E végzésről az terjedt el, hogy az eladósodott Bercsényi eszközölte ki fondorlattal.³⁷⁸ Büntetéseket szabtak az árdrágítókra vagy az árukért ezüstpénzt követelőkre, s megpróbálták központilag szabályozni az árakat.

A hadsereg szervezéséről, rendjének, fegyelmének megszilárdításáról is több javaslat hangzott el. Károlynak a miskolci tanácsulésről készített feljegyzésében olvashatjuk, hogy „6 órakor estve urunkhoz menvén, folyt az hadi reguláknak az ő olvastatása, annak korrekciója.” Ezeknek a megbeszéléseknek eredményeképpen adták ki Az magyar vitézlő rend hasznára s javára röviden összevetett Hadi Regulák vagy articulusok című hadiszabályzatot, ami ismét szigorúbb büntetéseket léptetett életbe.³⁷⁹ Károlyi a fejedelemhez hasonlóan szorgalmazta a nemzeti hadsereg felállítását, s tett észrevételeket hadi ügyekben.³⁸⁰

Amint várható volt, Miskolcon a vallásügyről is szó esett. Károlyi ezzel kapcsolatban is kifejtette álláspontját, melyben helyeselte a bevett felekezetek szabad vallásgyakorlatát, természetesen azokon a helyeken, ahol azt a törvény megengedi és olyan mértékben, amely nem veszélyezteti a katolikusok jogait.³⁸¹ Bercsényi ezen az ülésen már nem vett részt, ő ugyanis, amint a béketárgyalás ügyét és általában a „fontosabb dolgokat” a február 12-iki ülésen elintézték, 13-án elindult Miskolcra Nagyszombatba. Február 15-én Károlyi is elhagyta Miskolcot.

A szenátus következő ülésére még ugyanezen év májusában Érsekújváron került sor. Az összehívás fő oka a fegyverszüneti szerződés végleges szentesítése, valamint a békepontok megállapítása volt. Bercsényi május 22-én érkezett a tanácsülésre, ahol rövid időn belül megtörtént a fegyverszünet szentesítése. Rákóczi a kormányzótanáccsal, valamint Bercsényi aktív részvételével össze is állította az előterjesztendő békefeltételeket.³⁸² Június 6-án kinevezte békebiztosait, többnyire azokat a személyeket, akiket korábban.³⁸³ A békepontokat

³⁷⁷ KO, V. k., 1897, 366-367., Kovács, 2000, 20., Köpeczi – R.Várkonyi, 1976, 233.

³⁷⁸ Emlékiratok, 1979, 153., Horváth, VI. k., 1872, 430.

³⁷⁹ Köpeczi – R.Várkonyi, 1976, 235.

³⁸⁰ MOL G 19, 42. doboz, № 106.

³⁸¹ KO, V. k., 1897, 368-369., Kovács, 2000, 20.

³⁸² Emlékiratok, 1979, 157.

³⁸³ Úgy mint elnökül gr. Bercsényi Miklós első szenátort, b. Károlyi Sándor, gr. Csáky István, b. Sennyey István, Pethes András, Galambos Ferenc, Jánoky Zsigmond, Gerhárd György, Kajali Pál, Labsánszky János szenátorokat. Thaly, III. k., 1892, 689.

összeállításában minden szenátor részt vett. Károlyi is, aki ugyan kezdetben hiányzott, de július 13-án megérkezett Érsekújvárra.

A békepontokat illetően a mediátorok elsőként Erdély ügyében próbáltak meg alkudozni Rákóczival. Felajánlották, hogy Erdélyért cserében a német birodalom területén ugyanolyan értékű birtokot kap. A fejedelem a cseréről hallani sem akart, kiemelve, hogy ő a gondviseléstől neki rendelt területhez kíván ragaszkodni. Wratislaw ugyanakkor arra is kérte Rákóczit, hogy tanulva elődjei példáján, ne bízson a francia segítségben. A mediátorok szerint Rákóczi mutatott némi kiegyezési szándékot, Bercsényiben azonban a szándék sem volt meg.³⁸⁴ Stepney angol diplomata kiemelte, hogy Bercsényi azzal, hogy a szenátus június 8-iki ülésén felvetette a trónöröklés kérdését, új akadályt gördített a tárgyalás sikere elé. Bercsényi ugyanis ékesszólóan, teljes erejével igyekezett bebizonyítani, hogy a trónöröklés kérdése a békepontokban nincsen elég világosan megoldva.³⁸⁵

A tanácsülés katonai intézkedéseket is hozott. Bercsényi több ívnyi rendelkezést bocsátott ki a fegyverszünet tartalmára a különböző helyeken állomásozó hadak számára a táborok és a vezénylet rendjéről. A főtábornok legnevezetesebb katonai ténykedése az összes kuruc ezred új területi és hadszervezeti beosztására vonatkozó javaslata volt, amelyet június elején Érsekújváron szerkesztett. Az általános új beosztás az országos főkapitányságok felállítása következtében vált szükségessé. Bercsényi június 15-én, Nagyszombatba távozása előtt adta át a tervezetet Rákóczinak elbírálásra, aki hosszasan tanácskozott róla tábornokaival, Forgáchcsal, Károlyival és Eszterházy Antallal. Végül kisebb módosításokkal július 16-án a fejedelem szentesítette a tervezetet.³⁸⁶ Érsekújvárról Károlyi június 24-én indult útnak Bercsényi társaságában Nagyszombatba, ahol, mint békebiztosok fáradoztak „az mediátorokkal az armistitumban,” de nem nagy reménnyel. Alapvetően Erdély miatt, amelynek függetlenségéről Bécs hallani sem akart.³⁸⁷

³⁸⁴ Szalay, VI. k., 1859, 323.

³⁸⁵ Thaly, III. k., 1892, 693.

³⁸⁶ AR, VII. k., 213., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 134.

³⁸⁷ MOL P 396, 23757. tekeres, №11-15.

IV.3. Békealkudozás Nagyszombatban

A tárgyalások további menetére nagy hatással volt Lipót 1705. május 5-én bekövetkezett halála. A magyarok közül többen hajlandóak lettek volna elismerni az új királyt, Józsefet. Bercsényi viszont élesen szembeszállt velük, kijelentve, hogy nem ismerhetnek el olyan királyt, akinek megválasztását törvénytelennek nyilvánították.³⁸⁸ Bercsényi véleménye nem volt helytálló, hiszen az 1687-es pozsonyi országgyűlésen a magyar főméltóságok és a rendek megkoronázták az akkor kilencéves Józsefet és törvénybe foglalták – fiúágon – a Habsburgok örökös magyar királyságát. Bercsényivel és a többséggel ellentétben Károlyi éppen emiatt nem vonta kétségbe József legitimitását. Annak ellenére, hogy az országgyűlési végzéseket Bécs több ponton megváltoztatta, az új rendelkezéseket pedig nem fogadtatták el az országgyűléssel.³⁸⁹

A holland és az angol kormány nem nyugodott bele a nehezen létrehozott selmeci tárgyalás eredménytelenségébe, hanem újabb egyeztetést sürgetett. Ezzel kapcsolatban Rákóczi és a szenátus Miskolcon úgy határozott, hogy a szenátus csak mint szabad országbelieket küldi el megbízottjait a béketárgyalásokra. A delegáltak között Károlyi is helyett kapott, bár a fejedelem június 2-i levelében hangsúlyozta, hogy nem biztos, hogy szerencsés lenne Károlyi erdélyi kimenetele, mivel „ha összevetem, csak mennyi kárt tett vala Miskolczra való jövelele Kegyelmednek, könnyen általláthatom, mitül kellessék tartanom, legkiváltképpen még eddig ily kevés reménységünk lévén az békességhez, hogy inkább csaknem bizonyos felbomlását, mintsem continuatióját várhatjuk az tractának.”³⁹⁰ A tárgyalás folytatására Nagyszombatban került sor, ami több megszakítással 1705. október 17-étől 1706. július 22-ig tartott.

A tárgyalás körülményei bizalmatlanságot keltettek a kuruc vezérekben, féltek, hogy a fejedelem őket megkerülve – csupán számára előnyös – különbékét akar kötni. Az értekezlet leglényegesebb beszélgetései ugyanis nem a tárgyalóasztal körül, hanem a fejedelemhez bocsátott Sarolta – Amália asszony lakosztályában zajlottak. Rákóczi többször itt találkozott hol a békeközvetítőkkel, hol pedig Wratislaw kancellárral. Félelmük nem is volt alaptalan, mert a kancellár valóban tett konkrét ajánlatot a fejedelemnek: amennyiben megszünteti a Bécs elleni hadakozást, szuverén fejedelemséget kap a Római Birodalmon belül. Rákóczi elutasította az ajánlatot és kijelentette, hogy békét szeretne, de csak az erdélyiekkel együtt hajlandó róla tárgyalni. Érsekújváron a tanács 23 pontból álló békefeltételt is kidolgozott, melynek három

³⁸⁸ Márki, I. k., 1907, 400.

³⁸⁹ Köpeczi – R. Várkonyi, 1976, 43.

³⁹⁰ KO, V. k., 1897, 483.

legfőbb követelése: Erdély önállóságának elismerése, az 1687-es törvények eltörlése és az idegen katonaságnak az országból való eltávolítása volt.³⁹¹ József császár Erdély kérdésében hajthatatlan volt, csak a Konföderációt tekintette a kuruc állam intézményének. A nagyszombati tárgyalások után úgy a kurucok, mint a császáriak a tárgyalások megszakítása mellett döntöttek. Az udvar merev elzárkózásában nagy szerepet játszottak a nyugati hadszíntereken elért sikerek.³⁹²

Bécs a béke legfőbb akadályozójának Bercsényit tartotta. Azt hitte, hogy Rákóczi békét akar a nemességre és köznépre támaszkodva Bercsényivel szemben. A mediáció is úgy vélte, hogy Rákóczi őszintébben akarta a békét Bercsényinél.³⁹³ Csécsi János sárospataki professzor naplója szerint a szécsényi országgyűlésen Bercsényi kérte a rendeket, hogy a béke felől hallani se akarjanak.³⁹⁴ Bercsényi Rákóczinak írt levelében is hangsúlyozta, hogy csak a fegyverekben bízson. Károlynak is panaszkodott, hogy a harctéri tevékenysége helyett „ez az átkozott csalárdsággal teljes üdövesztő tractája az órámot is meguntatja velem”³⁹⁵ és figyelmeztette, hogy „nemcsak armistium nem lesz, de az békességhez sincs semmi reménység, hacsak Erdélyen föl nem hagyunk.”³⁹⁶ A helyzet azonban nem volt ennyire egyértelmű. Bercsényi nem a megbékélés ellen volt, csupán a császáriakkal szemben volt bizalmatlan. Békülési hajlandóságát bizonyítja, hogy Szécsényben, az interregnum kérdésének felszínre kerülésekor, pont ő volt az, aki a tárgyalásokra hajlandó I. József trónra lépése és a szabadságharc társadalmi - katonai nehézségei miatt, annak kimondását elhibázott döntésnek tartotta.³⁹⁷

Károlyi, amint azt a Csekély Elmélkedés című feljegyzésében kifejtette, Bercsényihez hasonlóan kizártnak tartotta, hogy a dinasztia Erdélytől önként bármikor is megválna, hisz fegyverrel szerzett tartománynak tekinti azt. Szerinte Erdélyt a korona szabad országaként kell kezelni, amely a független Magyarország egyik legfontosabb biztosítéka.³⁹⁸

³⁹¹ Balla, 1935, 130., Köpeczi, 2004, 33.

³⁹² Bartal, Rubicon, 2004/1, 25.

³⁹³ Márki, I. k., 1907, 533.

³⁹⁴ Csécsi János naplója, 1995, 151.

³⁹⁵ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 123.

³⁹⁶ MOL P 396, 23757. telercs, № 11-15., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 133.

³⁹⁷ Kovács, 2002, 49.

³⁹⁸ Kovács, 2000, 19.

IV. 4. Az ónodi országgyűlés

Rákóczi 1706. december 13-ra a legfontosabb politikai ügyek megtárgyalására Rozsnyó városába újabb szenátusi ülést hívott össze. Az összehívás legfőbb oka – Rákóczi emlékiratai szerint – a magyarok szövetségekötési ajánlatára vonatkozó francia válasz ismertetése volt, célja pedig a XIV. Lajossal kötendő formászerű szerződés megvitatása.³⁹⁹ A döntő fontosságú kérdések megtárgyalására december 13-án azonban nem került sor. A 24 szenátor közül mindössze heten jelentek meg Rozsnyón. A többi tanácsos, köztük a legtekintélyesebbek, Bercsényi, Károlyi és az Esterházyak a jegyzőkönyv szerint „az útnak súlyos volta miatt” hiányoztak.⁴⁰⁰ Voltak, akik a meghívókat későn, némelyek pedig nem is kapták meg. A fejedelem ezért újabb meghívókat küldött szét a szenátus tagjainak, melyben 1707. január 15-re Rozsnyóra várta őket.

Ezúttal is sokan hiányoztak, de mivel a tanácsosoknak több mint fele megjelent, a kormányzótanács jogérvényesnek minősült és teljes üléseket tarthatott. A főtanácsos, Bercsényi január 21-ei érkezésének másnapján meg is kezdték a főfontosságú ügyek tárgyalását. A tanácskozás lefolyását egyrészt a hivatalos jegyzőkönyv, másrészt Rákóczi emlékiratai írják le. Rákóczi január 22-én a 13 tanácsos jelenlétében nyíltan feltárta a francia szövetség és a bécsi udvarral folytatott békealkudozások állását. Annak alapján, hogy információi szerint a bécsi titkos tanács a császár elnöklete mellett december 28-án visszautasította a békepontokat, felvetette, nem volna-e tanácsos kimondani az osztrák uralkodóház trónfosztását és kinyilvánítani az interregnumot. A fejedelem figyelmeztette a tanácsosokat, hogy a függetlenség kimondása komoly bajokat is hozhat a nemzetre. Végül az egész kormányzótanács, hosszú megfontolás után, egyhangú határozattal a Habsburg - család trónvesztését határozta el, aminek nyilvános kihirdetésére országgyűlés összehívását javasolta.⁴⁰¹

Károlyi Sándor január 27-től kezdve vett részt a tanácsülésen, akit Rákóczi azért hívott sürgősen Rozsnyóra, hogy a január 22-i ülés nagyfontosságú határozatait személyesen közölje vele.⁴⁰² Károlyi a tanácsülésről a naplójában⁴⁰³ szűkszavúan csak annyit jegyzett fel, hogy

³⁹⁹ Emlékiratok, 1979, 171-173., Balla, 1935, 133.

⁴⁰⁰ MOL G 15, I.1. Caps. B. Fasc. 14., Bánkúti, 2004, 79-90.

⁴⁰¹ MOL P 396, 23759. tekercs, № 5., Rákóczi Tár, II. k., 1868, 212.

⁴⁰² Gebe – Kardos – Kuchta, 1993. In: www.gomorország.sk

⁴⁰³ KO, V. k., 1897, 598-599.

„Rozsnyón az confoederatus magyarok senatoria gyülekezeti volt, holott nagy dolgoknak csendességgel folyása után pro 1ma Maji az egész státusoknak gyűlése termináltatot.”⁴⁰⁴

A kormányzótanács a január 22-i ülése után is szorgalmasan ülésezett egész február 5-éig. A szenátorok egyrészt az országgyűlés s külföldi szövetkezések előkészítésével foglalkoztak, másrészt a pénzügyi nehézségekre kerestek megoldást. Bercsényi 1,5 millió forintos hadiadó kivetését ajánlotta a közteherviselés elve alapján. Elképzelése szerint az adót természetben kellene követelni, olyan termékekből (marha, bőr, gyapjú stb.) amelyben az egyes vármegyék lakói bővelkednek.⁴⁰⁵ A tervezet szerint az így felhalmozott mezőgazdasági cikket, elsősorban szarvasmarhát, a Hellenbach főbánya-adminisztrátor vezetése alatt álló kereskedelmi társaságon keresztül a sziléziai és morvaországi határon a kuruc hadsereg számára szükséges iparcikkekre lehetne cserélni.⁴⁰⁶ Bercsényi javaslata elnyerte Rákóczi tetszését és miután a szenátus megszavazta azt, még február elején szét is küldte a vármegyéknek, végrehajtás végett.⁴⁰⁷ Az adókivetés jelentősen megnövelte a parasztság terménybeszolgáltatását, ami miatt a vármegyék hevesen tiltakoztak, néhányan nyílt ellenállásra készültek.⁴⁰⁸

A császáriakkal való viszony 1706 végére fordulóponthoz jutott. A több mint két éven át meg – megújuló békealkudozások Nagyszombaton végleg félbeszakadtak. Rákóczi szerint többé „törvényeinkkel s szabadságunkkal megegyező békére nem lehet számítanunk,” így értelmetlen továbbra is elismerni a dinasztia magyar királyságát.⁴⁰⁹ Az abrenuntiatot a külföldi hatalmakkal való szerződéskötés reménye is szükségszerűvé tette. Az újabb országgyűlést Rákóczi 1707. május 1-jére Ónodra hívta össze.

Az országgyűlés megvitatandó kérdéseit a szenátus rozsnyói tanácskozásán készítették elő. Itt már január 22-én elfogadta a szenátus a trónfosztást, de nehogy idő előtt veszedelmes híre támadjon a döntésnek, Rákóczi kérésére titokban tartották. Vetési Kőkényesdi László utólag készült emlékirata szerint viszont Rozsnyón az interregnum kimondását csak Rákóczi és Bercsényi határozta el, s maguk közt titokban tartották, annyira, hogy még Károlyival sem közölték. Sőt szerinte a trónfosztás kierőszakolása végett rendelték nagyszámú katonaságot az ónodi táborba és céltudatosan alakították úgy az eseményeket, hogy tervüket valóra válthassák. Vetési állítását egyrészt maga Károlyi cáfolta meg, aki a szenátus rozsnyói üléséről azt írta

⁴⁰⁴ Önéletírás, I. k., 1865, 176.

⁴⁰⁵ Emlékiratok, 1979, 173., Bánkúti, 2003. In: www.epa.oszk.hu

⁴⁰⁶ Takács, 1941, 118., Bánkúti, 1991, 104.

⁴⁰⁷ KO, V. k., 1897, 601-603.

⁴⁰⁸ Köpeczi – R. Várkonyi, 1976, 276.

⁴⁰⁹ Emlékiratok, 1979, 171.

naplójába, hogy mindenről informálva volt,⁴¹⁰ másrészt a tanácskozásról készült jegyzőkönyv is tanúsítja, hogy minden szenátor be volt avatva.⁴¹¹

Az ónodi gyűlés hangulatát, már megnyitás előtt, kellemetlenül zavarta meg Turóc vármegye egyéni akciója. Turóc megye január 31-jén körlevelet intézett a többi megyéhez, melyben elsorolta a háború által rájuk nehezedő terheket, költségeket és az őket ért egyéb bajokat.⁴¹² A bajok forrásául pedig a szabadságharc vezetői, köztük Rákóczi, egyéni érdekeit jelölte meg és ezek megszüntetésére szólította fel a megyéket. A körlevélhez csatolva volt egy, a fejedelemhez címzett memoriális is, amely határozott hangon követelte a mielőbbi békekötést. A megyék a körlevelet vagy felbontva vagy felbontatlanul, de valamennyien beküldték Rákóczihoz, kijelentvén, hogy ők minden baj orvoslását csak az országgyűléstől remélik.⁴¹³

A gyűlésen Bercsényi tette szóvá az ügyet, kiemelvén, hogy a megyék ne önként-hatonként, hanem ki-ki szabadon adja elő a maga dolgát, mert úgy vissza lehet élni a megyék nevével, mint tette azt Turóc megye. Bercsényi szóba hozva az ominózus ügyet, felszólalásra készítette Rákóczit, aki elmondta, hogy kimondhatatlanul fáj neki, hogy amidőn minden idejét, javát a haza szolgálatára áldozza, akkor köszönet helyett a megye azt vágja a fejéhez, hogy a császár alatt nagyobb volt a szabadság és hogy most nincs, akihez apellálni lehetne. A rendek a fejedelem szavait döbbenetes csenddel fogadták, amiből Rákóczi azt vette ki, hogy a rendek egy része valóban elfordult tőle, ezért elkeseredetten felajánlotta lemondását és távozni készült. Erre Klobusiczky Ferenc erőszakkal kényszeríttette őt vissza a fejedelmi székbe. Bercsényi és Károlyi pedig „haljanak inkább a gazok” felkiáltással karddal nekiestek a követeknek.⁴¹⁴ Végül a gyűlés őrizet alá vettette a turóci nemeseket és Bercsényi indítványára⁴¹⁵ törvényes vizsgálatot rendelt ellenük, amely halálra ítélte az életben maradt Okolicsányi Kristófot, összetépette a megye zászlóját, visszavette pecsétjét és elhatározta a megye felosztását a szomszédos megyék közt.⁴¹⁶

A gyászos eseményben Bercsényinek és Károlynak egyaránt meghatározó szerepe volt. Utólag nehéz kideríteni, pontosan mi játszódott le bennük, amikor rátámadtak Turóc megye követeire, de valószínű, hogy alapvetően az ellenzék elszántsága és a Rákóczi lemondásától való félelem ragadtatta őket szégyenteljes cselekedetükre.

⁴¹⁰ Szalay, IV. k., 1865, 176.

⁴¹¹ Bánkúti, 2004, 79.

⁴¹² Mészáros, HK, 2007, 4. sz., 1196-1200.

⁴¹³ Asztalos, 2000, 232.

⁴¹⁴ Emlékiratok, 1979, 191.

⁴¹⁵ Áldásy, 1895, 722.

⁴¹⁶ Áldásy, 1895, 721-722.

Az ónodi országgyűlés 300. évfordulója alkalmából rendezett konferencia egyik előadója érdekes szempontokat fogalmazott meg az eseménnyel s egyúttal Bercsényi és Károlyi személyiségével kapcsolatban. Bercsényi indulatos és ideges természete szerint érthetővé tette a heves reakciót, míg Károlyi tartózkodó és kompromisszumkereső természete nem igazán. Károlyi valószínűleg félt, egyrészt hogy a pártütők megakadályozhatják a harc folytatását, holott szerint a szabadságharcnak még volt esélye célja elérésére, másrészt hogy gyanúba keveredik, ha Bercsényi mellett tétlen marad. Így ónodi viselkedését, figyelembe véve életútját és gondolkodásmódját, elsősorban nem öncélú indulat, esetleg az országgyűlésen kialakult tömegpszichózis vezérelte, hanem a politikai, taktikai és érzelmi motivációk bonyolult szövevényéből kimutatható okszerűség.⁴¹⁷

Az ellenzék elnémitása után a rézpénz és az adó ügye került az országgyűlés elé. Bár a kongót 60%-kal devalválták, a megyék és a káptalanok tiltakozása ellenére, elfogadták Bercsényi javaslatát is, hogy a kongóval adósságot lehessen fizetni és zálogbirtokot kiváltani. A fejedelem a vitélő rend és az elszegényedett nemesekre tekintettel fogadta el Bercsényi indítványát.⁴¹⁸

A rendek megszavazták a közadózást, de a kért 2 691 640 forint helyett csak 2 000 000 forintot.⁴¹⁹ A rendek a porták szerinti elosztás mellett voltak, míg Rákóczi a dicális adózást támogatta. Bercsényi erélyes fellépésére végül azt a határozatot hozták, hogy félmilliót palatinális porták szerint vetnek ki a megyékre, s a fennmaradó összeg kirovása előtt elvégzik az ország dicális összeírását.⁴²⁰ Bercsényi javaslatára arról is döntöttek, hogy a dicátorok fizetése csak az elkobzott és eltagadott jószágok harmada legyen. Károlyi bár elvi alapon elutasította a nemesség megadóztatását, az Ónodon – átmeneti és kényszerű megoldásként – elfogadott közteherviselésről szóló törvényt megszavazta.⁴²¹

A közbejött pünkösdi miatt június 13-án folytatta a konvent további tanácskozásait. Először megválasztották a fejedelmi előterjesztés értelmében a felállítandó törvényábrákhoz kiküldendő huszonnégy táblabíró, majd a fejedelem beszámolt az ország állapotáról, a megszakadt békealkudozásokról, az Ausztriai Ház és Magyarország viszonyáról. Rákóczi felszólalásában részletesen megindokolta, hogy nem lát más kiutat, mint a trónfosztást.⁴²² Bercsényi is hevesen pártolta Rákóczi előterjesztését, sőt felszólalása annyira magával ragadta a rendeket, hogy kitörő

⁴¹⁷ Kovács, HK, 2007. 4.sz., 1239.

⁴¹⁸ Wellmann, 1938, 558.

⁴¹⁹ A közadózást Bercsényi támogatta a legjobban. Márki, II. k., 1909, 14.

⁴²⁰ MOL P 398, №6552, 35.

⁴²¹ Kovács, 2000, 20.

⁴²² Beniczky, 2005, 28.

lelkesedéssel kiáltoztak: „Eb ura a fakó! Mai naptól fogvást József nem királyunk, abrenuntiálván mindenkben ellene. Inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyságot viseljünk.”⁴²³

Az országgyűlés június 13-án ki is mondta a Habsburg-ház trónfosztását, a kialakult helyzetet interregnumnak nyilvánították mindaddig, amíg a következő országgyűlés új királyt nem választ. Addig is felkérték Rákóczit a fejedelmi teendők ellátására és arra az esetre, ha a fejedelmi kötelezettségei Erdélybe⁴²⁴ kényszerítik távozni, mindenkori helyettesévé, fejedelmi helytartóvá Bercsényi Miklóst választották, aki június 22-én tette le az esküt.⁴²⁵

Károlyi az 1706 elején készített Csekély Elmélkedés című feljegyzésében, Rákócziékkal ellentétben, még a törvényesség betartására hivatkozva ellenezte a Habsburgok magyarországi örökös királyságának eltörlését és az ellenállási záradék visszaállítását. Feljegyzése szerint érthető a Habsburgok Magyarországhoz való ragaszkodása, hiszen egyrészt generális gyűlés fogadta azt el, másrészt azért sem érdemes vitatni, mert „nincsen oly monarchia, az ki ellene és a török monarchia ellen az országot megoltalmazná.” Szerinte nem az a gond, hogy a Habsburgok kormányoznak, s az uralkodó ragaszkodik az 1687-es törvényekhez, hanem hogy a királyság mellett az országot is örökének tekinti. Az ellenállási záradék visszaállításáért, amihez Rákócziék a béketárgyalásokon feltétlenül ragaszkodtak, szerinte nem érdemes küzdeni, hisz a nemzet anélkül is fellép az uralkodó ellen, ha az csorbítja szabadságát.⁴²⁶ Az ónodi országgyűlésen Károlyi viszont módosította a trónfosztásról vallott nézetét. A nagyszombati tárgyalások kudarcra, ahol Erdély kérdésében áthidalhatatlan szakadék keletkezett a császáriak és a kurucok között, Károlyit a detronizáció tervének támogatására készítette.⁴²⁷

Az országgyűlésen még elfogadták a hadsereg újjászervezéséről szóló ún. Regulamentum Universalét. Rákóczi még az országgyűlés alatt manifesztumot intézett a nemzethez és Európához, amelyben tudatta és megmagyarázta a Habsburg - háztól való elszakadást.

Károlyi nem vett végig részt az ónodi gyűlésen, katonai ügyek hamarabb visszaszólították a harctérre.⁴²⁸ Ezért letéve a konföderációra az esküt⁴²⁹ és áldást kérve Istentől a szövetségre, egyetértésre és hazaszeretetre szólította fel a nemzetet, majd az interregnum kihirdetése után

⁴²³ Asztalos, 2000, 236.

⁴²⁴ A marosvásárhelyi országgyűlés 1707. április 5-én II. Rákóczi Ferencet beiktatja az erdélyi fejedelmi hatalomba. R. Várkonyi, 1986, 912.

⁴²⁵ Áldásy, 1895, 742.

⁴²⁶ Kovács, 2000, 17-18., KO, V. k., 1897, 365.

⁴²⁷ Június 20-án Erdély is belépett a magyar konföderációba. Kovács, HK, 2007. 4. sz., 1235.

⁴²⁸ A temesvári pasa segítséget ígért neki, ha támadást indít Arad ellen. Kovács, 1988, 94.

⁴²⁹ Szalay, VI. k., 1859, 428.

elkészít a fejedelemtől, és visszatért a gondjaira bízott kerületbe.⁴³⁰ Az országgyűlés további eseményeiről Rákóczi és Bercsényi is informálta Károlyit.⁴³¹

Az országgyűlésen hozott gazdasági határozatok figyelmen kívül hagyták a lakosság teherbíró képességét, ezért nem ért (nem is érhetett) célt. A kialakult helyzet megtárgyalására a fejedelem ismét összehívta a szenátust, sőt a vármegyei követeket is, ezúttal Kassára.⁴³²

A kassai gyűlésen az országot érintő legfontosabb gazdasági kérdésekben Bercsényi és Károlyi is állást foglalt. Károlyi hangsúlyozta a dikákkal kapcsolatos nehézségeket, kiemelve, hogy „némely vármegyékből már is sokak más vármegyében oszolván, az dicájok iránt confusio esett” valamint, hogy „némellyeknek az szegénység közzül az egj fejeken kívül semmi facultasok nincsen, ahhoz képpest miként lehessen, hogj élés, vágó és pénzbéli quantumot supportálhasson.”⁴³³ Bercsényi figyelemre méltónak találta Károlyi felvetését s azt javasolta, hogy hallgassák meg a vármegyei követek jelentését, s velük együtt próbáljanak megoldást keresni.⁴³⁴

A rézpénz ügyében azonban eltért egymástól Bercsényi és Károlyi véleménye. A főgenerális ugyanis a „réz poltura böcseinek vissza állítására, az fehér pénznek szűkvoltából leg alkalmatosabbnak találta, ha meg határozatnék az dica után való contributióban az réz pénznek, három poltura számláltatván egj garasban,” hogy a rézpénzt a szegénység felhasználhassa. Károlyi viszont kifogásolta Bercsényi javaslatát, mert szerinte „az réz pénzt ígj is csak toldaléknak tartván az föld népe, az drágaság causáltatnék, azért nem kell meg határozni.”⁴³⁵

A megyei megbízottak összeírását összegezve, tekintetbe véve az azokon végrehajtott kiigazításokat, Kassán végül az ország dikáját 1 033 000 – ben állapították meg, valamint elrendelték, hogy az adót fehér (ezüst) pénzben kell fizetni, ami a libertás teljes bukását jelentette. A gyűlés emellett még számtalan intézkedést hozott a konföderáció zilált gazdasági és pénzügyi helyzetének rendbetételére.⁴³⁶ Károlyi december 23-án távozott a gyűlésről, de Bercsényi továbbra is mindenről értesítette, sőt már másnap írásban megküldte számára a gyűlés legfontosabb határozatait.⁴³⁷

⁴³⁰ Kovács, 1988, 94.

⁴³¹ MOL P 398, №6553, 37.

⁴³² Emlékiratok, 1979, 202.

⁴³³ Az Ónodon bevezetett új adóegység. Bánkúti, 1991, 87., Nagy Iván, 1854, 308.

⁴³⁴ Wellmann, Levéltári Közlemények, 1935, 49-50.

⁴³⁵ Wellmann, Levéltári Közlemények, 1935, 56-57.

⁴³⁶ Bánkúti, 1991, 87-88., Nagy Iván, (1854) 2004, 324.

⁴³⁷ MOL P 398, № 6565, 66-67.

IV.5. A sárospataki országgyűlés és ami utána következett

Az elhúzódó háború gazdasági nehézségeit a kassai végzések nem oldották meg. Az adó- és a pénzügy tárgyalására Rákóczi 1708 májusára Egerbe hívta újra össze a szenátorokat és a megyék követeit. A szenátus sürgette a megyék elszámolását, s elrendelte az új dikális összeírásokat valamint az új dikaszámok megállapítását.⁴³⁸ A módosításra a szegénység panaszai miatt került sor. A vármegyék ugyanis a kirótt pénzadót általában csak természetben tudták teljesíteni, ahogyan ezt Bercsényi Rákóczihoz intézett levele is tanúsítja: „Csaknem elfelejtém én is megírni Kegyelmednek, hogy Károlyi úr minap declarálván előttem az túlsó földnek pénztelenségét, az kik magokat offerálták, hogy az zsoldos – büntetésben is készebbek lovakat adni.”⁴³⁹

A gazdasági problémákhoz hamarosan katonaiak is társultak. Rákócziék erdélyi és trencsényi kudarca, valamint a franciák és az oroszok vereségének híre pánikhangulatot keltett az országban. Rákóczi a kialakult helyzetet Egerben, a szeptember 5-én újra egybegyűlt szenátussal tárgyalta meg, amely 25-éig tizenöt ülést tartott. A tanácsülés egyik legfontosabb témája az erdélyi kérdés volt. Az erdélyiek figyelmeztették Rákóczit, vonuljon be és védje meg a fejedelemséget.⁴⁴⁰ Rákóczi a szenátus elé terjesztette a kérést, de az úgy foglalt állást, hogy a fejedelem távozása veszélyes lenne az országra nézve. Helyette Károlyi Erdélybe küldését ajánlották, amivel Bercsényi is egyetértett levelében.⁴⁴¹

A gazdasági és katonai nehézségek súlyosbodása 1708 novemberére szükségszerűvé tette az országgyűlés összehívását is. A sárospataki országgyűlés tervezésében Bercsényi és Károlyi voltak a fejedelem legfőbb tanácsosai. Tőlük kért javaslatokat az országgyűlés idejére, helyére, módjára vonatkozólag, aprólékosan kicserélték nézeteiket.⁴⁴²

A gazdasági kérdések közül 1708-ra elsősorban a szegénység panaszai jelentették a legnagyobb problémát, főleg az ezüstpénz hiánya és az infláció miatt. De a szabadságharc vezetőinek levelezésében számos utalás található a katonaság elégedetlenségére is. A katonák legtöbbször szökéssel reagáltak az általános bizonytalanságra és az ellátatlanságra, egyre gyakoribbá váltak az átállások is. Az ónodi végzések felülvizsgálatát az is indokoltá tette, hogy a

⁴³⁸ Bánkúti, 1991, 109-110.

⁴³⁹ AR, II. k., 1873, 232.

⁴⁴⁰ AR, II. k., 1873, 318.

⁴⁴¹ Asztalos, 2000, 369.

⁴⁴² AR, VI. k., 1878, 122., 142., 351., 356., 369., Mezey, 1981, 44.

trencsényi csata után a kuruc hadműveleti terület összeszűkült és az ellenség által elfoglalt megyék lakosai a megmaradt országrészre menekültek.⁴⁴³

Rákóczi elsősorban a számadásokkal akarta megismertetni a rendeket, sőt teljes körű nyilvános költségvetési vitát rendelt el.⁴⁴⁴ Szükségesnek tartotta, hogy az ország előtt számoljon el az ország jövedelmeivel. Majd sor került a korábbi hadi szolgáltatások módosítására, elhatározták a rézpénz árfolyamának stabilizálását valamint az arany- és ezüstpénz régi értékének visszaállítását.⁴⁴⁵ Kényes kérdés volt a hadisegély kivetésének ügye, amelynek módjáról nem is tudtak megállapodni a rendek. Az állami adónak, a dikának még a nevét is eltörölték. A rendek megszavaztak hadkiegészítési célra 12 000 hajdút, valamint hadisegélyként 600 000 forint adóösszeget.⁴⁴⁶ Az országgyűlés legfontosabb határozatai azonban a katonasággal kapcsolatban születtek. Rákóczi annak érdekében, hogy a katonáskodást újra vonzóvá tegye, törvénybe foglalta a harcoló jobbagyaknak sokszor megígért libertálást és adómentességet.⁴⁴⁷

A harc folytatása érdekében a fejedelem legfőbb célja a katonaság megnyerése volt. Ezt mutatja Rákóczi Sárospatakról Károlyihoz írt levele, amely mintegy forgatókönyvként a béketárgyalásokat szorgalmazók megingatását és megfélemlítését célozta. A levél hangneme és tartalma Károlyi felértékelődött szerepét bizonyítja, valamint azt, hogy a fejedelem Károlyit bizalmasának tekintette.⁴⁴⁸

A katonaságra vonatkozó intézkedések a szabadságharc válságát és kényszerpályára kerülését jelezték. Az országgyűlés intézkedései nem tudták megoldani az országban fennálló problémákat, a helyzet egyre romlott.⁴⁴⁹ A pestis megjelenése és a császári csapatok előrenyomulása még inkább rádöbbsentette Rákóczit a külföldi segítség fontosságára. A fejedelem egyre kevésbé tudott együttműködni tábornokaival, akik Rákóczi tudtával fokozatosan „eltűntek” mellőle. A romhányi csata után főleg Károlyi volt mellette, terveibe inkább már csak őt avatta be.⁴⁵⁰ A beteges és tétovázó Bercsényit Rákóczi maga küldte Lengyelországba, hogy készítse elő a cári megbízottal, Dolgorukij herceggel való tárgyalást.⁴⁵¹

⁴⁴³ Kovács, 2008, 60.

⁴⁴⁴ Márki, II. k., 1909, 640.

⁴⁴⁵ MOL P 398, № 6582, 110.

⁴⁴⁶ Beniczky, 2005, 189.

⁴⁴⁷ Kovács, 2008, 61.

⁴⁴⁸ A levél azzal zárult, hogy Károlyi az ügyben úgy járjon el, „a mint a legjobbnak itéli.” AR, II. k., 1973, 353., 462., Kovács, 2008, 62.

⁴⁴⁹ Asztalos, 2000, 371-372.

⁴⁵⁰ Kovács, 1988, 100.

⁴⁵¹ Emlékiratok, 1979, 231.

Bécs látva a kuruc csapatok bomlását és Rákóczi észrevehető passzivitását, elérkezettnek látta az időt a felkelés, számára előnyös lezárására. Ezért a kegyetlen Heistert leváltotta, s helyébe a magyar származású Pálffy Jánost nevezte ki a magyarországi császári hadak főparancsnokának. Pálffy igyekezett az udvarral elhitetni, hogy a felkelést katonailag nem képes leverni, hanem tárgyalások megkezdésére van szükség. A tárgyalások gondolata mindkét fél vezetőinél egyidejűleg merült fel, csak más-más indítékból. Pálffy csak a meghódolásról, Rákóczi pedig időnyerés céljából akart tárgyalni. Károlyi volt az, aki megpróbálta az eltérő álláspontokat összeegyeztetni. Pálffy hamar fel is ismerte, hogy politikai céljai megvalósításához Károlyi alkalmasabb partner, mint az elveihez mereven ragaszkodó fejedelem, így vele vette fel először a kapcsolatot.

Károlyi meg volt győződve, hogy a felkelés ügye Magyarországon fog eldőlni, s a hadműveletek kiújulását és a teljes katonai vereséget egyedül Rákóczi és Pálffy személyes találkozása akadályozhatja meg.⁴⁵² Bercsényi Károlyival ellentétben nem hitt a tárgyalások sikerében, hanem az orosz szövetség reményével hitegette magát és a fejedelmet. A fejedelem és a császári fővezér találkozására végül január 31-én Vaján került sor, Károlyi kérésére, Bercsényi tudomása nélkül.⁴⁵³ Itt a fejedelem egyetértett a tárgyalásos rendezéssel, de a császárnak írt levelében mégsem volt hajlandó kegyelemkérésre, hanem a szabadságharc jogosságát igyekezett bizonyítani. A béketárgyalások folytatását illetően Rákóczi hangsúlyozta, hogy esküjéhez híven csak a szenátorokkal együtt határozhat. Ezért 1711. február 11-re Károlyi Ugocsa megyei salánki kastélyába hívta össze tanácskozásra az általa még ellenőrzött magyarországi és erdélyi területek szenátorait.⁴⁵⁴

Salánkon Rákóczi ismertette a béketárgyalások eddigi menetét, hangsúlyozva, hogy a béketörekvések még nem jelentik Bécs őszinte békekészségét. Tanácsot kért a megjelentektől, ugyanakkor figyelmeztette őket a szécsényi országgyűlésen tett esküjére, hogy addig nem teszi le a fegyvert, amíg az ország törvényeinek és régi szabadságának visszaállítását nem biztosítja. Felvetette a kérdést, hogy milyen feltételekkel köthetnek békét, megkössék-e egyáltalán? A tanácsurak egyhangúlag ragaszkodtak a nagyszombati feltételekhez, de mivel Bécs arról hallani sem akart, a harc folytatására szavaztak. A következő előterjesztés az I. Péter orosz cártól várható

⁴⁵² Kovács, 1988, 107.

⁴⁵³ Bánkúti, 1981, 65.

⁴⁵⁴ A magyarországi szenátorok közül jelen volt gr. Esterházy Antal tábornagy, gr. Csáky István, a hadellátási szervezet vezetője, br. Sennyei István a szenátus kancellárja, Vay Ádám jász-kun főkapitány, a fejedelem udvari marsallja. Az erdélyiek közül pedig Barcsai Mihály szenátor, gr. Teleki Mihály, az erdélyi gazdasági ügyek vezetője, főrendátor, Barcsay Ábrahám erdélyi főkincstartó, Arelt János erdélyi szász tanácsos, Thoroczky István tábornok, gr. Teleki Pál, Rákóczi követe, br. Kemény Simon alezredes, testőrparancsnok. Csátáry, 2001, 10.

lehetséges támogatás kérdése volt.⁴⁵⁵ Bercsényi ugyanis hitt az orosz segítségben és a felkelés ügyének jobbra fordulásában, ezért mindenképpen kitartásra ösztönözte a kurucokat. Bercsényi valósággal megdöbbsent a vajai találkozó híréből és felháborodott Rákóczinak a császárhoz írt levelén, hogy annyi megaláztatás után még mindig hisz a bécsi udvar őszinteségében. Rákóczi a tanácskozás végén ismertette a felkelés reménytelen helyzetét, s a szenátustól tanácsot kért: zárkózzon-e be Munkácsra, amíg kívülről segítséget nem kap, vagy pedig menjen Lengyelországba, hogy személyes jelenlétével sürgesse a külföldi beavatkozást. A szenátus az utóbbit választotta, így a fejedelem február 21-én elhagyta az országot.⁴⁵⁶

A salánki értekezlet határozatai jogalapot biztosítottak Rákóczinak a szabadságharc folytatásához. Rákóczi minden lehetőséget ki akart használni, ezért Károlyit a tárgyalások folytatásával és az egész kuruc sereg feletti vezérlettel bízta meg, ő maga és Bercsényi pedig a cár segítségével szándékozott kitörni az elszigeteltségből és nemzetközi garanciákat szerezni a béke megkötéséhez.

⁴⁵⁵ Csátáry, 2001, 10.

⁴⁵⁶ Bánkúti, 1981, 74., Márki, III. k., 1910, 189., Markó, 1935, 61.

V. A külpolitikai lehetőségek megítélése

II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc kitörésétől kezdve aktív külpolitikai tevékenységet folytatott, kereste a kapcsolatot a potenciális külföldi szövetségesekkel. Külpolitikáját a spanyol örökösödési háború és az északi háború határozta meg. A francia összeköttetés volt külpolitikájának alapja, amihez csatlakozott a bajor választófejedelem magyar királlyá választásának szándéka.⁴⁵⁷ 1704 után a francia katonai fölény korszaka elmúlt, s ettől kezdve számottevő francia segítségre nem lehetett számítani. XIV. Lajos némi anyagi és katonai segítségen túl nem volt hajlandó támogatni a szabadságharcot. Számára az csak hasznos „diverzió” volt, s amint jelentősége Franciaország szempontjából megszűnt, magára hagyta a magyarokat. A Rákóczival való szerződés megkötése elől kitért, előbb jogi, majd katonai és gazdasági okokra hivatkozva.⁴⁵⁸

Rákóczi mellett a külpolitika irányítója Bercsényi volt, aki minden fontosabb tárgyaláson, külföldi követekkel való megbeszélésen részt vett, sőt gyakran egyedül tárgyalt. Bercsényi, Rákóczival ellentétben, mindig fenntartással viseltetett Franciaországgal szemben. Látva a francia segélyek elmaradását, figyelmeztette a fejedelmet, hogy „a francia segítségben soha bizonyos nem lehet,” mert ez a segítség csak olyan, mint a jágerkürt hangja a vadászon, csak arra való, hogy harcra úszítja őket, de nem segít rajtuk.⁴⁵⁹ Bercsényi talán ezért sem volt szimpatikus a francia diplomata, Des Alleurs altábornagynak, aki úgy vélekedett a főgenerálisról, hogy nemcsak ő, de „az egész nemzet is gyűlöli őt hiú, vad és állhatatlan jelleme miatt.”⁴⁶⁰ Des Alleurs Bercsényit tartotta a francia külpolitika fő ellenségének, aki nézetével befolyást gyakorolt a fejedelemre.⁴⁶¹

Rákóczi az északi háborút, amelyben XII. Károly svéd király és I. Péter orosz cár vetélkedett a hegemoniáért, szintén igyekezett kihasználni a szabadságharc érdekében. Rákóczi kezdetben XII. Károlyt tartotta erősebbnek, ezért a svédek felé fordult, akitől támogatást remélt és ezért oroszellenes politikát folytatott.⁴⁶² XII. Károly azonban belebonyolódott a lengyel és az orosz háborúba, ami hamar világossá tette, hogy a magyarok semmilyen segítségre nem számíthatnak a részéről.

⁴⁵⁷ Köpeczi, 2002, 27.

⁴⁵⁸ Köpeczi, 1985, 153.

⁴⁵⁹ AR, IV. k., 1875, 430., Markó, 1935 okt., 117.

⁴⁶⁰ Köpeczi, 1966, 129.

⁴⁶¹ Köpeczi, 2004, 213.

⁴⁶² Köpeczi, 2002, 98.

1707-ben külpolitikai váltás történt. I. Péter orosz cár Franciaországgal szeretett volna szövetségre lépni, ezért figyelme a XIV. Lajossal kapcsolatban álló Rákóczi felé fordult. A cár David Corbea követe által 1707 tavaszán kapcsolatba lépett Rákóczival,⁴⁶³ aki ura nevében felajánlotta számára a megüresedett lengyel királyságot és Oroszország szövetségét. Cserében a cár azt kérte a fejedelemtől, hogy járjon közben a versailles-i udvarban, és érje el, hogy XIV. Lajos közvetítsen közte és a svéd király között. A fejedelem hosszú töprengés után fogadta csak el I. Péter javaslatát. Döntésében nagy szerepet játszott, hogy legfőbb tanácsadója, Bercsényi és a többi tanácsurak, köztük Károlyi Sándor és Vay Ádám is a javaslat elfogadása mellett voltak. Bercsényinek tetszett I. Péter terve, amely szerint az uralkodót kényszeríteni kell a magyar koronáról való lemondásra, Magyarország függetlenségének elismerésére (mivel a Habsburg-ház elnyomta a nemzetet) és lehetővé kell tenni, hogy orosz támogatással szabadon választhasson új királyt. Európa békéjének záloga így Oroszország lenne, mivel Lengyelországban is ő garantálná a királyválasztást.⁴⁶⁴ Bercsényi 1707-ben már nem nagyon bízott a magyarországi fegyverekben, viszont hitt abban, hogy I. Péter fegyverrel is szembeszáll Béccsel.⁴⁶⁵ Rákóczi augusztus elején Nedeczky Sándort és Klobusiczky Ferencet küldte a lublini országgyűlésre és a cárhoz, hogy ismertessék a magyarok helyzetét és biztosítsák őket, hogy Rákóczi választás esetén hajlandó elfogadni a lengyel koronát, amennyiben a cár segíti őt Magyarországon.⁴⁶⁶

Rákóczi az orosz külpolitika irányítójává Bercsényit nevezte ki, aki 1707 szeptember elején számos előkelő személyből álló követséggel Lengyelországba ment.⁴⁶⁷ A főgenerális azt a feladatot kapta, hogy Varsóban tárgyaljon a cár tanácsadóival a megkötendő szerződésről. Rákóczi azért bízta Bercsényire a magyar delegáció vezetését, mert ő jól ismerte a lengyelországi viszonyokat, voltak személyes összeköttetései, diplomáciai jártassága, s tudott lengyelül és oroszul.⁴⁶⁸ A magyar küldöttséget Lengyelországban nagy tisztelettel fogadták. Az előzetes egyeztetések után végül szeptember 14-én⁴⁶⁹ sikerült megkötni a szerződést a cárral. A varsói szerződés biztosította Rákóczi számára a lengyel trónt, rögzítette a fejedelemnek azt a készségét, hogy közbenjár a francia királynál és Miksa Emánuel bajor választónál annak érdekében, hogy közvetítsenek a svéd király és a cár között és hogy szövetségi szerződést kössenek vele. Cserében I. Péter vállalta, hogy az északi háború befejezése után 20 ezer fős hadat bocsájt Rákóczi

⁴⁶³ David Corbea Rákóczit 1707. július 24-én Ungváron kereste fel. Váradi – Sternberg, 1976, 56.

⁴⁶⁴ Márki, III. k., 1910, 41.

⁴⁶⁵ Köpeczi, 1993, 37.

⁴⁶⁶ Váradi – Sternberg, 1976, 57.

⁴⁶⁷ MOL P 398, № 6561, 59-60.

⁴⁶⁸ Köpeczi, 1993, 37.

⁴⁶⁹ Egyesek szerint szeptember 17-én. Köpeczi, 2002, 99.

rendelkezésére, s a magyarok segítése érdekében közbenjár a moldvai és a havasalföldi fejedelmeknél, hogy ne nyújtsanak támogatást a császáriaknak.⁴⁷⁰ A szerződést Rákóczi 1707. október 10-én írta alá, míg Péter cár csak 1708 tavaszán, de antedatálta: 1707. december 21-i dátumot írt rá.⁴⁷¹ A szerződés végül a svédek támadása miatt nem valósult meg, de így is a Rákóczi – szabadságharc legnagyobb külpolitikai sikere volt. I. Péter orosz cár volt az egyetlen uralkodó, aki egyenrangú félként kötött szövetséget a magyar rendi konföderáció fejedelmével, II. Rákóczi Ferencsel.

Oroszország és Magyarország között a diplomáciai érintkezés és baráti viszony fennmaradt, annak ellenére, hogy Rákóczi lengyel királlyá választására nem kerülhetett sor. 1708. augusztus 20-án J. I. Ukrajcev, Nagy Péter cár rendkívüli követe Egerbe látogatott, azzal a céllal, hogy mélyítse a magyar – orosz kapcsolatot. Rákóczi az orosz külpolitika megbeszélésére szenátusi ülést hívott össze Egerbe. Ukrajcev a szenátus jelenlétében ismertette az orosz álláspontot. Eszerint a kialakult helyzetben a legcélravezetőbb megoldás az lenne, ha Rákóczi kibékülne I. József császárral, s az orosz cár a kibékítéshez felajánlja szolgálatait. A követ a békekötés lehetséges feltételeit is előterjesztette. Eerre azonban nem kerülhetett sor, mert ellentétek merültek fel a közvetítés módjával kapcsolatban. Rákócziéknak írásba kellett volna foglalniuk a saját békefeltételeiket, kezdeményezniük, illetve kérelmezniük a császárnál a békeközvetítést, sőt a békeközvetítő személy elfogadásának engedélyezéséért is I. Józsefhez kellett volna fordulniuk, amire a kurucok nem voltak hajlandók. A megegyezés végül végérvényesen Erdély kérdésén bukkott meg. Az orosz követ szerint Bercsényi volt az, aki a legjobban ellenezte a megegyezést. „Én úgy vélem – írja Ukrajcev a lehetőségeket értékelve –, hogy ez a dolog késedelmet fog szenvedni... Azok közül a magyar miniszterek közül, akik a többiekénél hamarabb hajlanának a békére, itt senkit nem látok, a fejedelem mellett csak két ember tartózkodik, a többi más városokban és helyeken van, az első ember pediglen itt gróf Bercsényi tábornok..., aki a megegyezésre egyáltalán nem hajlamos.”⁴⁷² Ukrajcev 1708. szeptember 10-ei halála után nem érkezett több orosz követ Magyarországra.⁴⁷³

I. Péter 1708 után sem szakította meg a diplomáciai kapcsolatot Rákóczival. Az oroszok hadi győzelmeiről részletesen tájékoztatta a fejedelmet, de a cár szerepvállalása a magyar ügyekben egyszer s mindenkorra lekerült az orosz külpolitika napirendjéről. A győztes poltavai csata után a hadi események északra, a Balti-tengerre és Skandináviába helyeződtek át, ami

⁴⁷⁰ Köpeczi, 2004, 287.

⁴⁷¹ Váradi – Sternberg, 1959, 234-235.

⁴⁷² Váradi – Sternberg, 1959, 248.

⁴⁷³ Gebei, In www.tortenelem.ektf.hu

Rákóczi számára a teljes elszigeteltséget jelentette.⁴⁷⁴ Hiába próbált az orosz cártól fegyveres segítséget kieszközölni, az nem volt rá hajlandó, csak diplomáciai közbenjárást ígért a magyaroknak.⁴⁷⁵ Oroszországnak nem is volt módjában a segítségadás, hisz északról Svédország kötötte le, délről pedig a török készülődés fenyegette. Bécs is mindent megtett, hogy a cárt a maga oldalára állítsa, amit I. Péter ki is használt és bizonyos mértékben kétszínű politikát folytatott. Titokban Béccsel is kapcsolatot tartott fent, mert félt, hogy Bécs segítséget ad az ellene háborúra készülő töröknek.⁴⁷⁶

Közben a kuruc haderő feltűnően meggyengült. Bercsényi már 1707. október 18-án azt írta Károlynak, hogy a nép engedelmet kér, hogy hódolhasson a labancoknak, ha a kuruc nem tudja megvédeni. Elveszett a nép szeretete, állapítja meg keserűen.⁴⁷⁷ Bercsényi mint látjuk, már nem bízott a magyar fegyverekben, mégkevésbé a császári ígéretekben, viszont hitt I. Péterben. A fejedelem is reménykedett, hogy szövetségesei nem hagyják cserben. Károlyi azonban nem osztotta véleményüket, kételkedett a külső segítségben. 1709. november 18-án Bercsényinek írt levelében is hangsúlyozta, hogy azt nem tudja, hogy az orosz reménység jó vagy rossz út, de az biztos, hogy a magyar reguláris sereg harcképtelen, s a nagy oszlás miatt félni lehet a teljes vereségtől.⁴⁷⁸ Az orosz segítség megítélésében tehát kardinális különbség mutatkozott Bercsényi és Károlyi közt. Bercsényi túldimenzionálta azt, holott 1708 augusztusában magától a cári követőtől hallhatta, hogy Oroszország fegyveres támogatására nem számíthatnak.

Bercsényi 1710. május 6-án és 10-én leveleket írt Urbich bécsi orosz követnek. Felhívta a követ figyelmét, hogy hasson oda, hogy Bécs működjön együtt az angol és holland követekkel, biztosítsa Rákóczi erdélyi fejedelemségét, mert ha erre nem kerül sor, a megbékélés helyett inkább a bujdosást fogják választani. Kéri, hogy a cár, amíg a békét meg nem kötik, küldjön csapatokat Magyarországra.⁴⁷⁹ Urbich válaszában azt javasolta, hogy a fejedelem fontolja meg a császár ajánlatát az általános amnesztiáról és a nemesség jogainak megtartásáról, s kössön békét az udvarral. Bercsényi nem értett egyet a követ ajánlatával, amit közölt a fejedelemmel és Nedeczky Sándorral is.⁴⁸⁰

Rákóczi végül úgy döntött, hogy 1710. november 21-én ismét Lengyelországba küldi főgenerálisát, hogy tájékozódjon az egymásnak gyakran ellentmondó hírek között, próbáljon

⁴⁷⁴ Czövek, 2004, 59.

⁴⁷⁵ Zayzon, 1915, 149.

⁴⁷⁶ Benda, 1976, 47.

⁴⁷⁷ Rákóczi Tár, II. k., 1868, 217.

⁴⁷⁸ MOL G 24, II.6, 73. doboz, № 318.

⁴⁷⁹ AR, VIII. k., 1882, 256-259.

⁴⁸⁰ AR, VI. k., 1878, 528-531., AR, VIII. k., 1882, 269.

eligazodni a lengyel viszonyokban és tárgyaljon az ott tartózkodó orosz vezetőkkel. Bercsényi elsősorban Dolgorukij orosz tábornokkal folytatott élénk levelezést, akivel december 21-én személyesen is találkozott.⁴⁸¹ A megbeszélés légköréről azt írta a fejedelemlennek, hogy „igen félnek a töröktől, bolond hírekre is építenek; azt mondja: keze, lába, szája meg van kötve a cárnak, míg az svécus itt van.”⁴⁸² Dolgorukij nyíltan megmondta Bercsényinek, hogy a cárnak csak akkor áll módjában segíteni a magyarokon, ha francia segítséggel sikerül megakadályozni a török háború kitörését. A cár katonai segítséget nem adhat, csak a Lengyelországba menekülő bujdosók befogadását és segítségét tudja megígérni. A lengyel urak is figyelmeztették Bercsényit, hogy ne bizzon az orosz segítségben. A főgenerális jelentette a nehézségeket fejedelmének, de azt tanácsolta Rákóczinak, hogy személyesen találkozzon a Lengyelországba készülő cárral, egyrészt hogy tiszta képe lehessen a lehetőségekről, másrészt, hogy megnyerje a cár jóindulatát.⁴⁸³

Rákóczi és Bercsényi is tudta, hogy a szabadságharc ügye Magyarországon elbukott. Bercsényi feladata volt Lengyelországban az orosz segítség megszerzése mellett, hogy előkészítse a még meglévő magyar hadak lengyel földre távozását és orosz szolgálatba állását. A főgenerális azonban hitt abban, hogy ha a nemzetközi helyzet jobbra fordul, akkor orosz támogatással újakezdhetik a szabadságharcot. Levelei bizonyítják, hogy bár kívülről szemlélte a Magyarországon végbemenő dolgokat, 1710 után már ő is csak a diplomáciai nyomásgyakorlás eszközét látta a hadseregben.⁴⁸⁴

Érsekújvár eleste után Rákóczi célja az időnyerés volt. Abban reménykedett, hogy a francia diplomáciának sikerül megakadályozni a török – orosz konfliktus kitörését, s Franciaország az európai háborút lezáró béketárgyaláson legalább Erdélyt biztosítja számára. Rákóczi illúzióiban nagy szerepet játszottak Bercsényi biztató hangú levelei, aki a rossz hírek ellenére is bízott a cár támogatásában. A történészek többsége Bercsényit hibáztatja, amiért a fejedelmet elvonta a császárral való megbékélés lehetőségétől. Rákóczit Bercsényi helyzetjelentései mellett azonban más követek is tájékoztatták az események alakulásáról, emellett saját tapasztalatai alapján is látta, mi minden akadályozta az orosz segítséget, s ő ezek ellenére reménykedett.

A főgenerális politikai nézetét és az orosz segítségbe vettett bizalmát Károlyival is megosztotta. 1710. december 27-ei levelében kiemelte, hogy jól tett ügyüknek a Dolgorukij herceggel való megbeszélése, aki közbenjárt értük a cárnál és bizakodva várja a cárral való találkozást: „Már bizonyossal bíztathatom kegyelmeteket, mert Istennek kegyelméből

⁴⁸¹ MOL P 398, № 6587, 127-128.

⁴⁸² AR, VI. k., 1878, 631.

⁴⁸³ Köpeczi, 2004, 289-290.

⁴⁸⁴ Szekfű, 1990, 144.

bizonyosan tudom, hogy megh lesznek már az fel vett dolgok.”⁴⁸⁵ Károlyi és a kuruc vezetők egy része viszont nem bízott a külső segítségben. Károlyi a belső helyzetet reménytelennek ítélte, s nem volt hajlandó megvárni a cárral való találkozást. Ő csak a császárral való tárgyalásban hitt, sürgősségűnek és károsnak vélt minden időt, amit Rákóczi – Bercsényi hatására – szerinte a reménytelen diplomáciai ügyekre fordított.⁴⁸⁶ Károlyi „tragikai vétsége” éppen az lett, hogy nem várta meg az orosz tárgyalások eredményét.

A fejedelem 1711. február 21-én hagyta el Magyarországot, hogy találkozzon a cárral, de biztosította Károlyit, hogy visszatér. Rákóczi remélte, hogy az orosz segítséggel is véghezvihetik a békességet, amelyet Károlyi megalapozatlannak tartott, s ezért a Pálffyval való tárgyalások folytatását szorgalmazta. Rákóczinak a cárral való személyes találkozása előtt Bercsényi aktív tárgyalásokat folytatott I. Péter minisztereivel, akik tájékoztatták, hogy ha a török háború elkerülhető, akkor a cár kész „királyt adni Magyarországnak.”⁴⁸⁷ A fejedelem előbb Dolgorukij herceggel találkozott Drohobyczbán, aki a török háború ellenére is pozitívan állt a magyarok ügyéhez, bár azonnali segítséget nem ígért. A cárral való találkozóra április 28-án került sor Javoróban.⁴⁸⁸ Áprilisra az események kedvezőtlenül alakultak, mivel kiderült, hogy a francia kormány titokban a svéd királynak akart kedvezni és támogatta a török háború kitörését. A cár ezek után nem érdeklődött a francia orientáció iránt, s a Habsburgokkal igyekezett rendezni kapcsolatát.

Rákóczi tisztaban volt Károlyi nézetével, amit egyik hozzá írt levele is bizonyít: „Volna elég mit írni az idevaló dolgokról Kegyelmednek, de amint leveléből látom, oly bizonytalannak tartja az idevaló reménységet, hogy írásomat csak biztatásnak tartaná.”⁴⁸⁹ Károlyi végső véleményét a fejedelemnek 1711. április 3-ai levelében fogalmazta meg: „Az élő Istenre, hivatali kötelességére kényszerítem Felségedet, egy Bercsényiért Felséged ne vesse meg az confoederatiót, azaz a nemzetet, mely hazájában vagyon. Ne ragaszkodjék külső monarcháknak ál-umbra formában lévő reménységéhez és nyolc esztendőül fogva biztató politicájához s azért ily contemptuose ne vesse meg az császár gratiáját, hagyjon békét az solennitásoknak, pompának, diffidentianak és abból származott félelemnek, jöjjön be a confoederatio közé, ne mondhassa azt in extremis, hogy elhadta az vezére őket.”⁴⁹⁰ Ez a levél általános vádirat Rákóczi és Bercsényi külpolitikája ellen, melyet nemcsak az orosz vonatkozásban vetett el és nemcsak 1711-re, hanem

⁴⁸⁵ MOL P 398, № 6588, 129-132.

⁴⁸⁶ Bánkúti, 1981, 65.

⁴⁸⁷ Bercsényi szóba hozta a minisztereknek Alekszej cárevics magyar trónra ültetését. Köpeczi, 1991, 72.

⁴⁸⁸ Köpeczi, 1991, 72.

⁴⁸⁹ AR, III. k., 1874, 600.

⁴⁹⁰ Lukinich, 1925, 98-99.

az egész szabadságharcra vonatkoztatva. Károlyi taktikai meggondolásból úgy tett, mintha csak Bercsényiről feltételezné, hogy rosszul ítélte meg a helyzetet.

A szatmári béke megkötésének híre május tizedike táján érkezett meg Lengyelországba. Bercsényi szerint I. Péter a hírt így kommentálta: „Szánakozott a cár a Károli casussán: miért nem kellett megelőzni.”⁴⁹¹ A főgenerális ezzel tulajdonképpen a saját véleményét fejezte ki. Szerinte Károlyi letartóztatásával megakadályozható lett volna a békekötés.

Az orosz segítség dolgában a helyzetet Rákóczi ismerte fel hamarabb. 1711 nyarán már éles viták alakultak ki Rákóczi és Bercsényi között az orosz szövetségről. A török háború ellenére a fejedelem még egy ideig reménykedett a cár segítségével, de rövidesen levonta a kiábrándult következtetést. 1711. december 11-én írta Vay Ádámnak: „Úgy látom, a czár iránt való opinióban meg nem csalattattam: mert ha Kegyelmed sokszori discursusimra és Bercsényi úrral való disputationkra reflectálja magát, vele kezdett munkámat inkább azért kívántam végig üzni, hogy semmit el ne mulassak, mintsem segedelme bizodalmaiban.” Ez a levél kifejezte a fejedelem csalódottságát és bizonyos mértékben bírálta Bercsényi orosz orientációját. A sikertelenségért mégsem a cárt okolta: „Nem tulajdoníthatom malitiának cselekedetét, mint ministeriuma értetlenségének és innata sorditiességének.”⁴⁹² Bercsényi azzal mentegette magát, hogy „tovább azért nem defendálok az muszkát, kiben eddig is nem országát, hanem az mi kintelen necessitásunkat néztem.” Szerinte Oroszország volt az egyetlen, akitől egyáltalán lehetett volna valami segítséget remélni, s annak elmaradásáért a francia politika okolható. Az általános béketárgyalásokhoz és főleg az angol közbenjáráshoz fűzött remények Bercsényi szerint Rákóczi felfogását jellemezték, de azok sem értek többet az „orosz reménységnél.”⁴⁹³ Nem igazán bízott az általános békében sem, keserűen említette fejedelmének, hogy a magyarokat mindenki elhagyta.

Megállapíthatjuk, hogy az orosz kapcsolat sem segített a kurucok nemzetközi elszigeteltségén, bár Rákócziék mindent megtettek ennek érdekében. Az orosz reménység csak akkor lehetett volna megalapozott, ha Franciaország és Oroszország között szövetségi kapcsolatok alakultak volna ki, véget ért volna az északi háború és nem tört volna ki a török – orosz háború. Szekfü Gyula kiadatlan akadémiai székfoglalójának összefoglalójában azt hangsúlyozta, hogy az orosz terv diplomáciai tévedés, külpolitikai ballépés volt, melynek

⁴⁹¹ AR, VI. k., 1878, 721.

⁴⁹² AR, III. k., 1874, 698-699.

⁴⁹³ Köpeczi, 1991, 91.

szerencsére semmi befolyása nem volt a nemzet további sorsára. Bercsényi mellett Rákóczi is részt vett benne, akinek egyénisége képes volt a bukott ügyet is felemelni.⁴⁹⁴

Bercsényi és Károlyi 1710 utáni tevékenysége más – más síkon folyt. Bercsényi Lengyelországból, vagyis kívülről szemlélte a Magyarországon végbemenő dolgokat, míg Károlyi közvetlenül tapasztalta a siralmas valóságot.

⁴⁹⁴ Szekfü, HK, 1990, 148.

VI. A tárgyalások felújítása a Habsburg-házzal és a szatmári béke

1710. szeptember 26-án Pálffy János grófnak a magyarországi császári hadak főparancsnokává való kinevezése, az adott körülmények között a lehető legszerencsésebb esemény volt politikai szempontból a magyarok számára. Pálffy ugyanis, annak ellenére, hogy következetesen kitartott a Habsburg-ház mellett, mindenképpen el akarta kerülni a kuruc felkelés fegyverrel való leverését.⁴⁹⁵ A császári hadsereg totális győzelme szerint egy magyar Fehérhegyet és nyomában nyílt abszolutizmust eredményezett volna. Ekkorra Bécs is felismerte, hogy Magyarország nélkül a Monarchia életképtelen, ezért kompromisszumot kénytelen kötni vele. Külpolitikai okok is sietették Bécsben a felkelés mihamarabbi lezárását: el akarták kerülni a magyar ügy nemzetközi szinten való rendezését. Ezen politika végrehajtására Pálffy János személye volt a legalkalmasabb, hiszen magyarként számíthatott a kurucok bizalmára is. I. József a magyar császári főparancsnokot azzal bízta meg, hogy tegyen a kurucoknál megbékélési kísérletet.

1710 őszén Rákóczi és környezete is hangot adott megbékélési szándékának. A kuruc haderő már 1710 tavaszán az általános bomlás tüneteit mutatta.⁴⁹⁶ A kuruc hadsereg felső vezetése zömében hátat fordított a vitézlő rendnek, amely csak tovább fokozta a csapatok demoralizálódását és a katonaság magárahagyottságának érzését.⁴⁹⁷ A pénzügyi csőd, az irreguláris alakulatok prédálása és az általános gazdasági helyzet is társadalmi robbanással fenyegetett.⁴⁹⁸ Ilyen katonai és gazdasági háttérrel nem lehetett optimista terveket szőni a szabadságharc sikeres befejezéséről. Rákóczi és Bercsényi sem hitt ekkor már a fegyveres győzelemben.⁴⁹⁹ Csak életben akarták tartani a Habsburg – ellenes küzdelmet, míg sor kerülhet az európai békekötésre.

A tárgyalások gondolata így mindkét fél vezetőinél egyidejűleg merült fel.⁵⁰⁰ Pálffy a kapcsolatot Károlyival vette fel. Acsády szerint Pálffynak azért Károlyira esett a választása, mert

⁴⁹⁵ Pálffy politikájának két alapelve volt: 1. megakadályozni, illetve elkerülni a felkelés nyílt katonai módszerekkel való leverését; 2. a dinasztiahoz való hűség és a nemesi-rendi jogok biztosítása alapján helyreállítani a rendek egységét. Pulyai (Bevezető), 2007, 8.

⁴⁹⁶ Czigány, HK, 1990, 3.sz., 45.

⁴⁹⁷ Bercsényi elutazása is pánikhangulatot keltett. Darvas Mihály főhadbiztos a nemesek előtt a szécsényi táborban felháborodottan adott hangot véleményének, hogy Bercsényi elrontotta, elpusztította az országot, az 50 ezer tallért kihúzta a vármegyéken, az országot pedig elhagyta. „Az ördög teremtetét sohasem látjuk itt többé. De engemet is vigyen el az ördög, akár mint leszen a dolog, Jolsvánál tovább nem megyek.” Márki, III. k., 1910, 65.

⁴⁹⁸ Kovács, 2003, 29.

⁴⁹⁹ Szekfü, HK, 1990, 3.sz., 142.

⁵⁰⁰ Bánkúti, 1981, 50.

nem tudta, hol találhatja Bercsényit.⁵⁰¹ Való igaz, hogy a kuruc vezérkarból az országban egyedül Károlyi volt elérhető, de mindenképpen közrejátszott az is, hogy az udvar egyedül az ő személyét vélte olyannak, aki hajlandó a monarchia egységének alapján tárgyalni, s megfelelő politikai tekintéllyel is rendelkezik a konföderációban.⁵⁰² A tárgyalások kiinduló mozzanata Pálffy 1710. november 14-én Károlyihoz intézett magánlevele volt, amelyben a császári tábornagy őt akarta meggyőzni arról, hogy a felkelés ügye katonailag és diplomáciailag elveszett, tehát ha családját, vagyonát, rangját meg akarja menteni, akkor egyénileg térjen vissza I. József király hűségére. Pálffy igazi célja a kurucok, elsősorban Rákóczi magatartásának kipuhatolása volt. Számított arra, hogy Károlyi a levelet megmutatja a fejedelemnek. Nem tévedett. A decemberi 9-i válasz valójában Rákóczi álláspontját tartalmazta, amelynek lényege, hogy Károlyi egyénileg nem áll át, de kijelentette: „hazánk óhajtott békességének kimunkálkodásaiban csekély tehetségem szerint fáradozni meg nem szűnök.”⁵⁰³

Pálffy december 17-én válaszolt Károlyi levelére, amiben elfogadta a Rákóczi bevonásával folytatandó érdemi tárgyalások tervét, de kikötötte, hogy az erdélyi fejedelemség nem képezheti alku tárgyát. Javasolta, hogy Rákóczi írjon levelet a császárnak, amelyben meghódol, akkor mind magának, „mind követőinek grátiája meglészen, hanem mindenkinek jószági is megadatódnak.” A levél a császári főparancsnok magabiztosságát tükrözte, amit hadseregének fölénye, közben elért eredményei támasztottak alá. Károlyi látva a magyar csapatok császári harapófogóba kerülését, mindent megtett, hogy Rákóczit aktív tárgyalásokra bírja. Figyelmezte is a fejedelmet, hogy „az idő ellenség s az ellenség nem piszmog.” Bercsényinek írott egyik levelében maga Rákóczi is elismerte, hogy az ellenség támadása 1711 elején teljes összeomlással fenyegette a kuruc államot.⁵⁰⁴

1710 utolsó hónapjaitól kezdve a kuruc táborban két koncepció állt egymással szemben. Rákóczi a belső és a külső viszonyokat tekintetbe véve a Béccsel való tárgyalások híve volt, de csak megfelelő feltételek mellett és külső kezességgel. Míg Károlyi a megegyezést szorgalmazta minimális feltételekkel és külföldi garancia nélkül.⁵⁰⁵ Lehetne beszélni Bercsényi koncepciójáról is, aki el tudta képzelni a harc folytatását is. Bercsényi és csoportjának nézete szerint a felkelés pillanatnyilag elveszett, de Péter cár támogatásával adandó alkalommal előlről lehet kezdeni a

⁵⁰¹ Acsády, VII. k., 1898, 661.

⁵⁰² Pulyai (Bevezető), 2007, 10.

⁵⁰³ Pulyai (Bevezető), 2007, 12.

⁵⁰⁴ AR, III. k., 1892, 571.

⁵⁰⁵ Köpeczi, 1991, 49.

nemzet szabadságáért vívott küzdelmet. Bercsényi kívülről szemlélte a Magyarországon végbemenő dolgokat és az orosz segítségben bizakodott.⁵⁰⁶

Rákóczi a külföldi segítség ügyében január 9-én Lengyelországba távozott. Károlyi félve, hogy a fejedelem távozása árthat a tárgyalásoknak, mindent megtett, hogy ez ne tudódjék ki. A fegyverszünet kieszközléséért területeket adott császári kézre és Rákóczi nevében – annak tudta nélkül – kijelentette, hogy az hajlandó meghódolni és kegyelmet kérni, de ennek megtárgyalására személyes találkozást javasolt a császári fővezérrel. Pálffy, anélkül, hogy erre felhatalmazása lett volna, hajlandó volt a találkozásra. Január 21-én a két főparancsnok személyesen találkozott, hogy megtegyék az előkészületeket Rákóczi és Pálffy találkozására.⁵⁰⁷ Mindkét főparancsnok a tárgyalás érdekében túllépte hatáskörét.⁵⁰⁸

Károlyi január 24-én kiment Rákóczihoz Lengyelországba, hogy rávegye őt a Pálffyval való találkozásra. Károlyi úgy vélte, hogy a fejedelem hazatérése és a tárgyalásokba való bekapcsolódása elengedhetetlen feltétele a fegyverszünet meghosszabításának és a szabadságharc politikai rendezésének. A külföldi segítséggel kapcsolatban korábban is szkeptikus Károlyi ekkora már csak a Béccsel kötendő kompromisszumban reménykedett.⁵⁰⁹ Ezt bizonyítja 1711 január végén keletkezett feljegyzése a béketárgyalások és a békekötés elveiről. Ebben Károlyi az európai erőviszonyok alapján négy szempont mérlegelését javasolta: 1. Van-e remény a külső segítségre? 2. Ha van is, elősegíti-e a békességet? 3. Ha nincs, mikor (előbb vagy utóbb) célszerű kiegészíteni? 4. Ha van szándék békekötésre, hogyan lehetne azt megvalósítani? Károlyi feljegyzésében megfogalmazta véleményét is, amely szerint „se Pogánytól, se Kereszténytől semmi reménységünk nem lehet,” ezért „se nem lehetvén reménység hozzá, se pedig békességhez való bizodalom, ha most megjen végben az dologh, tanácsosabb, mint sem az külső bujdosásra jutni és jövőendő gratiában is kétségesnek lenni, mely most ígértetik s az után semmire vissza jöni. Ha azért job, most vegyük fel az dolgot. Ezen okokon, hogy már bizonyossok vagjunk benne, hogy magunk erejével nem boldogulunk.”⁵¹⁰

Rákóczi a január 21-22-i, Dolgorukij herceggel való tárgyalás után alaptalanul optimista következtetést vont le az orosz segítség lehetőségéből, de ezt hamar megingatta Károlyi beszámolója és a hazatérése után szerzett személyes tapasztalatok. Január 29-én Bercsényinek írt

⁵⁰⁶ Szekfü, HK, 1990, 3.sz., 144.

⁵⁰⁷ Lukinich, 1925, 35.

⁵⁰⁸ Bánkúti, 1981, 60.

⁵⁰⁹ Kovács, 2004, 43.

⁵¹⁰ Bánkúti, Történelmi Szemle, 1996, 2-3.sz., 317.

levele szerint „ha Károlyi Pálffy nem tartóztatta volna, csak legkisebb hírével is motusának vége lett volna dolgainknak ezen sokféle rémülés között.”⁵¹¹

Pálffy és Rákóczi találkozására január 31-én, Vaján került sor. Itt Pálffy, az eddigiekhez hasonlóan, igyekezett meggyőzni a fejedelmet, hogy írjon egy, a király felsőbbségét elismerő levelet, s mert József jóindulattal van iránta, ez esetben megadná mind a magyar nemzetnek, mind az erdélyieknek a törvényes szabadságukat, a fegyverben állóknak pedig az amnesztiát. Figyelmeztette is a tábornagy Rákóczit, hogy ne mulassza el kihasználni a helyzetet, mert a háborút már kétségkívül elvesztette, de így megmentheti a nemzetet a katonai vereséggel járó káros következményektől. Rákóczi Vaján lényegileg elfogadta a békekötés gondolatát. A következő nap ugyan a hadsereg tisztjei előtt elmondott beszédében kijelentette, hogy minden percben számít külföldi támogatásra, de azt is látja, hogy az ország kimerült, ezért kerülni akarja a további vérontást. Az ő személye nem lesz a béke akadály, hajlandó megalázni magát és megírja a levelet a császárnak. A Pulyai által teljes terjedelemben közölt levél viszont egy szuverén uralkodó öntudatos levele volt, aki eddigi tevékenységéből sem elvileg, sem gyakorlatban nem óhajtott engedni.⁵¹² A találkozó így csak annyi eredménnyel járt a kurucok számára, hogy újabb három hetes fegyverszünetet nyertek.

Rákóczinak nagyon nehéz dolga volt. Bercsényi és Károlyi, akiknek véleményére a leginkább adott, a tárgyalásos rendezéssel kapcsolatban ellenkező véleményen voltak. A Bercsényi és Károlyi közötti ellentét a Béccsel folytatott tárgyalásokban csúcsosodott ki. Bercsényi, aki a nagyszombati béketárgyalások végéig maga is a kiegyezésen munkálkodott, minden bizalmát elvesztette a császáriakban, s 1711-re az udvarral való kiegyezés kérlelhetetlen ellenzője lett. Ezt bizonyítja január 29-én Rákóczihoz írt levele is: „Én megvallom, – jobban félek már színes hamisságátul Pálffynak, mint Heister mérgitül, mert sokakat megcsal az ő magyarsága.”⁵¹³ Az 1710 novemberétől Lengyelországban tartózkodó főgenerális inkább bízott az orosz segítségben. Károlyi ezzel szemben csak a tárgyalásokban hitt, sürgősen és károsnak vélt minden időt, amit Bercsényiék szerinte reménytelen diplomáciai ügyekre fordítottak.⁵¹⁴ Így míg Károlyi a Pálffyval való tárgyalásra sürgette Rákóczit, addig Bercsényi mindent megtett, hogy elvonja onnan a fejedelmet. A vajai találkozó híre Bercsényi „szívét, lelkét, eszét felháborította,” mivel azt céltalannak találta s mely „egy rövid armistitiumnál”

⁵¹¹ Asztalos, 2000, 387.

⁵¹² Pulyai, 2007, 105-107.

⁵¹³ AR, VI. k., 1878, 86.

⁵¹⁴ Bánkúti, 1981, 65.

egyebet nem fog eredményezni.⁵¹⁵ Felfogása szerint a fejedelemnek az alkudozások végét nem is kellene megvárnia; „talán jobb, hogy magukban menjenek, mint magunk adjuk fel az országot gratiára, hogy még remiségünk is elveszen örökre,” ami az adott viszonyok közt annál kevésbé volna indokolt, mert megbízható helyről nyert értesülései szerint a cár nem hagyja magukra a kurucokat.⁵¹⁶ Az uralkodónak szóló levél is megdöbbenetette Bercsényit, nem tudta felfogni, miért kellett a felkelés ügyét I. József ítéletére bízni, miért kellett magukat pusztá kegyelemre kiszolgáltatni. Ilyen viszonyok közt „Károlynak mi dolga lesz egyéb?” Legfeljebb „csak sententiát hoz” Bécsből – vélte, s amitől valóban tartani lehet, – „maga példájával végét veti mindennek.”⁵¹⁷ A főgenerális meggyanúsította Károlyit, hogy saját érdekből tárgyal Pálffyval, s ezért ajánlotta annak letartóztatását. Rákóczi megvédelmezte Károlyit az árulás vádja ellen, kiemelve, hogy a tárgyalások kifejezetten az ő akaratából és parancsából történtek. Másoknak is megírta Bercsényi, hogy nincs bizodalma a béketárgyalásokban, s biztosra veszi dolgaik talpraállását. Szekfü Gyula szerint a két személy ellentéte személyiségük és felfogásuk különbségéből adódott, másként látták a hadsereg bomlását, az államszervezet szétesését és a diplomáciai kilátásokat.⁵¹⁸

A fejedelem két tűz között most sem egyedül döntött. Február 12-re Salánkra hívta össze a szenátus megmaradt tagjait és beszámolt nekik a Vaján tartott találkozóról. Rákóczi a továbbiakban véleményüket kérte ki, hogy a megbékélés melyik útját válasszák: amit Pálffy ajánlott, az amnesztiát, vagy az ország szuverenitását biztosító garanciális megegyezéshez ragaszkodjanak.⁵¹⁹ A szenátus többsége Rákóczi kérdésére kimondta, hogy a béke követelményeként fenntartják a nagyszombati békepontokat és nem mentik fel őt erdélyi fejedelmi tisztsége alól.⁵²⁰

Rákóczi a salánki megbeszélésekről a hadak között lévő Károlyit február 18-án tájékoztatta, s közölte vele, hogy mivel Moszkva közvetítésével „jobb és állandóbb békességet remélhetünk,” „mintsem Pálffy hitegetései után,” ezért Lengyelországba megy, hogy az oda várt cárral tanácskozzon, „az kívül Isten után függ boldogságunknak minden reménysége.”⁵²¹ A hazai tárgyalások ezzel Rákóczi számára jelentéktelenné, csak az időnyerés eszközévé váltak. Munkács parancsnokává Sennyey Istvánt nevezte ki, a kuruc haderő többi részét pedig Károlyi irányítása

⁵¹⁵ Lukinich, 1925, 62.

⁵¹⁶ AR, III. k., 1872, 690-691.

⁵¹⁷ Lukinich, 1925, 63.

⁵¹⁸ Szekfü (Bevezető), HK, 1990, 3.sz., 141.

⁵¹⁹ R. Várkonyi, 2003, 25.

⁵²⁰ Köpeczi, 1991, 51.

⁵²¹ Pulyai (Bevezető), 2007, 20.

alá helyezte, majd február 21-én végleg elhagyta az országot. Lukinich Imre szerint Rákóczi Bercsényi tanácsát fogadta el. Az a bizalmatlanság, amit Bercsényi Károlyival szemben táplált, Rákóczira is hatással volt, többek között a fejedelem az ő befolyására vette ki a munkácsi várat Károlyi főparancsnoksága alól.⁵²²

Károlyit meglepte a nem várt fordulat, s találkozás reményében a fejedelem után indult Munkácsra. Hiába. Rákóczi helyett, annak Vereckéről írt levele és pátense várta őt ott. A levélben a fejedelem elbúcsúzott tábornokától: „...kedves hazám boldogulásának munkáját kezében adom, melyet hitem s kötelességem szerint én is éjjel nappal előmozítani nem szünök,”⁵²³ és megmagyarázta gyors kimenetelének okát. Bercsényitől kapott kedvező híreket,⁵²⁴ amit ki szeretett volna használni a magyar ügy számára. „Igy lévén a dolog – írta Rákóczi –, aratásra többed magammal megyek vissza, mint a mennyivel most kimegyek.” A pátent Rákóczi a még fegyverben álló kurucokhoz és az összeszövetkezettekhez intézte, s arra kérte őket, hogy mindaddig ne oszoljanak szét és engedelmeskedjenek a fővezérséggel megbízott Károlynak, amíg vagy megegyezéssel vagy fegyverrel nem érik el céljukat.⁵²⁵

Február 21-én, a levelek kézhezvétele után, Károlyi azonnal válaszolt a fejedelemnek. Levelében Károlyi elvállalta a hadsereg főparancsnokságát és a magyar ügy melletti elkötelezettségének adott hangot: „...én is ezen alázatos levelem által azon kötelességemre és hitemre magamot devoveálok és üdvözölendő hitemmel kötelezem is, valamelyeket Felségednek aperiáltam és bővön declaráltam, melyek között emlékezni méltóztatik Felséged még egy extrema resolutionrúl, kit is post omnem casum töttem vala fel, s arrul semmi resolution nem lött írásban.”⁵²⁶ Ezen levél néhány kutató szerint Károlyi írásbeli esküje volt, amelyre később Rákóczi is hivatkozott. Valójában, ahogy azt Kovács Ágnes megfogalmazta, Károlyi itt nem a fejedelem személyére esküdött, hanem azon „kötelesség” teljesítésére, amelyről korábban részletesen beszélt Rákóczinak. A január végén készült feljegyzés ismeretében biztosra vehető, hogy a „kötelesség” a szabadságharc békés lezárásának előmozdítását jelentette.⁵²⁷

Salánk után Károlyi válaszüti elé érkezett. Pálffy folytatni akarta a tárgyalásokat, míg Rákóczi tiltotta őt ettől. A császári főparancsnok március 4-én közölte vele, hogy tudomása van Rákóczi lengyelországi tartózkodásáról, s ezért nem hajlandó meghosszabbítani a

⁵²² Lukinich, 1925, 66.

⁵²³ Pulyai, 2007, 118-119.

⁵²⁴ Miszerint a Porta nem szándékozik háborút indítani Oroszország ellen, s létrejön a várt francia-orosz szövetség. Kovács, 2004, 45.

⁵²⁵ Pulyai, 2007, 119-120.

⁵²⁶ Lukinich, 1925, 264-265.

⁵²⁷ Kovács, 2004, 46.

fegyverszünetet. Károlyi, aki végig akarta vinni a tárgyalásokat, március 8-án hosszú levelet írt a fejedelemnek, s rábeszélő képességének teljes latba vetésével igyekezett hazatérésre bírni, de hiába. Ezt követően útjaik fokozatosan szétváltak. Károlyi március 11-én megjelent Debrecenben, s 14-én tárgyalta a két császári felhatalmazottal. Bécs szerint Rákóczi nélkül is megköthetik a békét, ezért közölték Károlyival a császár február 18-i utasításait, majd Pálffy kiadta a 7 pontból álló ún. declarációt (vagy első finális resolútiót), amely az általános amnesztiát is kilátásba helyezte. Pálffynak valamit fel kellett mutatnia Bécsben, ezért sürgette Károlyi átállását. Március 14-én Károlyi formálisan letette a hűségesküt I. Józsefnek és vállalta, hogy a declarációt átadja Rákóczinak.⁵²⁸

Debrecenből Károlyi Munkácsra ment és a kuruc tisztikar egyetértésével március 22-én megindult Sztrijbe, a fejedelem lengyelországi tartózkodási helyére. Itt zajlott le 27-én vitája Rákóczival és az emigránsokkal, akik ellenségesen viszonyultak hozzá és elutasították a finális resolútiót is. Rákóczi a resolúció elleni kifogásait a dilucidációban foglalta össze.⁵²⁹ Reményüket még mindig – az ekkor már teljesen illuzórikussá váló – cári segítségbe helyezték. Károlyi Sztrijben nem merte közölni a fejedelemmel császári hűségeskűjét. Mulasztása vitathatatlan, mégsem mondhatjuk, hogy elárulta Rákóczit, ahogy azt többen vélik. Károlyi ugyanis az eskütételt nem célnak, hanem elkerülhetetlen eszköznek tartotta a tárgyalások folytatása érdekében, mert ezzel megakadályozta a fegyveres harc felújulását és kétheti fegyverszünetet sikerült biztosítani. Károlyi az adott körülmények között a tárgyalásokat tartotta az egyetlen célravezető útnak, a nemesség és az ország számára a legkedvezőbb alternatívának. De mindezt Rákóczival együtt, sőt vezetésével akarta megvalósítani, ezen álláspontján lényegében 1711 májusáig kitartott.⁵³⁰

A sztriji vita és a személyes tárgyalások elutasítása miatt elkeseredett Károlyit Zavadván fogadta Pálffy fenyegető levele, amelyben a császári főparancsnok Rákóczi elutasító magatartása miatt a tárgyalások megszakítását és a fegyveres harc felújítását ígérte. Károlyi meggyőződően, hogy közte és a fejedelem között áthághatatlan ellentétek vannak a béke kérdésében, úgy döntött, hogy nélküle és környezete ellenére is folytatja a tárgyalásokat.⁵³¹ Elhatározását bizonyította több Rákóczihoz írt levele, amelyek közül különösen az április 3-án keltezett érdemel figyelmet. Ebben Károlyi összegezte a tárgyalásokkal kapcsolatos véleményét, és kifejezte Pálffy ígéreteibe

⁵²⁸ Bánkúti, 1981, 82.

⁵²⁹ Bánkúti szerint Rákóczi március 27-i dilucidációja azt bizonyította, hogy a fejedelem nem vetette el véglegesen a tárgyalás lehetőségét, csupán a feltételek módosítását tartotta szükségesnek. Bánkúti, 1981, 90.

⁵³⁰ Pulyai (Bevezető), 2007, 22-23.

⁵³¹ Magyari, 2003, 43.

vetett bizalmát. Bár különesküjét ezúttal sem említette, azt egyértelműen megfogalmazta, hogy egyedül a békekötés hozhat eredményt, Rákóczi „...ne ragaszkodjék külső monarcháknak álumbra formában levő reménségéhez...”⁵³² Károlyi Bercsényit tartotta az emigrációs politika lelkének és értelmi szerzőjének, ezért a fejedelem tárgyalásokat elutasító magatartását is neki tulajdonította.⁵³³

Károlyi, a Szatmár körzetében összezsúfolódott nemességgel és katonasággal a tárgyalások ügyében április 4. és 6. között gyűlést tartott. Károlyi itt közölte a résztvevőkkel Pálffy deklarációját és a fejedelem dilucidációját, majd ismertette a Pálffytól kapott újabb (második) finális resolútiót. Ezek alapján az összegyűltek a békekötés elvét elfogadták, bár több pontban módosításokat kívántak. Küldöttséget választottak, hogy a határozatokat elvigyék Rákóczihoz. Megbízólevelükben közölték a fejedelemmel, hogy a magyar és erdélyi nemesség, valamint a vitélő rend a Pálffy által ígért feltételek alapján érdekeiket biztosítva látja, s a katonai vereség, gazdasági összeomlás és a pestis miatt megkötik a békét. Nyomatékosan kérték Rákóczit, hogy térjen haza, mert nem fogadják el az emigrálás tervét, s a békét nélküle is megvalósítják, bár jobban szeretnék vele együttműködve létrehozni.⁵³⁴

A fejedelmet felháborította Károlyi önkényesnek minősített eljárása, s a tárgyalásokba való beleszólás végett, Magyarországra küldte titkárát, Ráday Pált, aki április 13-án találkozott Károlyival, Pálffyval pedig 15-17-én Debrecenben. Rádayt Pálffy megnyerte a béke ügyének, hisz a Rákóczi által támasztott követeléseket szinte kivétel nélkül elfogadta, s biztosította az ország jövőbeli törvényes kormányzását. Pálffy közölte azt is, hogy megbízatása május 1-jén lejár, s utána Heister fog következni, ami Ráday szerint is katasztrófához vezetne. A fejedelmi titkár bízott abban, hogy helyzetjelentése alapján Rákóczi is megváltoztatja álláspontját, s azt is kijelentette, hogy ő akkor is elfogadja a megegyezést, ha Rákóczi elutasítja. Ráday lényegében a fejedelem nevében elfogadta a kiegyezést.⁵³⁵ Tanácsára Károlyi április 15-én újabb levelet küldött Rákóczinak, amelyben egyrészt bocsánatot kért az április 3-i és 6-i levél ingerült hangneméért, másrészt ismételten a hazatérésre és a kiegyezés elfogadására ösztönözte a fejedelmet.

Rákóczi ekkora már Bercsényi álláspontját fogadta el, s végképp szembefordult a békekötéssel.⁵³⁶ Válaszlevelében árulással, haszonleséssel vádolta meg Károlyit, figyelmeztetve

⁵³² Kovács, 1988, 112.

⁵³³ Lukinich, 1925, 98.

⁵³⁴ Pulyai (Bevezető), 2007, 25.

⁵³⁵ Bánkúti, 1981, 100.

⁵³⁶ Bánkúti, 1981, 104.

őt, hogy „sohasem fogják azt mondani, hogy a fejedelem pártolt el tábornokától, hanem a tábornok a fejedelemtől. Ha véleményénél többre becsüli Pálffy hitegetését, szálljon a polgárok kiontott és kiontandó vére reá és fiaira.”⁵³⁷ Ezután Rákóczi felmentette Károlyit a főparancsnokság alól, s április 28-i kukizói kiáltványával kísérletet tett a békekötés feltartóztatására, megpróbált lázadást szítani Károlyi ellen. A Magyarországon lévő általános békevágy miatt azonban a kiáltvány nem érte el célját. Károlyi a körülmények kényszerítő ereje alatt, a megbélyegzést is vállalva, Rákóczi ellenére is elszánta magát a béke megkötésére.

Bercsényi szerint a fejedelem Károlyival szemben elnéző volt. Károlyit szerinte a császári ígéretek nagyon is kielégítették. Amit Károlyi megkötni készül, az nem békesség, hanem kapituláció, ezért ismételten letartóztatását javasolta Rákóczinak. Bercsényi végül csak annyit tudott elérni, hogy a fejedelem levélben megintette Károlyit, s azt írta neki, hogy az emberek szívét egyedül az isteni bölcsesség vizsgálhatja.⁵³⁸

A tárgyalások sikeres befejezését I. József császár április 17-én bekövetkezett váratlan halála veszélyeztette. Bécsben a háborús párt támadásba lendülve elérte azt, hogy Eleonóra Magdolna anyacsászárné visszavonta Pálffy megbízatását. A fővezér azonnal részletes felterjesztéssel reagált, s végzetes következménnyel járónak minősítette a döntést,⁵³⁹ s végül sikerült elérnie a tisztségében maradását.

Pálffy bizonytalan helyzete ellenére sem függesztette fel a tárgyalásokat. Részt vett az április 25-én megnyílt második szatmári gyűlésen, ahol Károlyival együtt arra törekedett, „hogy a békeegyezmény szövegébe a magyar uralkodó osztály minden rétegének követelése belekerüljön.” Végül egyes pontok újabb és újabb átfogalmazásával, kiegészítésével, április 29-én létrejött a szatmári béke néven ismert dokumentum végső szövege, másnap pedig a majtényi síkon sor került a jelképes fegyverletételre. A békeokmányt a nemesek és a főtisztek május 1-jén és 2-án írták alá Nagykárolyban.⁵⁴⁰

A szatmári béke végső szövege már nem kapitulációs okmány, nem a katonai győzelmet aratott fél diktátuma. Károlyinak és Pálffynak sikerült megvalósítani azt a célt, hogy a felkelést lezáró dokumentum általános, politikai jellegű elveket is tartalmazzon. Lényegében véve a rendi érdekek biztosítása, a nemesi jogok restitúciója adja az egyezés alapját. Igaz a béke agyonhallgatta a szabadságharc egyik legfontosabb eredményét, a független kuruc államot, és a

⁵³⁷ Márki, III. k., 1910, 221.

⁵³⁸ Márki, III. k., 1910, 210.

⁵³⁹ Zachar, 2003, 77.

⁵⁴⁰ Kovács, 1988, 117.

múltra nézve sem ismerte el a szécsényi konföderációt, s így benne összességében az összbirodalmi, dinasztikus elv érvényesült.⁵⁴¹

A béke elfogadása után követség ment Rákóczihoz és Bercsényihez. Mindkét főurat külön kérték a béke elfogadására és az emigrációból való visszatérésre.⁵⁴² Károlyi még az április 27-i beszédében kifejezte, hogy nagyon szomorú amiatt, hogy „hogyan tudniillik az ország generálissai és tanácsai közül ezen munkának befejezésére senki meg nem jelenvén, székeiket üressen láttja, és hogy csak egyedül magának kell azokat bétölteni.”⁵⁴³ Az egyezmény a fejedelem számára a hűségeskü letétele után biztosította a teljes amnesztiát és vagyonának visszaadását, de természetesen szót sem ejtett az erdélyi fejedelemségről. Ő azonban nem volt hajlandó hazatérni az okmány aláírására. Az emigráció, élén Bercsényivel, azon a véleményen volt, hogy Károlyi a szatmári béke elfogadásával hűtlenséget követett el, amiért halált érdemelne.⁵⁴⁴

A fejedelem 1711 tavaszán még bízott abban, hogy Magyarország bekerülhet az „általános békébe.” Május 12-én találkozva I. Péter orosz cárral, annak szavaiból megalapozatlanul kedvező következtetést vont le. Valójában Rákóczi ekkor már gyakorlatilag sehonnan sem várhatott külföldi segítséget. Oroszország nem is tudott, de nem is akart segíteni Rákóczinak. Mindegyik potenciális szövetséges csupán eszközként használta a szabadságharcot.⁵⁴⁵ Hivatalos elismerés és kötelezettségvállalás nélkül Magyarország érdekeinek képviselőjére nem is lehetett számítani a béketárgyaláson.⁵⁴⁶

Károlyi egészen 1712 júniusáig bízott a fejedelem hazatérésében, aki azonban az emigrációt választotta. Danckából 1712. május 20-án Vay Ádámnak írt levelében indokolta meg végső elhatározást. Mivel az ország királyt választott magának – Pozsonyban éppen május 22-én koronázták meg III. Károlyt –, aki a hitlevelet az előírások szerint ki is fogja adni, így az ország szabadságának visszaállítását lényegében elérte, ezért „confoederationális hitemre, még azok meg nem szegetnek, nem annyira köteleztetem is: de Erdélyhez való hitem fenn lévén, ha koldulással köllenék is kenyeremet keresnem, azt meg nem szegem, hanem azon időt elvárom, míg az universális békesség tractája által nagyobb securitással elvégeződhetik dolgom...”⁵⁴⁷ Rákóczit tehát nem a szatmári béke tartalma, melynek lényegét 1712 májusára kielégítőnek vélte, hanem

⁵⁴¹ Lukinich, 1925, 145.

⁵⁴² Pulyai, 2007, 159.

⁵⁴³ Pulyai, 2007, 191.

⁵⁴⁴ Lukinich, 1925, 110.

⁵⁴⁵ Zayzon, Századok, 1915, 35.

⁵⁴⁶ Kovács Zoltán, 2003, 54.

⁵⁴⁷ Pulyai (Bevezető), 2007, 28.

az a hit kényszerítette bujdosásra, hogy Istentől nyert hivatása ellen vét, ha elfogadja a szatmári békét az erdélyi fejedelemség helyreállítása nélkül.⁵⁴⁸

Bercsényi, aki végig Rákóczi legbizalmasabb társa volt, a bujdosásban is kitartott mellette. Talán emiatt vált általánossá – mind a kortársak, mind a történészek körében – az a vélekedés, hogy a főgenerális felelős azért, hogy Rákóczi elutasította a Habsburg – házzal való megegyezését és a hazatérés helyett a száműzetést választotta. Vetési Kökényesdi László közvetlenül a békekötés után, már 1711. május 11-én írt levelében arra kérte a fejedelmet, hogy szakadjon el Bercsényitől, „mert eddig is az ő tudatlansága s tanulni nem akarása, fejessége és indulatossága, tehetetlen fősvénysége, s gyávasága volt oka minden szerencsétlenségének.”⁵⁴⁹ Nedeczky Sándor szerint is Bercsényi volt az, aki minden eszközzel igyekezett megakadályozni a béke elfogadását az emigránsok között, mivel nem mert visszatérni az országba. Az amnesztiát kérő tábornokok is hangsúlyozták, hogy tartsák titokban kérésüket, mert a főgenerális nyíltan megfenyegette őket, s tudják, hogy módjában áll beváltani fenyegetését.⁵⁵⁰ Rákóczit, mint tudjuk, nem Bercsényi befolyása, hanem neveltetéséből adódó egyénisége kényszerítette bujdosásra.

⁵⁴⁸ Angyal, 1935, 290.

⁵⁴⁹ Horváth, VI. k., 1872, 634.

⁵⁵⁰ Lukinich, 1925, 198.

Összegzés

Bercsényi Miklós Magyarország egyik előkelő főnemesi családjának gyermekeként látta meg a napvilágot. Édesanyja révén anyanyelve volt a német és természetes közege a birodalmi arisztokrácia világa. Bercsényi Esterházy Pál nádor udvarában nevelkedett, s ezzel a kor legjobb oktatásában részesült. Esterházy, a legnagyobb közjogi méltóság viselőjeként műveltségével és tekintélyével volt nagy hatással az ifjúra. A nádori udvarban Bercsényi megismerkedhetett a legtekintélyesebb magyar főúri családokkal.

19 évesen, apjához hasonlóan, Bercsényi is a katonai pályát választotta. A hivatali ranglétrán gyorsan emelkedett felfelé. I. Lipót igen korán országos megbízatásokkal látta el. Karrierje szempontjából házasságai is jelentős szerepet játszottak. Első két házassága révén rokoni kapcsolatba került az ország szinte valamennyi arisztokrata családjával, sőt a század végére az ország egyik legnagyobb birtokosa lett. Bercsényi a szabadságharc kirobbanásakor már országosan elismert, komoly katonai múlttal és tapasztalattal rendelkező főúr volt, aki jól ismerte a hazai viszonyokat. Az 1694-ben Magyarországra visszaköltözött II. Rákóczi Ferenchez is tekintélyénél fogva mert közeledni. Bercsényinek meghatározó szerepe volt abban, hogy az ifjú fejedelmi sarj aktívan bekapcsolódott a magyar politikai életbe.

Ezzel szemben Károlyi Sándor egy többgyermekes, csak területi tekintéllyel, s a Bercsényiéhez képest jóval szerényebb vagyonnal rendelkező családba született. Háromévesen elvesztette édesanyját, ami után hányatott gyermekkor várt rá. Az országban zajlott politikai események és a család gazdasági helyzete miatt nem részesülhetett rendszeres nevelésben. Igen fiatalon, 18 évesen sor került a szatmári főispánságba történő beiktatására. Ezt követően szinte csak a vármegye igazgatásával törődött. Bercsényivel, annak főhadbiztossá való kinevezésekor került ismeretségbe, Szatmár vármegye ugyanis Bercsényi kerületébe tartozott.

Károlyi és Bercsényi között 1703 előtt tehát jelentős gazdasági és társadalmi különbség létezett. Károlyi, Bercsényivel ellentétben, a szabadságharcot megelőzően nem rendelkezett katonai tapasztalattal sem. Szatmári főispánként legfeljebb regionális szintű ismertséget élvezett.

Kettejük életútja igazából a Rákóczi – szabadságharc idején kapcsolódott össze. Kis időeltolódással mindketten megtapasztalták, hogy Bécs 1697 után sem hagyott fel abszolutisztikus politikájával, ezért egyértelművé vált számukra, hogy a dinasztia csak fegyverrel kényszeríthető a rendi jogok tiszteletben tartására. Bercsényi Károlynál hamarabb jutott el erre a felismerésre. Rákóczi legbizalmasabb barátjaként aktív részt vállalt a mozgalom

megszervezésében, s ezért nem meglepő, hogy annak kirobbanásakor Rákóczi őt nevezte ki első tábornokának és rábízta a hadsereg megszervezését. A kuruc mozgalom kirobbanásakor Károlyi nem csatlakozott azonnal a felkelőkhöz, sőt kezdetben segédkezett annak leverésében is, de a császári udvar magatartása és a magyar sérelmek iránti érzéketlensége benne is hamar megérlelte a fegyveres szembeszállás szükségességét. A fejedelem a hűségeskü letétele után Károlyit tábornokká nevezte ki.

A szabadságharc ideje alatt Bercsényi és Károlyi elsősorban katonai téren működtek együtt. A fejedelem Károlyit többször Bercsényi irányítása alá helyezte, ám ez nem minden esetben jelentett szoros együttműködést. A felvidéki hadjárat idején például igen, a Dunántúl és Erdély visszaszerzésére tett kísérleteknél nem. Az első közös katonai akciónál meglehetősen érezhető volt Bercsényi bizalmatlansága Károlyival szemben, akit a fontosabb hadműveletekből kezdetben rendre mellőzött. Később, megbizonyosodva Károlyi rátermettségéről, valamelyest változott irányában és több bizalommal viseltetett iránta.

A felvidéki hadjáratot Bercsényi eréllyel és ügyesen kezdte el, később azonban hadvezéri tevékenysége ellaposodott. Nem merte nagyobb hadmozdulatokra indítani csapatait, mivel ehhez nem érezte magát elég erősnek és nem igazán bízott seregei harcértékében sem. Problémát jelentett, hogy az ellenség közeledtének hírére pánikhangulat lett rajta úrrá és intézkedéseit a kapkodás jellemezte. Szerencsére alvezérei, elsősorban Károlyi, jól érzékelték a helyzetet és magukhoz ragadták a kezdeményezést. Így közel két hónap alatt jelentős katonai sikereket értek el a Felvidéken. Már első közös katonai akciójuk során megnyilvánult a későbbiekben is jelentkező különbség kettejük hadviselési módját illetően. Bercsényit az óvatosság, az ellenség megtámadásától való félelem jellemezte, míg Károlyit, kezdetben valószínűleg a bizonyítási vágy miatt is, a vállalkozói kedv, a gyors rajtaütések szorgalmazása. Károlyit meglehetősen zavarta Bercsényi tétovázó, idegeskedő természete, de ettől függetlenül végrehajtotta parancsait. Annak ellenére, hogy – a többi tábornokhoz hasonlóan – Károlyi sem szerette, ha Bercsényi vezette az ütközeteket, mert hadvezéri tehetségét nem sokra becsülte. Ám a korabeli felfogásnak megfelelően ő is tudomásul vette, sőt természetesnek tekintette, hogy Bercsényit mind a társadalmi állása, mind a Rákóczival való baráti kapcsolata a legmagasabb tisztségekre predesztinálja.

Bercsényi és Károlyi katonai együttműködése a későbbiekben sem volt felhőtlen. Károlyi dunántúli hadmozdulatait a főgenerális többször illetve kritikával, sőt egyes esetekben nézeteltérés is kialakult közöttük. Bercsényi egy-egy kudarcért egyedül Károlyit tette felelőssé, miközben a saját mulasztásairól megfeledkezett. Jelentései azt sugallják, mi több, esetenként

nyíltan az fogalmazódik meg bennük, hogy Károlyi a zsákmányszerzés lehetősége miatt portyázik szívesen. Ezeket a vádakát a szatmári főispán a személye iránti rosszindulatnak tulajdonította és rendszerint látványos sértődéssel reagált. Tény, hogy az ellenségen való rajtaütések és az osztrák tartományokba való betörések alkalmával jó nyereségre lehetett szert tenni, de ezeknek az akcióknak az is oka volt, hogy Károlyi nem tartotta seregét (s valószínűleg saját magát sem) alkalmasnak a nyíltszíni csatákra, ezért tartózkodott tőlük.

Bercsényi, ha egy-egy eredményes hadmozdulat alkalmával dicsérő szavakkal illette is Károlyit, rendszerint ilyenkor sem tagadta meg ironikus természetét. Ebben nem csak az játszott szerepet, hogy arisztokrataként lenézte a nála alacsonyabb rangúakat, hanem a természete is. Ezzel szemben Károlyi mindenkivel megtalálta a közös hangot, a nép soraiból jött katonák nyelvén is értett.

A fejedelem hamar megbizonyosodott, hogy egyik tábornoka sem volt alkalmas komoly katonai hadmozdulatokra. Bercsényi – bár katonai múlttal rendelkezett – nem ismerte el hadvezéri baklövéseit és nem igazán volt hajlandó tanulni hibáiból. Nem tudott alkalmazkodni a megváltozott helyzethez, ugyanakkor ragaszkodott a fővezérséghez. Igazat kell adnunk Horváth Mihálynak, aki szerint (Bercsényinek) „a felkelés megkezdése, a fejedelem meghitt barátsága, s különben élénk szelleme, tekintélye a szövetséges rendek közt oly annyira biztosítá az elsőséget mindjárt a fejedelem után, hogy mást, saját megegyezése nélkül elébe tenni alig lehetett volna. Benne pedig sokkal nagyobb volt a nagyravágás, mintsem önként hajlandó lett volna hátralépni, bár – természete és a hadtudományban való képzetlensége – alkalmatlanná tették őt az ütközetek vezérletére.”⁵⁵¹

Ezzel ellentétben Károlyi igen tanulékonynak bizonyult, rendszerint hamar felismerte, hol és miben vétett és változtatott addigi taktikáján. Károlyi sokat fejlődött a szabadságharc alatt – főleg hadszervezőként volt sikeres –, noha a katonai képzetlenségből fakadó hiányosságait természetesen nem tudta teljesen pótolni. Az érsekújvári ostrom után mindinkább közelebb került Rákóczihoz, aki elismerte tehetségét és a hadviselésben megmutatkozó előrehaladását, s ezért rábízta a hadak vezérletét. Ahogyan nőtt a fejedelem bizalma Károlyi iránt, úgy szorult ki Bercsényi egyre jobban a hadsereg tényleges irányításából. 1710 őszétől csak formálisan tekinthető a kuruc sereg vezérének. A fejedelem – taktikusan és tapintatosan – diplomáciai megbízatással távolította el itthonról, ami mellesleg nem is volt ellenére a pestistől rettegő és igen rossz idegállapotban lévő Bercsényinek. A hadügyek intézése terén Károlyi lépett a

⁵⁵¹ Horváth, VI. k., 1872, 500-501.

helyére, akinek személyét nem csak a vele kapcsolatban szerzett tapasztalatok értékelték fel, hanem a hadvezetésre alkalmas főtisztek hiánya is. (A katonailag képzett Forgách Simon 1706. november 22-e óta fogságban volt, Bottyán János pedig 1709. szeptember 26-án meghalt.)

Rákóczi nemcsak katonai, de politikai kérdésekben is számított Bercsényi és Károlyi tanácsára. Bercsényi a fejedelemmel kezdetben sokat tárgyalt a császári udvarral való megbékélés lehetőségéről. Az első béketárgyalásokban Bercsényi jobban bízott, mint Károlyi, aki meglehetősen szkeptikusan viszonyult a császár békülési szándékához. Károlyi a főgenerálist a tárgyalással kapcsolatban hiszékenységgel vádolta, sőt azzal is meggyanúsította, hogy külön, önzőleg akar egyezkedni a bécsi udvarral. Felháborodását az is indokolta, hogy a kezdeti tárgyalások elvonták a vezetők figyelmét a hadi ügyektől, s Bercsényi a legkritikusabb időben hagyta őt magára a Dunántúlon. A második gyöngyösi értekezlet után már a főgenerális is elismerte, hogy hibát követett el azzal, hogy megfelelő haderővel a kezében nem a támadást, hanem az egyezkedést választotta, ami semmi eredményre nem vezetett.

A nagyszombati béketárgyaláson volt meg a legnagyobb esély a megbékélésre, ami végül mégis kudarcba fulladt. Ekkor már Bécs Bercsényit tartotta a béke legfőbb akadályozójának. A mediáció is elismerte, hogy Rákóczi őszintébben akarta a békét Bercsényinél. A főgenerális későbbi megnyilvánulásai alapján ő nem a megbékélés ellen volt, csupán a császáriakkal szemben vált bizalmatlanná. A történészek szerint Nagyszombatban kedvezőbb békét lehetett volna kötni, mint Szatmáron, ráadásul öt évvel hamarabb ért volna véget a háború.

A belpolitikai kérdések megoldására Rákóczi már 1705-ben országgyűlést hívott össze Szécsénybe. Az első országgyűlésen Bercsényi domináns szerepet játszott. Szinte minden kezdeményezés tőle származott, javaslatait a fejedelem rendszerint magáévá tette. Szécsényben, többek között Bercsényi javaslatára fogadták el a rendek a konföderáció létrejöttét és a 25 tagú szenátus felállítását. Első szenátorrá Bercsényit választották meg. Károlyi, aki katonailag biztosította az országgyűlést, távollétében szintén bekerült a szenátusba.

Az országgyűlést követő szenátusi gyűléseken kifejtett véleményekben több közös álláspontot találhatunk Bercsényi és Károlyi között. Mindketten egyetértettek abban, hogy I. Lipóttal nem az volt a gond, hogy ragaszkodott az 1687-es törvényekhez, hanem, hogy a királyság mellett az országot is örökének tartotta. Mindketten hangsúlyozták Rákóczi erdélyi fejedelemségének fontosságát is. Az adóztatás és a rézpénz ügyében viszont már eltért egymástól a véleményük. Károlyi elvi alapon elutasította a nemesség megadóztatását, míg Bercsényi a közadózást támogatta.

A szabadságharc legfontosabb országgyűlésére 1707-ben Ónodon került sor, ahol Bercsényi szintén meghatározó szerepet játszott. Az ő erélyes fellépésének köszönhetően fogadták el a rendek többek között a közadózást, valamint a Habsburg – ház trónfosztását. Károlyi, bár az ónodi országgyűlést sem ülte végig, mivel a katonai ügyek hamarabb visszaszólították a harctérre, szintén részt vállalt a program elfogadtatásában. Az országgyűlés megkezdésekor az ellenzék szégyenletes elnémitása a főgenerális mellett az ő „érdeme” volt. A fejedelem úgy értékelte Károlyi magatartását, hogy az a nyilvánosság előtt is vállalta a mellette való határozott kiállást.⁵⁵²

Rákóczi fokozatosan engedte bizalmába Károlyit. A kurucok utolsó törvényalkotó országgyűlésének, a sárospatakinak a megszervezésében Bercsényi mellett már Károlyi is jelentős szerepet vállalt. A fejedelem tőlük kért javaslatokat a szabadságharc gazdasági és katonai kérdéseinek megoldására.

A külpolitika terén Bercsényi és Károlyi nem tartozott egy súlycsoportba. Bercsényi Rákóczi mellett minden fontosabb tárgyaláson részt vett, sőt gyakran egyedül tárgyalt. Károlyi vele ellentétben nem folyt bele a diplomáciába, ugyanakkor valamilyen szintű ismerete, s így véleménye persze volt a világ dolgairól. Rákóczi érdeme volt, hogy mindenkit ott hasznosított, ahol leginkább lehetett. Az persze, hogy Károlyi mennyire folyt bele a külpolitikába, nem csak az ő elhatározásán múlt. Károlyit se kapcsolatai, se iskolázottsága, se ismeretei nem tették alkalmassá, hogy a diplomácia terén partnere legyen Bercsényinek. A szabadságharc végére azonban ezen a téren is ledolgozott valamit a hátrányából. Részben azért, mert tanulékony természet lévén, itt is tapasztalatot szerzett, részben mert változván pozíciója, s közelebb kerülve a fejedelemhez, rá is kényszerült a tájékozódásra. Károlyit a külpolitikai események azért sem igazán foglalkoztatták, mert meg volt győződve, hogy a szabadságharc kimenetele szempontjából a hazai helyzet és a magyar – Habsburg viszony alakulása a perdöntő.

Bercsényi és Károlyi között a legnagyobb véleménykülönbség az orosz külpolitika megítélésében mutatkozott. Bercsényi Károlyival ellentétben hitt I. Péter cár ígéreteiben és reménykedett az orosz segítség lehetőségében. Károlyi leveleiben éles kritikával illette Bercsényi orosz külpolitikájának támogatását, ami a későbbiekben valóban diplomáciai ballépésnek bizonyult.

A szabadságharc végén Károlyi – helyesen – azon a véleményen volt, hogy belpolitikai feltételek nélkül a szabadságharc nem folytatható, s mivel a külső körülmények is

⁵⁵² Köpeczi, 2004, 155.

ellenjavallták ezt, kedvező lehetőségként értékelte a Habsburgok békülékenységét. Így, ahogy 1710 ősztől Bercsényi a külpolitikába, úgy vetette bele magát Károlyi a belpolitikába. Azt mindketten tudták, hogy a szabadságharc sorsa katonailag megpecsételődött, de míg Bercsényi abban bízott, hogy külső segítséggel előbb-utóbb újrakezdhető a küzdelem, addig Károlyi nem hitt ebben, s azt tartotta legfontosabbnak, hogy még bizonyos katonasággal megtámogatva, kedvező megegyezést érjen el.

A Bercsényi – Károlyi közti ellentét a Béccsel folytatott tárgyalásokban csúcsosodott ki. Bercsényi, aki 1706-ig maga is a kiegyezésen munkálkodott, 1711-re az udvarral való kiegyezés kérlelhetetlen ellenzője lett. Károlyi – aki kezdetben ellenezte az udvarral való tárgyalásokat –, a szabadságharc utolsó hónapjaiban mindent megtett, hogy a fejedelmet a tárgyalásos rendezés oldalára állítsa, míg Bercsényi azért, hogy elvonja őt onnan. A főgenerális azzal gyanúsította meg Károlyit, hogy saját érdekből támogatja a megegyezést, s ezért többször ajánlotta a fejedelemnek a tábornok letartóztatását.

Rákóczi végül a salánki gyűlésen a szenátus megmaradt tagjainak javaslatát fogadta el. Ennek értelmében a megmaradt kuruc haderő irányítását Károlyira bízta, s ő maga az orosz tárgyalások végett elhagyta az országot. Károlyi így 1711 tavaszán válaszut elé ért, s mivel az adott körülmények között a tárgyalásokat tartotta a legkedvezőbb alternatívának, egymaga is véghez vitte a császáriakkal megkezdett kiegyezést (természetesen az ugyancsak erre törekvő Pálffy Jánossal együtt). Károlyi lényegében 1711 májusáig próbálta Rákóczit rávenni a megbékélésre.

A szatmári béke, ahogyan azt több történész is megfogalmazta, megmentette az országot a katonai vereségtől, s ezzel a legtöbbet érte el, amit 1711-ben el lehetett érni. A béke végképp szembelyezte Bercsényi és Károlyi alakját: míg Bercsényi hűséggel kitartott a fejedelem és saját fantazmagóriái mellett, addig Károlyi elhagyta őt és saját utakon járt. Valójában persze nem erről volt szó, hanem személyiségükből adódó felfogásbeli különbségről. Károlyi, Bercsényitől eltérően sohasem az érzelmeit követte a politikában. Jellemző vonása volt a hatalmi viszonyok gyors érzékelése, akár 1703 nyarára – őszére gondolunk, akár 1711 tavaszára. Lépései a hatalmi viszonyok változásának következményei voltak, nem pedig előidézői.⁵⁵³ Károlyi a szabadságharc idején rengeteget fejlődött, nem véletlen, hogy a szabadságharc végére a fejedelem bizalmasa lett. Károlyi felívelésével párhuzamosan viszont –

⁵⁵³ Bánkúti, 1976, 68.

legalábbis operatív feladatok terén – Bercsényi fokozatosan háttérbe szorult, de felváltani őt még Károlynak sem sikerült.

A szatmári béke megkötése végleg eltávolította egymástól a két személyiséget. Bercsényi, aki visszautasította a béke elfogadását, Lengyelországban folytatta tovább a diplomáciai akciókat, bizonygatva, hogy nem a konföderáció, csak Károlyi egyezett ki a császárral. Rákóczival együtt hitt abban, hogy a cár a béke ellenére is hajlandó segíteni rajtuk.

A fejedelem, Bercsényit és az emigráció nagy részét Jarosló környékén hagyva, 1711. augusztus 29-én csatlakozott a cárhoz.⁵⁵⁴ A közben politikát változtató Oroszország, többek között a francia diplomáciának is köszönhetően, nem volt hajlandó támogatni Rákócziék Béccsel szembeni akcióját. I. Péter cár csupán az emigránsok egy részének eltartását, valamint az ukrajnai menedék biztosítását ajánlotta fel a fejedelemnek. Rákóczi csalódott az orosz szövetségben, ami 1711 végén belső vitát váltott ki közte és Bercsényi között. A főgenerális elismerte, hogy az „orosz remény” csak akkor lehetett volna megalapozott, ha Franciaország és Oroszország között szövetségi kapcsolatok alakultak volna ki, az északi háború véget ért volna, s nem tört volna ki a török – orosz háború.⁵⁵⁵ Bercsényi Rákóczitól eltérően nem bízott az általános béke megkötésében, s hajlandónak mutatkozott elfogadni a bujdosók esetleges ukrajnai letelepedését.

Az orosz segítség elmaradása után Rákóczi figyelme ismét Franciaország felé fordult. 1712 elején a fejedelem Párizsba hajózott, hogy személyesen tájékozódjon a béketárgyalásokról. Bercsényit pedig azzal bízta meg, hogy a Dél – Lengyelországban maradt magyarok vezetőjeként intézze az ottani ügyeket, tartson kapcsolatot a lengyel főurakkal, a cári generálisokkal, és bonyolítsa azokat a diplomáciai kapcsolatokat, amelyeket a svéd királlyal és a Portával tartott fenn. A főgenerális azt javasolta Rákóczinak, hogy közvetítsen a cár és a svédek között, őt pedig küldje Moszkvába. Rákóczi nem tartotta jónak Bercsényi Oroszországba utazását, de rábízta a döntést. Természetesen Bercsényit élénken foglalkoztatták a magyarországi hírek is. 1711 végén több embert küldött be az országba, hogy összegyűjtsék a híreket és próbáljanak ellenállást szervezni, nem túl nagy sikerrel.

Mindeközben Magyarországon 1712. március 30-án III. Károly megerősítette a szatmári békét és április 3-ára Pozsonyba országgyűlést hívott össze. Károlyi itt mindent megtett, hogy érvényt szerezzen a Pálffyval kötött megállapodás valamennyi pontjának, és intenzíven sürgette Rákóczi számára a kegyelem megadását. Az új magyar király a koronázását követően ki is adta a

⁵⁵⁴ Bánkúti, 1991, 40.

⁵⁵⁵ Köpeczi, 1991, 93.

hitlevelet, melyben megígérte az ország törvényeinek megtartását és a rendi sérelmek orvoslását.⁵⁵⁶ Az amnesztiát visszautasítókat az országgyűlés rebelliseknek nyilvánította, kizárva őket a kegyelemből, örökre száműzte. Bercsényi az országgyűléssel kapcsolatban reménykedett a szabad királyválasztásban, bár nem javasolta a bujdosók megjelenését, továbbra sem bízva a szatmári béke megtartásában. Értesülve a diéta végzéseiről, keserűen jegyezte meg Rákóczinak, hogy „Isten és nem a nemesek kegyelmébe vetettük reménységünket,” és tiltakozott a császár magyar királlyá koronázása ellen.⁵⁵⁷

Károlyi az országgyűlésen élénk politikai tevékenységet folytatott. Beválasztották a reformprogramok kidolgozására létrehozott ún. *systematica commissioba*, ami bizalmat és elismerést fejezett ki. Károlyinak hálások voltak egyrészt a rendek, mert részt vett a megsemmisítő katonai vereség elhárításában és az ország alkotmányos jogainak elismertetésében, másrészt pedig a Habsburg – ház is, mert a megegyezéssel lehetővé vált a szabadságharc gyors és az európai közvélemény előtt is elfogadható lezárása.⁵⁵⁸ A király Károlyit, szolgálatai elismeréseként, 1712. január 27-én altábornaggyá léptette elő, majd április 5-én grófi címet adományozott neki. Károlyinak sikerült, tehetsége és ambíciói révén, további adományokat is kieszközölnie, s ezáltal családját az arisztokraták élvonalába emelni.

Eközben az emigránsok helyzete Lengyelországban egyre kétségbeejtőbb lett. Bécs mindent megtett, hogy a még mindig veszélyesnek tartott Rákóczit és Bercsényit merénylet által ártalmatlanná tegye. Személyes biztonságuk végett Bercsényi feleségével együtt 1716-ig kénytelen volt Brezan várában meghúzni magát. A zűrzavaros belpolitikai helyzet mellett megélhetési gondok is gyötörték a bujdosókat. Bercsényi több levelében panaszkodott fejedelmének, hogy szűkre szabott udvarát, amely 18 000 forintot emésztett fel, nem tudta eltartani.⁵⁵⁹ A főgenerális helyzetét az is nehezítette, hogy emigránsok tőle vártak, kértek segítséget.⁵⁶⁰

A kuruc emigráció, az 1715-ben kitörni látszó török – osztrák háborút szerette volna kihasználni helyzete javítására. Rákóczi Pápai János által fel is hívta a Porta figyelmét a bujdosókra, hogy segítséget tudnának nyújtani a császáriak elleni harchoz. A török hajlott a bujdosók segítségének elfogadására, s meghívta az emigráció főbb tagjait Törökországba. Bercsényiék sokat töprengve fogadták csak el a szultán ajánlatát. Döntésükben a jobb helyzetbe

⁵⁵⁶ Kosáry, III. k., 1990, 32.

⁵⁵⁷ Márki, III. k., 1910, 298.

⁵⁵⁸ Kovács, 1988, 132-133.

⁵⁵⁹ AR, VII. k., 1879, 144-148., Bercsényi Miklós válogatott levelei, 2004, 324., Köpeczi, 1991, 157.

⁵⁶⁰ Bánkúti, 1991, 41.

kerülés reménye, a lengyel belső ellentétek miatti félelem és a nyomor miatti aggodalom játszott szerepet.⁵⁶¹ Bercsényi 1717. január 24-én érkezett Drinápolyba, ahol az új török hadvezérnek a hadsereg toborzásáról tett különféle javaslatokat, melyekkel a Porta egyetértett és a tervek megvalósításához nem csekély pénzüsszeget bocsátott rendelkezésére.⁵⁶² A hamarosan szárnyra kapott hír szerint tízezer török és tizenötezer tatár, valamint a Bercsényi által vezetett magyar rebellek készültek betörni Erdélybe.⁵⁶³

A török sereg 1717. július végén indított támadást Magyarország ellen. Savoyai Jenő, a császári ellentámadás vezetője, Károlyit bízta meg Kelet – Magyarország védelmének megszervezésével. Károlyi a török – tatár hadmozdulatokról értesülve, még a felhatalmazása előtt megkezdte a megyei csapatok toborzását, s preventív támadásra készült, amire azonban nem kapott engedélyt.⁵⁶⁴ Végül a belgrádi császári győzelem hírére a határra vonuló tatárok felett a népi felkelők némi fegyveres segítséggel győzelmet arattak. Néhány császári tiszt Károlyit ismét azzal vádolta meg, hogy csak a saját biztonságáról gondoskodott. A szatmári főispánt Savoyai Jenő azonban megvédte a vádakkal szemben, sőt levélben ki is fejezte köszönetét szolgálataiért.⁵⁶⁵ Az 1717-es támadáskor Bercsényi kurucai a ruméliai beglerbég vezetése alatt végül nem kerültek bevetésre.⁵⁶⁶

Mindeközben Pápai János erőteljesen sürgette Rákóczinak Törökországba hívását, hiszen csak az ő személyes jelenlétével lehet újabb felkelést szítani Magyarországon. Bercsényi, aki nem hitt egy újabb felkelés sikerében s a támadást is korainak tartotta, még egy kis időre Franciaországban maradását ajánlotta a fejedelemnek. Pápai ezt azzal magyarázta Rákóczinak, hogy Bercsényi vezetői pozíciókra akart törni.⁵⁶⁷ Bercsényinek az emigrációban is szembesülnie kellett azzal, hogy társai nem támogatták. Itt is izolálódott, s voltaképpen csak a fejedelemre számíthatott, aki bár egyre kevésbé értett vele egyet – tapintatos volt vele.

Rákóczit végül Pápai, valamint a szultán ígéretei meggyőzték. Bízott a spanyolok által a császár ellen váratlanul megindított háborúban is. Elindult Törökországba, s október 10-én Gallipoliba érkezett. Rákóczi terve egy magyar – török – spanyol szövetség létrehozása volt, amit

⁵⁶¹ Köpeczi, 1991, 250.

⁵⁶² Vallomások, 1979, 215.

⁵⁶³ A kémek különböző haditervekről tudtak. Így arról, hogy Bercsényi eredetileg Lengyelországon keresztül készült betörni Máramarosba, de erről lemondott, mert közben a cári csapatok vonultak be lengyel földre. Ezután Moldván keresztül gondolt támadásra, végül Havasalföldről akart elindulni és Vácărenti környékén gyűjtötte a hadakat, amelyek száma elérte a kétezret. Köpeczi, 1991, 260.

⁵⁶⁴ Önéletírás, I. k., 1865, 115.

⁵⁶⁵ Kovács, 1988, 143.

⁵⁶⁶ Szekfű, 1993, 84.

⁵⁶⁷ Vallomások, 1979, 227.

Bercsényi nem támogató. A fejedelem Törökországba érkezése után nem csatlakozott hozzá, hanem Ruscsukba ment, hogy Rákóczi parancsa ellenére folytassa a toborzást.⁵⁶⁸

A szerződésből és az újabb hadjárat indításából a török sereg katasztrofális veresége után semmi sem lett. 1718. július 22-én a Pozsarevácnál megkötött béke XV. pontja kimondta, hogy a magyar emigránsok, akik „a felséges római császárnak tartozó engedelmességtől elpártoltak és a háború idején ottomán területen kerestek menedéket, az ottomán császárság területén tetszés szerint, de a végektől és határoktól távol eső helyeken nyerjenek és kapjanak szállást.”⁵⁶⁹ A Porta a magyar emigránsok számára Rodostót jelölte ki menedéknek, ahol 23 házat bérelt számukra.⁵⁷⁰

Bercsényi és Károlyi pályája 1711 után alapvetően eltért egymástól, más lett az életük és a cselekvési lehetőségük. A szatmári békével kapcsolatos álláspontja mellett mindkét főúr haláláig kitartott, s annak megvalósításán munkálkodott.

⁵⁶⁸ Köpeczi, 1991, 290.

⁵⁶⁹ Bánkúti, 1991, 44.

⁵⁷⁰ Szekfü, 1993, 199.

Felhasznált források:

- MOL G 15 (II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Emigrációba vitt rész.)
MOL G 17 (II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Fejedelmi Tanács.)
MOL G 19 (II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Fejedelmi kancellária.)
MOL G 24 (Bercsényi Miklós főgenerális kancelláriája.)
MOL G 28 (Bercsényi Miklós főgenerális kancelláriája. Katonai iratok.)
MOL P 396 (Károlyi család nemzetségi és fõti levéltára. Acta Publica.)
MOL P 398 (Károlyi család nemzetségi és fõti levéltára. Missiles.)
MOL P 566 (Radvánszky család levéltára.)

Felhasznált forráskiadványok:

- AR. I. oszt. I. k. (Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel – és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy. II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromával. 1703-1712. Közölte: Thaly Kálmán. I. k. (1703-1706.) Pest. 1873.)
- AR. I. oszt. II. k. (II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromával. 1703-1712. Közölte: Thaly Kálmán. II. k. (1707-1709.) Pest. 1873.)
- AR. I. oszt. III. k. (II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromával. 1703-1712. Közölte: Thaly Kálmán. III. k. (1710-1712.) Pest. 1874.)
- AR. I. oszt. IV. k. (Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704-1712. Közölte: Thaly Kálmán. I. k. 1704-1705. Bp., 1875.)
- AR. I. oszt. V. k. (Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704-1712. Közölte: Thaly Kálmán. II. k. 1706-1708. Bp., 1877.)
- AR. I. oszt. VI. k. (Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704-1712. Közölte: Thaly Kálmán. III. k. 1708-1711. Bp., 1878.)
- AR. I. oszt. VII. k. (Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704-1712. Közölte: Thaly Kálmán. IV. k. (Pótkötet) 1711-1712. Bp., 1879.)
- AR. I. oszt. VIII. k. (Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveleskönyvei s más emlékezetreméltó iratai. 1705-1711. Közölte: Thaly Kálmán. Bp., 1882.)
- KO (A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. V. k. II. Rákóczi Ferenc fejedelem korabeli oklevelek és levelezések, 1703-1707. Kiadja: gróf Károlyi Tibor. Sajtó alá rendezi: Géresi Kálmán. Budapest. 1897.)
- Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704-1724). (Közreadják: Csobó Péter, Fejes Judit, Kovács Ágnes et alii. Szerkesztette, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: Kovács Ágnes. Debrecen. 1994. I-II. k.)
- Lukinich (A szatmári béke története és okirattára. Közzétette, történelmi bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Dr. Lukinich Imre. Budapest. 1925. (Fontes Historiae Hungaricae aevi recentioris. Magyarország újabbkori történetének forrásai. Hivatalos iratok és levelek.)
- Önéletírás (Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. Magyar Történelmi Emlékek. IV.k. Kiadta: Szalay László. Pest. 1865.)

Pulyai (Pulyai János: Szatmári békesség. Rákóczi források. Budapest. 2007.)

Rákóczi Tár (Székesi gróf Bercsényi Miklós levelei Károlyi Sándorhoz (1703-1711). A gr. Károlyi-nemzetség levéltárában levő eredetiek után közölte: Thaly Kálmán. II. k. Pest. 1868. (Rákóczi Tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadiszabályok, országgyűlési diariumok és törvénycikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához.))

Rákóczi Tükör, I–II. k (Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi – szabadságharcról. A kötetek anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kistanulmányokat írta Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes. Budapest. 2004.)

Felhasznált irodalom:

- Acsády (Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657-1711) In: A magyar nemzet története. VII. k. Szerkesztette: Szilágyi Sándor. Budapest. 1898. 509-684.)
- Áldásy (Áldásy Antal: Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. Századok. 1895. 546-563, 619-647, 710-745, 845-855, 922-949.)
- Angyal (Angyal Dávid: II. Rákóczi Ferenc. Budapesti Szemle. 1935. 265-299.)
- Asztalos, 1934 (Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Budapest. 1934.)
- Asztalos, 2000 (Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Budapest. 2000.)
- Bagi (Bagi Zoltán: Sopron kuruc ostroma (1705. december – 1706. január) In: II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulójára. Szerkesztette: Tamás Edit. Sárospatak. 2008. 198-209.)
- Balla (Balla Antal: II. Rákóczi Ferenc élete. In: Rákóczi Emlékkönyv. I. k. Szerkesztette: Lukinich Imre. Budapest. 1935. 89-200.)
- Bánkúti, 1975 (Bánkúti Imre: A kurucok első dunántúli hadjárata (1704. január-február). Budapest. 1975. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 78.)
- Bánkúti, 1976 (Bánkúti Imre: Iratok a kurucok első dunántúli hadjáratának történetéhez (1704. január-április). Levéltári évkönyv 7. Somogy megye múltjából. Szerkesztette: Kanyar József. Kaposvár. 1976. 51-130.)
- Bánkúti, 1976 (Bánkúti Imre: Károlyi Sándor. In: A Rákóczi – szabadságharc vitás kérdései. Tudományos emlékülés. Szerkesztette: Molnár Mátyás. Vaja-Nyíregyháza. 1976. január 29-30. 66-70.)
- Bánkúti, 1981 (Bánkúti Imre: A szatmári béke. Sorsdöntő történelmi napok 6. Budapest. 1981.)
- Bánkúti, 1991 (Bánkúti Imre: Gróf Bercsényi Miklós. Budapest. 1991.)
- Bánkúti, 1996 (Bánkúti Imre: Károlyi Sándor feljegyzése a béketárgyalások és békekötés elveiről (1711. január). Történelmi Szemle. 1996. 2-3. sz. 315-319.)
- Bánkúti, 1998 (Bánkúti Imre: Károlyi Sándor két írása a Rákóczi-szabadságharcból (1706, 1711). In: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. Nyíregyháza. 1998. 203-211.)
- Bánkúti, 2000 (Bánkúti Imre: A Rákóczi – szabadságharc (1703–1711). In: Nagy képes millenniumi Hadtörténet (1000 év a hadak útján) Szerkesztette: Rácz Árpád. Budapest. 2000. 215-228.)

- Bánkúti, 2003 (Bánkúti Imre: Rákóczi államának gazdasági problémái. Magyar Tudomány. 2003/6. In: www.epa.oszk.hu)
- Bánkúti, 2003 (Bánkúti Imre: Rákóczi és I. Péter cár: remények és/vagy illúziók. Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. II. k. Sárospatak. 2003. 165-171.)
- Bánkúti, 2004 (Bánkúti Imre: A rozsnyói szenátusi tanácsülés jegyzőkönyve. In: A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai (Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén vármegyékből). Miskolc. 2004. 77-90.)
- Baráth (Baráth Júlia: Bercsényi Miklós – Ung vármegye főispánja (1692-1701). Acta Beregsasiensis, 2006. V. évfolyam. 1. k. 79-85.)
- Bartal (Bartal Csaba: Angol és holland békeközvetítési kísérletek a Rákóczi – szabadságharcban. Rubicon. 2004/1. 20-25.)
- Benda, 1976 (Benda Kálmán: A szatmári béke és az általános külpolitikai helyzet. In: A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései. Tudományos emlékülés. 1976. január 29-30. Szerkesztette: Molnár Mátyás. Vaja-Nyíregyháza. 1976. 44-50.)
- Benda, 1980 (Benda Kálmán: Magyar – rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején. In: Rákóczi – tanulmányok. Szerkesztette: Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Budapest. 1980. 141-157.)
- Beniczky (II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma (1707. május 24. – 1710. február 28.) Budapest. 2005.)
- Bercsényi Miklós válogatott levelei. Szerkesztette: Köpeczi Béla. Budapest. 2004.)
- Csatáry (Csatáry György: „Történelmünk legnagyobb gyűlése”. Kárpátalja. 2001. február 16.)
- Csécsi (A szécsényi országgyűlés 1705-ben. Csécsi János naplója Kazinczy Ferenc hiteles másolatában, a magyar fordítással, továbbá az országgyűlés dokumentumaival. Szécsény. 1995.)
- Cserei (Cserei Mihály: Erdély históriája (1661 – 1711). A bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bánkúti Imre. Budapest. 1983.)
- Czigány (Czigány István: A császáriak hadjárata 1705 őszén. Hadtörténelmi Közlemények. 28. évfolyam. 1981. 74-104.)
- Czövek (Czövek István: Oroszország és a Rákóczi – szabadságharc. In: A Szabolcs – Szatmár – Bereg megyei Levéltár kiadványai III. Tanulmányok, 12. Pro Patria tanulmányok. Szerkesztette: Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza. 2004. 53-61.)

- Emlékiratok (II. Rákóczi Ferenc emlékiratai (A magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig). Szerkesztette: Varga Katalin. Budapest. 1979.)
- Esze (Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Különlenyomat a Századok 1951. évi 1-2. számából. 30-119.)
- Gálócsy (Gálócsy Zoltán: Ung vármegye főispánjai és tisztségviselői a legrégibb koroktól 1867-ig. Szerkesztette és a bevezetőt írta: Csatáry György. Budapest – Beregszász, 2000.)
- Gebei (Gebei Sándor: Nagy Péter orosz cár diplomatája II. Rákóczi Ferencnél Egerben (1708). In: www.tortenelem.ektf.hu)
- Gebe – Kardos – Kuchta (Gebe Erzsébet – Kardos Tünde – Kuchta Karin: Rozsnyó és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. Gömör Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat. 1993. In: www.gomorország.sk)
- Glatz (Glatz Ferenc: Történetíró és politika. Budapest. 1980.)
- Gönczi (Gönczi Andrea: A Rákóczi – szabadságharc és a nemzetiségek. In: Acta Beregsasiensis, 2006. V. évfolyam. 1. k. 28-33.)
- Heckenast, 1953 (Heckenast Gusztáv: A Rákóczi – szabadságharc. Budapest. 1953.)
- Heckenast, 1985 (Heckenast Gusztáv: A Rákóczi – szabadságharc. In: Magyarország hadtörténete. I. k. Szerkesztette: Borus József. Budapest. 1985. (A kuruc hadsereg c. fejezet: 364-374.))
- Heckenast, 1993 (Heckenast Gusztáv: II. Rákóczi Ferenc szenátorai. (Életrajzi adattár) In: Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára. Különlenyomat. Szerkesztette: Glatz Ferenc. Budapest. 1993. 69-79.)
- Heckenast, 1993 (Heckenast Gusztáv: A Rákóczi – szabadságharc tábornokai. (Életrajzi adattár). In: A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerkesztette: Glatz Ferenc. Budapest. 1993. 163-174.)
- Heckenast, 2005 (Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi – szabadságharcban? Életrajzi adattár. Budapest. 2005.)
- Horváth (Horváth Mihály: Magyarország történelme. VI. k. Pest. 1872.)
- Hóman – Szekfű (Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. IV. k. Hatodik könyv. Budapest. 1935.)
- Kárpáthy – Kravjánszky Mór (Kárpáthy – Kravjánszky Mór: Az 1697-i kuruc felkelés. HK. 1935. 314-321.)
- Kosáry (Kosáry Domokos: Újjáépítés és polgárosodás (1711-1867). Magyarok Európában. III. k. 1990. 27-52.)

- Kovács, 1988 (Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. Magyar História. Budapest. 1988.)
- Kovács, 1992 (Kovács Ágnes: Károlyi Sándor a magyar történetírásban. In: Politikai gondolkodás – műveltségi áramlatok. Tanulmányok Irinyi Károly professzor születésének 60. évfordulója tiszteletére. Debrecen. 1992. 59-71.)
- Kovács, 1994 (Kovács Ágnes: Károlyi Sándor főispáni tevékenysége a XVII. század végén. Hadtörténelmi Közlemények, 1994. 56-61.)
- Kovács, 1997 (Kovács Ágnes: Néhány szempont a XVII. századi magyar arisztokrácia politikai szerepének kutatásához. In: Habsburgok és Magyarország a XVI-XVII. században. Szerkesztette: ifj. Barta János. Debrecen. 1997. 57-63.)
- Kovács, 2000 (Kovács Ágnes: Károlyi Sándor társadalmi – politikai nézetei a szabadságharc idején. „Rákóczi urunk hadaival itten vagyunk.” Emlékezés Szatmárnémeti. 1999. Szerkesztette: Takács Péter. Debrecen – Nyíregyháza. 2000. 17-23.)
- Kovács, 2002 (Kovács Ágnes: Társadalmi célok – társadalmi támogatottság. In: Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi – szabadságharcról. Szerkesztette: Czigány István. Budapest. 2002.)
- Kovács, 2003 (Kovács Ágnes: A kuruc állam gazdasági helyzete a szabadságharc második felében. In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés.” Szerkesztette: Takács Péter. Nyíregyháza. 2003. 27-36.)
- Kovács, 2004 (Kovács Ágnes: Rákóczi és Károlyi. In: A Szabolcs – Szatmár – Bereg megyei Levéltár kiadványai III. Tanulmányok, 12. Pro Patria tanulmányok. Szerkesztette: Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza. 2004. 41-52.)
- Kovács, 2007 (Kovács Ágnes: Károlyi és az ónodi vérfürdő. Hadtörténelmi Közlemények. 2007. 4. szám. 1233-1239.)
- Kovács, 2008 (Kovács Ágnes: A sárospataki országgyűlés és a szabadságharc folytatásának esélye. In: II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulójára. Szerkesztette: Tamás Edit. Sárospatak. 2008. 55-63.)
- Kovács Zoltán (Kovács Zoltán: Külpolitikai esélyek a Rákóczi-szabadságharc utolsó éveiben. In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés”. Szerkesztette: Takács Péter. Nyíregyháza. 2003. 45-55.)
- Köpeczi, 1966 (Köpeczi Béla: A Rákóczi – szabadságharc és Franciaország. Budapest. 1966.)

- Köpeczi, 1976 (Köpeczi Béla: Az orosz segítség reménye és a szatmári béke. In: A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései. Tudományos emlékülés. 1976. január 29-30. Szerkesztette: Molnár Mátyás. Vaja –Nyíregyháza. 1976. 51-57.)
- Köpeczi, 1982 (Köpeczi Béla: Döntés előtt. Az ifjú Rákóczi eszmei útja. Budapest. 1982.)
- Köpeczi, 1985 (Köpeczi Béla: Magyarok és franciák /XIV. Lajostól a francia forradalomig/ Budapest. 1985.)
- Köpeczi, 1991 (Köpeczi Béla: A bujdosó Rákóczi. Budapest. 1991.)
- Köpeczi, 1993 (Köpeczi Béla: Bercsényi Miklós és az orosz orientáció. In: Bercsényi Miklós és kora. Történettudományi konferencia. Hódmezővásárhely. 1993. október 8-9. Szerkesztette: Földesi Ferenc és Czeglédi Sándor. 36-42.)
- Köpeczi, 2002 (Köpeczi Béla: II. Rákóczi Ferenc külpolitikája. Budapest. 2002.)
- Köpeczi, 2003 (Köpeczi Béla: Rákóczi orosz kapcsolatai 1711 után. Rákóczi – szabadságharc és Közép-Európa. II. k. Sárospatak. 2003. 181-188.)
- Köpeczi, 2004 (Köpeczi Béla: Rákóczi útjain. Tanulmányok. Budapest. 2004.)
- Köpeczi, 2004 (Köpeczi Béla: Tanulmányok a kuruc szabadságharcok történetéből. Budapest. 2004.)
- Köpeczi – R. Várkonyi (Köpeczi Béla – R.Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. 2. kiadás. Budapest. 1976.)
- Magyari, 1980 (Magyari András: A Rákóczi – szabadságharc társadalmi feltételeinek kialakulása Erdélyben. In: Rákóczi – tanulmányok. Szerkesztette: Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Budapest. 1980. 59-77.)
- Magyari, 2003 (Magyari András: A Rákóczi – szabadságharc politikai és katonai problémái 1710-1711-ben. In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés”. Szerkesztette: Takács Péter. Nyíregyháza. 2003. 37-43.)
- Magyari, 2004 (Magyari András: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választása. Honismeret. 2004/3. In: www.vjrktf.hu)
- Márki (Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. I-III. k. Budapest. 1907-1910.)
- Markó, 1932 (Markó Árpád: Gróf Bercsényi Miklós felvidéki hadjárata. (1703. november-december) Hadtörténelmi Közlemények. 33. évf. (1932) 20-63.)
- Markó, 1933 (Markó Árpád: Az 1704. évi erdélyi kuruc hadjárat. Hadtörténelmi Közlemények. 34. évf. (1933) 174-208.)

- Markó, 1935 okt (Markó Árpád: A fejedelem tábornoka. A Rákóczi – év emlékére. Magyar Szemle. XXV. k. (1935. okt.) 2 (98. sz.) 114-122.)
- Markó, 1935 (Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc (1676-1735). Budapest. 1935.)
- Markó, 1935 (Markó Árpád: Károlyi harmadik dunántúli hadjárata. Magyar Katonai Szemle. 5. (1935) 9. sz. 211-221.)
- Markó, 1957 (Markó Árpád: Adalékok a Rákóczi – szabadságharc hadi helyzetéhez Erdélyben (1705 novemberétől 1706 nyár elejéig). Századok. 1957. 163-197.)
- Markó, 1957 (Markó Árpád: Károlyi Sándor tábornok beszámoló jelentése Rákóczihoz az erdélyi hadi helyzetről 1706 tavaszán. Hadtörténelmi Közlemények. 4.évf. (1957) 3-4. sz. 382-395.)
- Markó, 2003 (Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok. Budapest. 2003.)
- Mészáros (Mészáros Kálmán: II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. Budapest. 2006.)
- Mezey (Mezey Barna: A Rákóczi szabadságharc országgyűlései. Jogtörténeti értekezések. Budapest. 1981.)
- Misóczki (Misóczki Lajos: Az 1704. évi gyöngyösi béketárgyalásokról. Acta Academiae Pedagogicae Agiensis. Nova Series Tom. XXXI. Sectio Historiae Eger. 2004. 2. sz. In: www.tortenelem.ektf.hu)
- Nagy Iván (Nagy Iván: A kassai 1707. évi országos tanács. Magyar Akadémiai Értesítő. 1854. 306-315.)
- Németi (Németi János: Áruló volt-e Károlyi Sándor? In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezebe adom...” Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés”. Szerkesztette: Takács Péter. Nyíregyháza. 2003. 129-134.)
- Perjés, 1980 (Perjés Géza: A Rákóczi – összeesküvés tervei a háború megvívására. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerkesztette: Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Budapest. 1980. 123-140.)
- Perjés, 1999 (Perjés Géza: Az 1703. évi novemberi – decemberi felvidéki hadjárat. In: Seregszemle. Hadtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok. 1999. 90-117.)
- R. Várkonyi, 1961 (R. Várkonyi Ágnes: Thaly Kálmán és történetírása. Budapest. 1961.)
- R. Várkonyi Ágnes, 1964 (R. Várkonyi Ágnes: A három részre szakadt Magyarország története Mohácstól 1711-ig. In: Magyarország története. I. k. Szerkesztette: Molnár Erik. Budapest. 1964.)
- R. Várkonyi, 1986 (R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc fejedelemsége. In: Erdély története. II. k. Budapest. 1986. 894-920.)

- R. Várkonyi, 1989 (R. Várkonyi Ágnes: „Ad Pacem Univarsalem” vagy „Fegyver által való meggyőztetés.” In: Magyarország története. IV. k. Szerkesztette: Ember Győző és Heckenast Gusztáv. Budapest. 1989.)
- R. Várkonyi, 1993 (R. Várkonyi Ágnes: Feleselő képek (Bercsényi képek a magyar történetírásban). In: Bercsényi Miklós és kora. Történettudományi konferencia. Hódmezővásárhely. 1993. október 8-9. Szerkesztette: Földesi Ferenc és Czeglédi Sándor. 8-26.)
- R. Várkonyi, 1994 (R. Várkonyi Ágnes: Gróf Bercsényi Miklós a történetírásban. In: Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára. Szerkesztette: Sz. Jónás Ilona. Budapest. 1994. 146-164.)
- R. Várkonyi, 1995 (R. Várkonyi Ágnes: Rendhagyó országgyűlés Szécsényben (1705). Szécsény. 1995.)
- R. Várkonyi, 2000 (R. Várkonyi Ágnes: 1697: Szervezkedők és külkapcsolataik. (A hegyaljai felkelés újragondolása). In: Hegyaljai felkelés (1697). Tanulmányok a felkelés 300. évfordulójára. Szerkesztette: Tamás Edit. Sárospatak. 2000. 30-39.)
- R. Várkonyi, 2003 (R. Várkonyi Ágnes: A nemzetközi garancia és a generális (A szatmári béke történetéhez). In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés.” Szerkesztette: Takács Péter. Nyíregyháza. 2003. 13-26.)
- R. Várkonyi, 2003 (R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc (1676-1735). Vaja. 2003.)
- R. Várkonyi, 2004 (R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi tanácsulésai Miskolcon 1704, 1706. A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékben (1703-1704). MTA Miskolci Akadémiai Bizottságának székházában tartott 2004. május 26-i emlékülés anyaga csak kolligátumszerűen van Bánkúti Imre forráskiadványának elején. Budapest. 2004.)
- R. Várkonyi, 2004 (R. Várkonyi Ágnes: Befejezetlen történelem (Áttekintés a szabadságharc történetírásáról, 1707-2003). In: A Rákóczi – szabadságharc. Szerkesztette: R. Várkonyi Ágnes és Kis Domokos Dániel. Nemzet és emlékezet. Budapest. 2004. 717-773.)
- Sereg (Sereg József: Gyöngyös a Rákóczi – szabadságharcban. In: Előadások a Rákóczi-szabadságharc történetéből. Budapest. 2004. 107-119.)
- Seres (Seres István: A hegyaljai felkelők kapcsolata a török Portával. In: Hegyaljai felkelés (1697). Tanulmányok a felkelés 300. évfordulójára. Szerkesztette: Tamás Edit. Sárospatak. 2000. 211-218.)

- Szalay (Szalay László: Magyarország története. VI. k. Pest. 1859.)
- Szekfü, 1916 (Szekfü Gyula: Mit vétettem én?; Ki gyalázta Rákóczit? 1916.)
- Szekfü, 1990 (Szekfü Gyula: Károlyi és Bercsényi a szatmári béke előtt (Egy kiadatlan Akadémiai székfoglaló). Bevezetőt írta: Czigány István. Hadtörténelmi Közlemények. 1990. 3. sz. 140-149.)
- Szekfü, 1993 (Szekfü Gyula: A száműzött Rákóczi. Budapest. 1993.)
- Takács (Dr. Takács János: Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg. 1941.)
- Takáts (Takáts Sándor: Szalai Barkóczi Krisztina. Budapest. 1910.)
- Thaly, 1885 (Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család. I. k. Budapest. 1885.)
- Thaly, 1887 (Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család. II. k. 1689-1703. Budapest. 1887.)
- Thaly, 1891 (Thaly Kálmán: Még egyszer a koronczi csatáról. Hadtörténelmi Közlemények. 4. évf. (1891) 438-446.)
- Thaly, 1892 (Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család. III. k. 1703-1706. Budapest. 1892.)
- Thaly, 1896 (Thaly Kálmán: Az ónodi országgyűlés történetéhez. Századok. 1896. 1-22.)
- Vallomások (Rákóczi Ferenc: Vallomások. Szerkesztette: Hopp Lajos. Fordította: Szepes Erika. Budapest. 1979.)
- Várad – Sternberg, 1959 (Várad – Sternberg János: Ukrainev, Péter cár követe Magyarországon 1708-ban. Századok. 1959. 2-4. sz. 233-251.)
- Várad – Sternberg, 1976 (Várad – Sternberg János: Orosz követ Rákóczinál 1707-ben. Kárpáti Kalendárium. 1976. 56-57.)
- Wellmann, 1935 (Wellmann Imre: Az 1707. évi kassai gyűlés tárgyalásai. Levéltári Közlemények. 1935. 42-72.)
- Wellmann, 1938 (Wellmann Imre: Az ónodi országgyűlés történetéhez. Szentpéter Emlékkönyv. Budapest. 1938. 523-571.)
- Zachar, 1987 (Zachar József: Franciaország magyar marsallja. Bercsényi László. Debrecen. 1987.)
- Zachar, 2003 (Zachar József: A szatmári béke bécsi szorgalmazója: gróf Pálffy János tábornagy. In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés”. Szerkesztette: Takács Péter. Nyíregyháza. 2003. 57-84.)
- Zayzon (Zayzon Sándor: Károlyi és a szatmári béke. Századok. 1915. 34-49, 142-161., 258-273.)